

Halykberdi Gurbansähedow

SUNGAT ÄLEMINDE GAÝNAP JOŞANLAR

Aşgabat • Ylym • 2014

UOK 7
G81

Gurbansähedow H.
G 81   **Sungat äleminde gaýnap joşanlar.** –A.: Ylym, 2014. – 136 sah.

TDKP № 35, 2014

KBK 85

© H. Gurbansähedow, 2014
© “Ylym” neşirýaty, 2014

**Türkmenistanyň Prezidenti
Gurbanguly Berdimuhamedow:**

Biz türkmen milli sungatynda öçmejek yz galdyran ajaýyp ussatlary, beýik ynsanlary hiç haçan unutmaly däldiris. Olaryň röwşen keşpleri, bize galdyran ruhy mirasy ýaşlarymyza görelde mekdebi bolmalydyr. Biz öz halkymyzyň ajaýyp ogullaryna guwanmaga haklydyrys.

YHLASY BILEN YKRAR EDILEN

Garaşsyz, Bitarap Türkmenistan Watanymyzyň dürli ýerlerinde ylmy saparlarda bolmagymyz biziň dürli kãrdãki, dürli ýãşlardaky söze, saza, gymmatly halk hazynasyna sarpa goýýan ajaýyp adamlar bilen duşuşmagymyza sebãp bolýar. Olaryň arasynda alymlaryň zãhmetine çãksiz hormat goýýanlary kãn gabat gelýär. Şeýlelikde, halkyň wekilleri bilen alymlaryň arasynda ýygjam gatnaşyklar başlanýar. Şeýle ýakyn aragatnaşykda bolmak miýesser edenleriň biri-de bagşy, žurnalist, taryhçy, şeýle hem belent adamkãrçilikli ynsan Halykberdi Gurbansãhedow.

Ylmy saparda bolup halk hazynasyny toplam ýõrşümize bizi Halykberdi aga bilen tanyşdyrdylar. Halk hazynasyna yhlas bilen çemeleşýän ýaşuly bize köp gymmatly maglumatlary toplamaga ýardam berdi. Onuň ýatkeşligi bizi haýran galdyrdy. Ol bize ençeme halk aýdymalarynyň dõreýiş taryhy baradaky rowaýatlary hem aýdyp berdi, biz hem ýazyp aldyk. 2010-njy ýylda türkmen halkynyň saýrak bilbili Mollanepesiň 200

ýyllyk ýubileý dabarasyna bagyşlap, onuň döredijilik ýoluny goşgulary, olar baradaky dörän rowaýatlar arkaly yzarlap döreden „Yşk mülküniň şasy“ atly aýdymly hem söhbetli ýazgysyny sowgat berdi. Nusgawy şahyryň döredijiliginiň öwrenilmegine mynasyp goşandyny goşdy. Häzir biziň ýazgylarymyz, berlen sowgat Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Milli golýazmalar institutynyň hazynasynda gymmatly baýlyk hökmünde saklanylýar.

Ýaşuly gürrüň berende, tutuş kalby bilen berlip, yhlasyny siňdirip, gürrüňi edilýän aýdymy hem aýdyp berýärdi. Mahlasy, gürrüň aýdym-saz sungaty, halkyň döreden dürdäne folklor eserleri barada bolanda Halykberdi aga ýadamagy bilmeýär.

Gözel paýtagtymyz Aşgabatdan ugran awtoulaglaryň Mary şäherine giräýen ýerinde ýerleşýän bag-bakjaly bürenip oturan Mülkbagşy obasy bagşy Halykberdi Gurbansähedowyň obasy, onuň göbek ganynyň daman, çagalyk ýyllarynyň geçen ýerleri.

Ynsana ýaraşýan ýagşy gylyk-häsiýetleriň ählisini özünde jemläň, ýaşan ömründe il-ulusyň hyzmatynda bolup, ençeme çagajyklara aýdym-saz sungatynyň inçe tilsimlerini öwreden, il adamsy Halykberdi agamyz, şu ýyl, tüweleme, segsen ýaşady. „Heňnam uzyn, ömür az“ diýleni-dä. Ömrüni aýdym-saz sungatyna bagyşlap, bu sungatyň öwrenilişine goşant goşmaga çalşan, bagşy-sazandalar hakda makaladyr ýatlamalaryň ençemesini ýazan Halykberdi agamyzyň özi hem nädip segsen ýaşanyny duýman galypdyr. Bu barada onuň özi degişme bilen gürrüň berip gülüşdirýär. Belki-de, ol mydama aýdym-saz bilen ýaşansoň, ömrüni aýdym-saza bagyşlansoň şeýledir. Onuň öýünde dutardyr gyjak goşa-goşadan saklanýar.

Kiçigöwünli, pespälli Halykberdi aganyň öýi mydam märekeli. Aýdym-sazyň sesi ol sada türkmen maşgalasynyň ojagynda mydam ýaňlanyp durardy. Ýaşynyň birçene

baranlygyna garamazdan, häzirem şeýle. Dost-ýarlar geldigi dutarlar owazlanyp başlaýar. Nirede aýdym-saz ýaňlansa, şol ýerde birek-birege mähribanlyk, ýakymlylyk, asudalyk höküm sürýär. Halykberdi Gurbansähedowlaryň bagtly maşgalasy bar. Çagalarynyň köpüsi ýokary bilimli, olaryň arasynda aýdym-saza imrinýänlerem bar.

Halykberdi Gurbansähedow 1933-nji ýylyň hupbatly günlerinde Mary etrabyňyň Mülkbagşy obasynda dilli tüýdüge, gargy tüýdüge dil bitirip bilýän, aýdym-sazyň muşdagy Gurbansähet Amansähet oglunyň maşgalasynda dogulýar. Dürli sebäplere görä, ol orta mekdebi Tagtabazar etrabynda tamamlap, 1952-nji ýylda Türkmen döwlet uniwersitetine (häzirki Magtymguly adyndaky) okuwa girýär. Ol geçmiş taryhymyzy öwrenmegi gowy görýärdi, milli mirasa söýgüsi uludy. Onuň aýdym-saz sungatyna söýgüsi hem çäksizdi. „Ýigide mün dürli hünär hem az“, ine, onuň ýörelgesi. „Ýörgün, ata-baba ýörigen ýola“ diýýär ahyry Magtymguly akyldar. „Taryhy bir öwreneli, aýdym-saza gapdaly bilen güýmenerin“ diýip içini gepleden Halykberdi taryhçy bolmagy ýüregine düwür-de, taryh fakultetini saýlaýar.

Gyzgalaňly pursatlary özünde jemlän uniwersitet ýyllary şatlyk-şagalaňa beslenip, ýylgyrym çaltlygynda geçip gitdi. Halykberdiniň işeňňirliğinden, edepliliginden, belent adamkärçilik duýgularynyň ösenliginden bolsa gerek, bu ýyllar onuň üçin örän many-mazmunly geçdi. Özünüň esasy ugry bolan taryhdan daşlaşman, ürç edip, geçmişimizi öwrenýän ýaş ýigit iň işjeň talyplardan biri boldy. Baryp mekdep ýyllaryndan özüni jadyly aýdym-saz sungatyna bagyşlan Halykberdini arzuw-umytlary Türkmen döwlet uniwersitetiniň halk saz gurallary ansamblyna getirdi.

Halk saz gurallary ansamblyna şol ýyllarda häzirki meşhur gyjakçy, Türkmenistanyň halk artisti Annageldi

Jülgäýew ýolbaşçylyk edýärdi. Sungata höwesek ýigit meşhur sazandadan köp zat öwrendi. Ol günleri Halykberdi aga uly guwanç, şatlyk duýgusy bilen ýatlaýar. Onuň kalbyna käte-käte süýji ýatlamalar aralaşyp, şol talyplyk ýyllary barada höwes bilen joşup-joşup gürrüň berýär.

Annageldi Jülgäýew Moskwa okuwa iberilensoň, Halykberdi Gurbansähedowa – talyba ansambla ýolbaşçylyk etmeklik ynanylýar. Ol şeýle bir yhlas bilen işleýär, özi hem türgenleşýär, ýaşlara-da öwredýär. Şol ýyllarda aýdym-saza bolan söýgüsi ony aýdym-saz sungatynyň ägirtleri Mylly Täçmyradow, Pürli Saryýew, Sahy Jepbarow, Çary Täçmämmedow, Tugur Berdinyýazow, Ata Ablyýew, Çary Ödekow, Agamyrat Ýagmyrow dagy bilen köp-köp gezek duşuşdyrýar. Wagt tapyldygy ýaş ýigit şolaryň ýanlaryndady.

Halykberdi Gurbansähedowyň belli bir halypasy bolmasa-da, ol ähli aýdym-saz muşdaklarynyň ýollaryny diýen ýaly ymykly öwrenipdir, şol ýyllarda ürç edilip diňlenilýän patefon, soňra magnitofon onuň hemrasy bolupdy. Ol ajaýyp aýdymlary diňläp, hemmesini kalbyna siňdirmäge çalşypdyr, siňdiripdirem. Muny halypa bagşynyň „sungat özüne yhlaslyny garbap alýar” diýen sözleri hem subut edýär. Onuň özi tükeniksiz yhlasy, erjelligi bilen sungata siňip gidipdir. Yhlasly halypa aýdym-saz ýolundan, halypalardan söz açanda, derrew senedini eline alýar-da: „Bu – Magtymguly Garlynyň ýoly, bu bolsa – Sahy Jepbaryň ýoly” diýip, düşündirişler bilen gürrüň bermäge başlaýar.

Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwriň ruhlandyryjysy Gahryman Prezidentimiz aýdym-saz sungatynyň örän uly ähmiýete eýedigini ýygy-ýygýdan nygtamak bilen, geçmişden kök alyp gaýdan, şu günki günlerimizde hem dowam edip gelýän halypa-şägirtlik ýoluna aýratyn ünsi çekýär.

Şägirtleriň halypalaryň ýoluny ösdürmelidigini, olaryň önünde uly borç durýandygyny aýratyn belleýär. Türkmen aýdym-saz sungatynyň ägirt halypalary bilen tirkeşmek, duz-emek bolmak, olardan öwrenmek bagtyna miýesser bolan Halykberdi halypa hem öz bilýänlerini ýaş nesillere öwretmekde ep-esli işler etdi. Ol – şu günler hem ön hatardaky halypa.

Ýatlamalar kän. 1955-nji ýylda, uniwersitetiň talyby döwründe irginsiz zähmet çekmegi netijesinde türkmen medeniýetiniň we sungatynyň Moskwada geçirilen ongünlüğine gatnaşmaga hukuk gazanypdy. 1957-nji ýylda hem Moskwa şäherinde geçirilen VI bütindünýä ýaşlar festiwalyna gatnaşyp, onuň laureaty bolupdy. Halykberdi bitiren hyzmatlary üçin Türkmenistan hökümetiniň Hormat hatlarynyň üçüsine, ençeme diplomlara, dürli guramalaryň minnetdarlyk hatlaryna mynasyp bolupdy.

Tutanýerli zähmeti, erjelligi, ýagşy gylyk-häsiýetleri bilen özüni tanadan Halykberdi Gurbansähedow 1957-nji ýylda uniwersiteti tamamlayar, ýaş hünärmen uly aladalar bilen gurşalayar. Aýdym-saz ugrundan ukyplylygy göz önünde tutulyp, Türkmenistanyň Medeniýet ministrligi tarapyndan Mary welaýatynyň döredijilik öýüne direktor wezipesine bellenilen ýaş ýigit şol ýere işe ugradylýar. Ol şol ýerde Han Akyýew, Amansaçly Annaýew, Oraz Bagybekow, Ödenyýaz Nobatow, Paşşaguly Girmanow, Sähetmyrat Welmyradow we başga-da birnäçe ezber bagşy-sazandalar bilen işleşdi. Olardan öwrendi, bilelikde ýaşlara öwretdiler. Mahlasy, Halykberdi Gurbansähedow aýdym-saz bilen ýaşady, aýdym-saz bilen dem aldy. Aýdym-saza ömrüni bagyşlan bagşynyň „Hemraýym“, „Ýedi manzar“, „Gözelim“, „Ak eşekli“, „Ýaşylbaş“ ýaly aýdymlary ýazgy edilip, türkmen radiosynyň altyn hazynasynda goýuldy.

Halypa bagşy žurnalistikada hem öndümlü işledi. Ol – yhlas bilen ýazylyp halka ýetirilen ençeme makalalaryň, ajaýyp ýatlamalaryň awtory. Ol şu günlerem tutanýerlilik bilen işlemegini dowam etdirýär. Türkmen radiosynda, metbugat sahypalarynda yzygiderli çykyş edýär.

Henizem hatarda bolup, Ýurt baştutanymyz, Gahryman Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowa alkyşlar aýdyp, döredijilikli işläp ýören Halykberdi agamyzyň – hormatly halypanyň, pespalli, kiçi göwünli, şahandaz ýaşulynyň 75 ýaşynyň toý dabarasy Mary welaýatynyň Murgap etrap bagşylar öýi tarapyndan ýörite belenilip geçilipdi. Bu ýyl, Türkmeniň Altyn asyrynyň on üçünji ýylynda bolsa bagşynyň 80 ýaş toýy tutulýar, çünki halypanyň hatyrasy uly.

Garaşsyz Bitarap Türkmenistan döwletimiziň Milli lideriniň ýolbaşçylygynda gazanylan üstünliklere, Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe geçmişimizi, milli aýdym-saz mirasymyzy öwrenmekde alnyp barylýan işlere güýjüniň ýetdiginden goşant goşýan Halykberdi Gurbansähedow entekler hem alnyp barylýan beýik işlere goşant goşmak islegi bilen joşýar.

Onuň ýazan makaladyr ýatlamalarynyň käbirleri-de bir ýere jemlenip taýýarlanylýan bu ýygyny milli medeniýetimiziň esasy şahalaryndan biri bolan aýdym-saz sungatynyň taryhyny öwrenmekde uly ähmiýete eýedir. Muny okanlar beýik sungatyň ussatlary, olaryň durmuşynda gabat gelen gyzykly pursatlar barada köp zatlar öwrenip bilerler. Goý, sungatyň janköýeri Halykberdi agamyza hem hormatly Prezidentimiziň ilini-gününi ýetiren Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe rahat dync alyp, aýdym-sazyň içinde uzak ýaşamak miýesser etsin!

*Amangül Durdyýewa, Gurbanjemal Ylýasowa,
filologiýa ylmlarynyň kandidatlary.*

SUNGAT HALKYŇKY BOLMALY

Ýurdumyzyň Garaşsyzlyk almagy bilen welaýatlarda, etraplarda uly aýdym-tans toparlary peýda bolup başlady. Şahyrlar, kompozitorlar hem barmak basyp sanardan köp. Hormatly Ýurtbaştutanymyz halkyň medeniýetine, geçmiş mirasyna aýratyn üns berip, medeniýeti ösdürmek üçin ähli mümkinçilikleri döretdi. Ýörite her ýyl bir welaýatda Medeniýet hepdeligini geçirmek hakda karara gol çekdi. Ilkinji hepdelik şu ýyl, 2013-nji ýylda Balkan welaýatynda, gözəl Awazada geçirildi. Medeniýet işgärleri ol ýerde dynç aldylar, ylhamlaryna ylham goşuldy. Olar öňküden hem güýçli depgin bilen işlemeli, Hormatly Prezidentimiziň medeniýet işgärleri baradaky atalyk aladalaryna iş bilen jogap bermeli, gabat gelýän kemçiliklerden arassalanmaly. Her bir medeniýet we sungat işgäri hormatly Prezidentimiziň özleri baradaky atalyk aladasyna jogap edip, ajaýyp eserler döretmeli. Özüň hakdaky edilýän alada mynasyp bolmak gerek. Dogry, soňky döwürde örän ussat aýdymçylar ösüp ýetişdi, örän gowy aýdymlar döredip. Munuň özi örän guwandýryjy ýagdaý. Käbir aýdymçy aýdymyň sazyny-da, sözüni-de özi döredip ýerine ýetirýär. Şahyrçylyk – ykbal. Aýdymçy, sazanda bolmak hem ykbal işi. Aýdymçylar kämil goşgular esasynda aýdym aýtsalar, diňe utuş gazanarlar. Ýöne, elbetde, gynansak-da, käwagtlar kämillikden pesräk aýdymlar hem gabat geläýýär. “Söýgi ody zäher ýaly” (söýgi nire, zäher nire?!) diýen ýaly ýöntem setirli aýdymlaryň döremeginiň önüni almak zerur meselelerden biri bolup durýar. Aýdymlaryň ählisiniň diýen ýaly sözleri ýerbe-ýer däl. Aýdymçylaryň käbiri bir bent goşgyny dört-baş gezek gaýtalaýarlar. Oýlanyşykly çemeleşilse ýagşy.

Halk aýdymlary barada aýdaýyn. Uly ussat Ödenýaz halypa şeýle diýipdi: “Akkordeon örän oňat saz guraly. Ol biziň sungatymyza halk saz gurallarynyň biri ýaly ornaşdy. Ýöne egni akkardeonly, eli gitaraly we beýleki saz gurallaryny alyp, halk aýdymlaryny aýdanlarynda, ol eýýäm halk aýdymlygyny ýitirýär. Beýle etmeli däl. Halk aýdym-sazlarynyň çemeni süllermeli däldir”.

Häzirki döwürde “üstünde işlemek” diýen söz ýoň bolupdyr. Mysal üçin, ýaş aýdymçy “Men şu günler pylan halk aýdymynyň üstünde işleýärin” diýýär. Ozalky ussatlar ol halk aýdymyny ýerine ýetirenlerinde mazaly, birkemsiz işläpdirler. Şonuň üçin ol aýdymlar uzak ýaşaýarlar. Mylly Täçmyradow, Pürli Saryýew, Sahy Jepbarow, Nobat bagşy, Ödenýaz halypa, Çuwal bagşy we beýlekileriň kesgir zehininden dörän ajaýyp aýdymlary täzedan işlemek zerurmyka?! Ýaşlar halk aýdymlaryny birkemsiz öwrenmeli, üýtgetmeli däl.

Köplenç halatlarda çalynýan sazlar aýdymçynyň sesini basýar. Şeýle bolanda aýdymyň sözüne düşünp bolanok. Käbir ýerine ýetirijilik ukyby pes bolan aýdymçylara çakdanaşa baha berlip çişirilýär. Olar şoňa buýsanyp, halypalaryň sungatynyň üstüne atanak çekäýýärler.

Radio hem-de teleýaýlymlarda işleýänler milli saz sungatymyzdan gowy baş çykarýan hünärmenler bolmaly. Men bu pikiri ýöne ýere aýdamok. Käte yaýlymlarda berilýän konsertleriň tertibi saklanylmaýar. Uly ussadyň yzyndan höwesjeňleri goýberýärler. Milli sungatymyzda her bir konsert ussat halypalaryň ýerine ýetirmeginde jemlenilmelidir.

Sungatymyzy goramak biziň her birimiziň aladamyz bolmalydyr.

BUÝSANJYM

Buýsanýaryn, biçak buýsanýaryn! Neneň buýsanmaýyn?! Beýik Garaşsyzlygymyza eýe bolduk. Ýurdumyzda ruhy galkynyş barha pajarlaýar. Maddy-durmuş ýagdaýymyz gül ýaly. Kem zadymyz ýok. Elimiz uzadan ýerimize ýetýär. Gysga pursatda Diýarymyz syýasy, ykdysady, medeni babatlarda görnüp-eşidilmedik derejede ösdi, özgerdi. Bu ösüşleri, özgerişleri döreden biziň hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow!

Hormatly Prezidentimiz medeniýete, sungata aýratyn üns berýär. Ýurdumyzyň döredijilik intelligensiýasynyň wekilleri bilen geçiren duşuşygynda operamyznyň täzeden döremegine badalga berdi. Bu habary eşidip, begenjimiň çägi bolmady.

Hormatly Prezidentimiziň her ýyl medeniýet we sungat işgärleriniň baýramçylygyny bellemek baradaky karary, şeýle hem belli opera aýdymçysy Maýa Kulyýewa Türkmenistanyň Gahrymany diýen belent ady bermegi hem medeniýet hem sungat işgärlerine berilýän çäksiz uly ünsüň güwäçisi ahyryn! Ruhý dünýämiziň baýlygy, kämilligi ugrunda yzygiderli alada edýän Gahryman Prezidentimiziň ömri uzak, jany tut ýaly sag, il-ýurt bähbitli işleri mundan beýläk-de has rowaçlansyn!

Hormatly Prezidentimiz biziň – medeniýet we sungat işgärleriniň önünde möhüm wezipeler goýdy. Kämil we ilhalar, ruhubelent eserler döretmeli. Önde goýlan bu möhüm wezipäni ýerine ýetirmek biziň her birimiziň gaýragoýulmasyz, möhüm borjumyzdyr. Meniň hem öz borjumy ýerine ýetiresim, sungatyň ösmegine goşant goşan ussatlary ýatlasym gelýär. Bilýän zatlarym barada ýazmaklygy, ilime-günüme ýetirmekligi borjum hasaplaýaryn. Şonuň üçin-de, şujagaz ýatlamalary hormatly okyjylara hödürlemekligi makul bildim.

GÖZÜMİN ÖNÜNDE ÖSDİ, ÖZGERDİ

Özüm barada aýtsam, men 1952-nji ýylda Türkmen döwlet uniwersitetine okuwa girdim. Şondan soňky milli sungatymyz meniň gözümiň alnynda ösdi, özgerdi, kämilleşdi.

Okuwa baran ýylym okuwy gutarýan uly ýaşly oganlar bilen bir ýerde ýaşamaly boldum. Geografiýa ugrundan okaýan Daşoguzdan Seýdaly Rejebow diýen talyp maňa: “Haýsy oýun bolsa bolsun, parhy ýok, Hojaw Annadurdyýew bilen Ýolaman Hummaýew ikisi bile oýnanda, oýun gören ýaly bolaýýarsyň. Hoja Annaýew hem tüýs Mežnun bolýar-da” diýdi.

Şondan soň her gün diýen ýaly, rus bazarynyň ýanyndaky Opera we balet teatrynda ýazylýan afişa seredýärdim. Rollary kimiň ýerine ýetirýändikleri bilen gyzyklanýardym. Hemme oýunda Ýolaman Hummaýewiň ady bardy. “Şasenem-Garyba”, “Kemine-kaza”, “Leýli-Mežnuna” tomaşa etmäge barýardym. Ýöne bir gezegem Ýolamanyň oýnaýan gezegine gabat gelmedim. Men şonda teatryň işgärleriniň birinden soradym welin, Ýolaman Hummaýewiň näsagdygyny aýtdylar. 1952-nji ýylyň güýzünde Ýolaman neresse panydan bakyýete göç eýledi. Hoşlaşmak üçin onuň tabydy teatryň zalynda goýuldy. Ol ýere baranlar örän köpdü. Teatryň baş režissýory Alty Garlyýewdi.

Şeýlelikde, meniň Ýolamanyň oýnaýşyny görmek arzuwym hasyl bolmady. Ýolaman Hummaýewiň tabydy goýlan maşyn emay bilen şol wagtky Engels köçesiniň ugry bilen günbatara tarap yönelýär. Maşynyň önünde Ýolaman bilen bile ajaýyp keşpleri döreden Maýa Kulyýewa we Annagül Annagulyýewa gara lybas geýnip, Ýolamanyň uly suratyny göterip barýardylar. Olar tä gonamçylyga barýança, suraty göterip gitdiler.

Ýas mitingi başlandy. Alty Garlyýew gaýgy-gussaly söz sözledi. Aman Gulmämmadow, Gara Seýitliýew, Hojaw Annadurdyýew we başgalar çykyp geplediler, Şeýdip ene ýer ýene bir sungat ussadyňy öz goýnunda gizledi.

Meniň opera we estrada aýdymlaryna gabat gelýän sesim bardy. Haýal etmän Ýolaman Hummaýewiň aýdan opera aýdymlaryny öwrenip, konsertlerde ýerine ýetirip ugradym.

Türkmen döwlet opera we balet teatry barada gürrüň edilende üç sany, milleti azerbaýjan bolan adam barada aýratyn durup geçmegi zerur hasaplaýaryn. Ýognasdan ýakymly sesli Gurban Ryzaýew, Muhtar Masumow hem-de Süleýman Mämmadow dagy şalaryň, serkerdeleriň keşplerini janlandyryýardylar.

Türkmen medeniýetiniň we sungatynyň Moskwada geçirilen ongünlüğünde bu üç artist hor aýdymynyň ýekeligini ýerine ýetiripdiler. Şonda birleşen hor şol döwrüň ýörgünli aýdymy bolan “Kommunistik partiýa hakyndaky kantatany” aýdypdylar. Moskwanyň uly teatrynda geçirilen jemleýji konsertde bu üç adamyň ýanyna Hojaw Annadurdyýew, Habyp, Muhammet Mämmetýarowlar hem goşulyp, alty adam bolup aýdypdylar. Şol aýdyma meşhur dirižýor Hydyr Allanurow dirižýorlyk edipdi. “Salam, Moskwa” diýen aýdyma bolsa, uly teatryň dirižýory Dugaşew dirižýorlyk edipdi. 1955-nji ýylda geçen ongünlük barada galyň kitap ýazyp bolardy. Şol konsertde şol wagtky SSSR-iň ýolbaşçylaryndan Bulganin, Woroşilow, Kaganowiç, Şepilow dagy sahna baryp, biz bilen salamlaşypdylar. Olaryň ýany bilen Birma Respublikasynyň prezidenti U Nu (öz aýaly bilen) hem barypdy. Olar ilki bilen daýaw goja Şajyk Gulow bilen görüşdiler. Biziň esasy ýolbaşçymyz TKPMK–nyň şol wagtky sekretary Nurjemal Durdyýewady. Şol ongünlük döwründe

men sungat ussatlarynyň köpüsi bilen tanyşdym. Ençemesi bilenem dostlaşdym. Ine, olaryň käbirleri — Ata Ablyýew, Annageldi Jülgäýew, Annagurban Şyhymow, Tugur Berdiniýazow, Çary Täçmmämedow, Pürli aga we beýlekiler. Pendiguly Baýramow, Aýdogdy Gurbanow we başga birnäçeler konserwatoriýa okuwa kabul edilipdiler.

XX asyryň ortalarynda ýurdumyzda kompozitorlar azdy. Weli Muhadow, Daňatar Öwezow, Aşyr Kulyýew, Nury Muhadow, Weli Ahmedow dagy bardy. Bularyň yzýany bilen Durdy Nuryýew, Çary Nurymow, Aman Agajykow, Nury Halmämmedow, Baýramdurdy Hudaýnazarow we başgalar orta çykyp, operalar, simfoniki eserler, ajaýyp aýdymlar döredip ugradylar. Ozalky opera hem-de estrada aýdymçylaryň hataryna Medeniýet Şahberdiýewa, Güljan Hümmedowa, Bäşim Artykow, Güljan Geldiýewa, Nury Meredow, Ata Ilamanow, Aýgözel Garaýewa, Atageldi Garýagdyýew ýaly aýdymçylar goşuldylar. Öwezgeldi Tekäýew, Saparmyrat Babaýew, Annaberdi Atdanow, Gurban Gummanow, Seýitnur Ataýew we başga-da köp estrada aýdymçylary hem öňe saýlandylar.

Türkmen halkynyň milli buýsanjy bolan halk saz gurallary ösdi we kämilleşdi. Mylly Täçmyradow, Sahy Jepbarow, Pürli Saryýew, Magtymguly Garlyýew, Nurberdi Gulow, Mustak Aýmedow, Durdy Myradow, Amansaçly Annaýew ýaly ussatlar halka hezil berdiler. Tanho Izrailowyň ýolbaşçylygyndan Döwlet tans ansambly, ýurdumyzyň çäklerinden daşarda tanalýan kompozitor Çary Nurymowyň simfoniki sazlary Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň tomaşa jaýlarynda ýaňlandy. “Aýgytly ädim” kinofilmi Nury Halmämmedowy бүтіндүнйә meşhur etdi.

Çeper höwesjeňleriň sungatyna hemişe ähmiýet berildi. Olaryň ençemesi hormatly atlara mynasyp boldular.

Aşyrmämmet Dawudow, Ödenyýaz Nobatow, Nurberdi Gulow, Gaýgysyz Çaryýew, Annaberdi Atdanow, Gülşirin Alyjanowa, Mäne Garaýew dagy hormatly atlara eýe boldular.

Umuman alanyňda, biziň ýaşlyk döwrümüzde türkmen medeniýetine, sungatyna ägirt uly ähmiýet beripdiler. Oba ýerlerinde medeniýet edaralarynyň kitaphanalaryň uly toplumy döredilip, olaryň ählisi halkyň hyzmatyna gönükdirili.

MILLI SUNGATYMYZYŇ ÖSÜŞ ÝOLY

Biziň milli sungatymyzyň ösüş ýoluna men geçen asyryň ellinji ýyllaryndan bäri belet diýsem, öte geçdigim bolmaz. Men bu barada soňrak aýtmakçy. Men bu meselä geçen asyryň otuzynjy ýyllaryndan başlaýyn. Meniň berjek gürrüňlerim Atabaý Saryýew diýen gyjakçynyň aýdanlary bilen bagly.

GYJAKÇY BILEN TANYŞLYK

Uniwersitetde okaýardym. Bizden aşakdaky synplaryň birinde Öwezgeldi diýen bir ýigit bardy. Özi hem Bagyr obasyndandy. Bir sapar Öwezgeldi meni Aşgabadyň ýeňsesindäki bir oba toýa alyp gitdi. Biri gelin alýan ekeni. Bizi güler ýüz bilen garşyladylar. Daşarda ojar odunyň ýanynda aýdym-saz etmelidik. Toý eýesi birine: “Bar-da, Atabaý kakaňa aýt, gyjagyny alyp gelsin!” diýdi.

Bahym eli gyjakly bir ýaşuly gapydan girdi. Men salam berdim, tizara öwrenişip gitdik.

Dutar-gyjak pessaýja düzüldi. Men saza o diýen ökde däldim. Gyjakçy dutaryň düzülişine diň salyp, düzleýärdi. Men şonda onuň ussatdygyna göz ýetirdim. Ony üns berip diňleýärdim. Ilkinji ortaky öwrümler çalmanda onuň yzyna

eýerýärdim. Pessaýja heňlerden soňabaka berkräk áýdymlardan bir sagat çemesi áýdym aýtdyk. Şonda gyjakçy: “Azrak dynjymyzy alaly!” diýip, bir käse çay içdi, birsalymdan soň “Indi başlasagam bolar” diýip, gyjagyny eline aldy. Yzyndanam: “Birneme çekinjek bolýarsyň, çekinme-de çalyber! Ilki-ilkiler bizem halypalaryň ýanynda çekinerdik, kem-kemden öwrenişýär ekeniň. Halypa bagşylary köpräk diňlegin!” diýdi.

Áýdymy daşarda aýtsagam, mazaly derläpdim. Bir áýdymy hem gaýtalamam üç sagat çemesi áýdym aýtdyk. “Áýdym goruň-a bar ekeni, berekella!” diýen Atabaý gyjakçy ýene-de bir käse çay içdi. Atabaý Saryýew meniň talyplyk dostum we žurnalist galamdaşym Kerim Abdyýewiň garyndaşy bolup çykdy. Men Atabaý aga bilen soň örän köp duşuşdym, ýakyn aragatnaşykda boldum. Atabaý aga bilen aýaly Sona ejemiz (Kerim Abdyýewiň aýal dogany) iki gyzym okan döwürlerinde öz çagalary ýaly öýlerinde sakladylar. Men Atabaý aga bilen ýygy-ýygydan içgin söhbetdeş bolýardym. Ol maňa örän köp zatlary gürrüň beripdi. Ol birinji topara degişli uruş maýybydy. Onuň edebiýat we sungat adamlaryna bolan söýgüsi çäksizdi. Olar baradaky gürrüňlerini uly gyzyklanma bilen diňleýärdim we hakydamda ornaşdyrýardym. Şol hakydamda galan gürrüňleri okyjylara ýetiresim geldi. Ine, onuň gyzykly söhbetleri.

FILARMONIÝA. INTERNASIONAL ANSAMBL

“Pürli Saryýew, Geldi Ugurlyýew, Allanazar Rejebow hem-de Tumanýan diýen ermeni ýigidi Türkmen döwlet filarmoniýasyn- da ilkinji işe başlanlardy” diýip, Atabaý aga filarmoniýanyň ilkinji ädimlerinden söhbet açdy. Ady agzalan halypalar bilen áýdym-saz üşmeleşlerine ençeme gezek gatnaşmak soňra maňa-da miýesser bolupdy.

“1931-nji ýylda şol dört adam tarapyndan başlanan aýdym-saz topary barha giňäp başlady. Pürli Saryýewiň inisi Orazdyr Nury Saryýewler (Nury ol wagt juda ýaşdy), Täçmämmet Suhangulyýew, Amangeldi Gönübekow, Mylly Täçmyradow, Oraz Salyr we başga-da köp sanly bagşy-sazandalar gitdigiçe köpelip barýardy” diýip Atabaý aga söhbetini dowam etdirdi. Döwletiň uly üns bermegi netijesinde aýdym-saz topary tiz wagtdan has ulaldy. Halypa bagşy Sahy Jepbarow hem işe gelipdi, ol ozal Marydaky atly polkda bagşyçylyk edýärdi. Etraplara, obalara aýlanyp zehinli ýaşlary işe çekmeklik dowam edýärdi. Giçgeldi Amanow, Kiçi Geldimyradow, Nurjemal Adyýewa, Nabat Nurmuhammedowa, Nurmyrat Annaýew we başga-da birnäçe ýaşlar olaryň hataryna goşuldy. Soňra uly halypalar Garly bagşy Ýolamanow, Rejep Gylyç, Nobat bagşy, Nursähet bagşy, dilli tüýdük çalyan Hojanazar Berdi dagy geldi” diýip, Atabaý Saryýew gürrüňini dowam etdi.

Filarmoniýada başga milletleriň sungatyna hem üns berlip başlanylýar. Bu işleriň gözbaşynda ähli saz gurallaryny çalyp bilýän Muhammetmyrat Nepesli durýardy. Drama artistleri bilen bilelikde gyzykly duşuşyklar, konsertler guralyp başlanylýar. Moskwada türkmen aýdym-sazlarynyň gramplastinka ýazgylaryna geçiriljekdigi baradaky habar filarmoniýanyň sungat işgärlerine ýetirilende, olar örän begendiler. Gramplastinka ýazgysynyň geçirilmeginiň maksady şol döwürdäki türkmen halkynyň saz gurallaryndan nusga alyp galmakdan, bagşy-sazandalary halka aýan etmekden, umuman, türkmeniň milli sungatyny ile ýaýmakdan ybaratdy. Munuň üçin giňden taýýarlyk görülýärdi. “Watanyň”, “Pyýala” ýaly hor aýdymly, “Sallanan gözel” halk sazy uly saz

topary tarapyndan ýerine ýetirildi. Sahy Jepbarowdan, Oraz Salyrdan, Çuwal bagşydan, Täjigül Jumaýewadan, Hydyr bagşydan, uly Garly Ýolamanowdan, Nursähet Halsähedowdan, Giçgeldi Amanowdan, Ýoldaş bagşy Hemraýewden, Jumasähet Halsähedowdan, Nobat bagşy Amansähedowdan we beýlekilerden aýdymlar ýazylyp alyndy. MyllyTäçmyradowyň, Täçmämmet Suhangulyýewiň sazлары, Pürli Saryýewiň çalan “Aýna” diýen sazy, başgada ençeme aýdymlar şol ýyllarda ýazga geçirilýär. Ýazga geçirilen aýdymлары ýazgysy patefon bilen bilelikde zarpçy kolhozçylara sylag hökmünde gowşurylypdyr. Hut meniň özüm şol patefonlarda gyzamyk çykarýan çagalar üçin aýdym aýtdyrypdym.

“Grigoriý Markowiç Arakelýanyň gelmegi bilen işlerimiz has ilerledi. Tans toparлары hem döräp başlady” diýip, Atabaý aga gürrüni dowam etdirdi. Ol sungatdan baş çykarýan, kämillige ýeten adamdy.

Bir gün Arakelýan gelip: “Moskwada internasional konsert maksatnamasy düzülýär. Şoňa bizem aýdym-sazdan oňat başy çykýan adamlardan ibermeli” diýende, Pürli Saryýew: “Oňa ýöne bir san ibermäliň. Türkmen sungatynyň ýüzüni görkezip biljek başgy-sazandalary ibermeli. Men-ä Nurmuhmet (familiýasy ýadymdan çykypdyr) diýen bagşy, Baky Maşakow hem-de Atabaý Saryýew dagyny ibersek, ýerine düşer” diýip hasaplaýaryn” diýdi.

Şeýlelikde, Pürli Saryýewiň pikiri bilen hemmeler ylalaşyp, bagşy Nurmuhmet, gyjakçy Atabaý Saryýew, gargy tüýdükçi Baky Maşakow dagy Moskwa baryp, internasional konsert toparyna goşulýarlar. “Biz şol döwürde döran aýdymлар, halk aýdym-sazлары bilen çykyş ederdik. “Watanym”, “Biziňki”, “Marşalym” ýaly aýdymлары ýerine ýetirerdik. Moskwanyň

özünde, paýtagtyň golaýlarynda bir-iki aýlap konsert beripdik” diýip Atabaý Saryýew gürrüň beripdi.

Soň dürli ýerlerden gelen adamlar öz ýurtlaryna gaýdýarlar. Tüýdükçi bilen bagşy hem Türkmenistana ugraýar. Şonda Moskwanyň Çaýkowskiý adyndaky konserwatoriýasynda okaýan oganlar Atabaýa ýüzlenip: “Atabaý, sen notadan baş çykarýarsyň, konserwatoriýa okuwa gir! Häzir täze ogan-gyzlar okuwa geldiler, senem başararsyň!” diýip maslahat berýärler.

Atabaý konserwatoriýa okuwa kabul edilýär. Ol Weli Muhadowyň okaýan bölümünde alt-skripka boýunça okap başlaýar. Olara Borisowskiý sapak berýär.

Şol döwürde Aşgabatda opera we balet teatryny açmak üçin türkmen ýaşlarynyň uly topary okadylýan ekeni. Ine, olaryň käbirleriniň atlary: doganlar Weli hem Nury Muhadowlar, Aşyr hem-de Gurban Kulyýewler, Hydyr Allanurow, Hoja Annaýew, Habyp Mämmetýarow, Ýolaman Hummaýew, Hojaw Annadurdyýew, Nury Saryýew, Maýa Kulyýewa, Annagül Annagulyýewa we başgalar.

Saz ugrundan okaýanlaryň hemmesi Atabaý bilen tanyşdy. Drama teatryndan alnan ogan-gyzlar bilenem ol basym öwrenişdi. Okuwlaryň gidişi gowudy. Sary bagşynyň körpe ogly Nury skripka boýunça okaýardy. Ol skripkada türkmen sazларыny örän oňat çalýar ekeni.

Bir gezek “Pürli bilen Orazyň gyjak çalyşlaryna sözüm ýok. Olaryň ikisem ussat. Ýöne Nurynyň gyjak çalyşy has üýtgeşikdi” diýip, Atabaý aga Nury Saryýewiň gyjak çalşynyň tarypyny ýetiripdi.

Onuň aýtmagyna görä, geljekki türkmen operasynyň düýbünü tutujylary has köprük okadýar ekenler. Atabaý aganyň gürrüňleri şeýle özüne çekijidi, “hemmeler üçin hem täsirli bolar” diýen pikir bilen gürrüňi dowam etdirýäris.

AMAN KEKILOW HEM NURY SARYÝEW BARADA

Konserwatoriýada okuwlar dowam edýärdi. Bir sapar ýanymyza bir adam geldi. Ol adam Aşyr Kulyýew, Weli Muhadow, ýene birnäçelerimiz bilen tanyş ekeni. Dynç günü bolansoň, hemmeleriniň eli boşdy. Biziň hemmämiz diýen ýaly bir ýere ýygnyandyk. Ol adam söze başlady: “Maňa Aman Kekilow diýýärler. Men Moskwada aspiranturada okaýaryn. Konserwatoriýada köp ýaşlaryň okaýandyklaryny eşidip, siziň ýanyňyza geldim. Eger türkmen dilinden we edebiýatyndan okamak meýliňiz bar bolsa, men dynç günleri gelip, size sapak bererdim. Jaý meselesini hem ýolbaşçylar bilen çözeris” diýdi.

Aman Kekilow konserwatoriýanyň ýolbaşçylary bilen gepleşip, giňräk jaý sorap aldy. Ol ilkinji sapagynda faşizm tarapyndan abanyan howp barada gürrüň edipdi. Faşistik agressiýa gaýtawul bermäge taýýar bolup durmagy ündäpdi.

Sary bagşynyň körpe ogly Nury Saryýew biziň hemmämizden kiçi bolansoň, oňa “Nury jan” diýerdik. Nury jan skripkada türkmen sazalaryny örän oňat çalardy. Aýratyn-da, “Haraýym döndini” çalşyny diýsene! Şeýle şirindi, taryplamaga söz ýeter ýaly dälidi. Käte hemmämiz üýşüp Nury jany diňlärdik. Her sapar oňa “Haraýym döndini”, “Sataşdymy” çaldyrardyk.

Aman Kekilow bizi yhlas bilen okadardy. Bize her hili kitaplar alyp gelerdi. Bir gezekki okuwda ol bize: “Men indiki sapakda sizi diňlejek. Siziň her biriňiziň näme iş bitirip biljeňiňize göz ýetirmekçi, taýýarlanyp gelin!” diýdi.

Şol sapar aýdymçy oganlardyr gyzlar, geljekki opera we balet teatrynyň düýbünü tutujylar Hojaw, Ýolaman, Annagül, Maýa we beýlekiler aýdym aýtdylar. Şonda Nury jana ýene “Haraýym döndini” çaldyrdyk. Şonda Aman Kekilow: “Örän ajaýyp, bu 1936-da “Piýoner” diýen sazy ýazga geçirden Nury

Saryýew bolsa gerek. Berekella! Sen-ä agalaryňdan ozdurana meňzeýärsiň, haýdaber! Bize skripka çalyňlaram gerek bolar. Siz özümyzde açyljak opera we balet teatryny esaslandyryjylar bolarsyňyz!” diýipdi.

Opera we balet teatryny açmak üçin okadylýan ýaşlary tiz okuwlaryny gutardyp, Aşgabada alyp gaýtdylar. 1940-njy ýylda opera we balet teatry açyldy. Ozal okap ýörenler okuwlaryny dowam etdirýärler.

“Urşuň turmagy bilen konserwatoriýanyň okuwçylarydyr mugallymlary hem eline ýarag alyp, söweşe gitdiler. Olaryň diri galanlary uruşdan soň okuwlaryny dowam etdirdiler. Moskwa ugrundaky aldym-berdimli söweşlerde Nury jan wepat boldy” diýip, Atabaý aga başyny ýaýkady. Bu türkmen sungaty üçin örän agyr ýitgi bolupdy.

Uruş döwründe Aşgabada gelen uly sungat işgärleri Ý. Meýtus, A. Şapoşnikow, G. Drižewskiý we başgalar opera we balet teatryny kämilleşdirmekte uly işleri bitiripdiler. “Men uruş döwründe ilki uçar ýasalýan, soňam tank ýasalýan zawodlarda işledim. Öz ýasan tanklarymyz bilen söweşe gitmek üçin arza berdik. Biz urşa bardyk. Agyr söweşleriň birinde agyr ýaradar boldum. Indem, ine, Atabaý agaň bolup oturşy” diýip, ýaşuly sözüne dyngy berdi-de, soňra ýene-de dowam etdi.

Uruş döwründe türkmen operasy döredi. Ýaradar bolup uruşdan gelen rus, ukrain kompozitorlary opera döretmekde ýaş türkmen sungatyna kömek berdiler. Urşuň salan ýarasy örän agyr bolupdy. Ýöne şonda-da halk ruhdan düşmändi. Şu ýerde ýene bir zady ýatlamalydyryn. Türkmen bagsylary söweşyň goşuna aýdym-saz edip bermek üçin fronta gidipdiler. Pürli Saryýew, Geldi Ugurlyýew, Nurjemal Adyýewa, Nabat Nurmuhammedowa, Sahy Jepbarow we başgalar söweş meýdanlarynda bolupdylar, okoplarda aýdym aýdypdylar.

Uruşdan soňky döwürde aýdym örän köp döredi. Mylly Täçmyradow, Pürli Saryýew, Sahy Jepbarow dagy köp aýdym-sazlary döredipdiler. 1949-njy ýylda Marynyň Kemine adyndaky teatrynda gramplastinka ýazgylary geçirilipdir. Ata Ablyýewiň aýtmagyna görä, ýer titrände Aşgabadyň tomaşa jaýlary ýykylypdyr. Şonuň üçin ýazgy Maryda geçirilipdir. Şol gezekki ýazgynyň gramplastinkalarynyň aýdymalaryny hem öwrendim, ýagny “Watanyň seni”, “Kolhozyň güli” diýen hor aýdymalarynyň hemmesini bilýärim. Maýa Kulyýewanyň “Aşgabadyny”, Hojaw Annadurdyýewiň “Aýnabadyny”, bagşylaryň aýdan aýdymalaryny, sazandalaryň çalan sazalaryny diňledim we öwrendim. “Humaralany” welin, öwrenip bilmedim, başarmadym. Ol meniň başarnygymdan has inçedi, has ussat bolmagy talap edýärdi”. Ine, Atabaý aganyň şirinden şirin söhbetleri.

TÄŞLI GURBANOW WE AÝDYM-SAZ SUNGATY

Ýazyjy Täşli Gurbanow bilen uniwersitetde bir döwürde okadyk. Men taryh fakultetinde okadym. Täşli hukuk fakultetinde okaýardy. Ol meniň aňymda ajaýyp ýazyjy, mähriban dost hökmünde ýaşaýar. Men onuň eserleri, döredijiligi barada köp zatlary aýdyp biljek. Ýöne ikimizi, esasan, türkmen mukamyna maýyllygyň birleşdirendigi üçin, men şu makalamda durmuşymyza bolup geçen aýdym-saz bilen baglanyşykly wakalary ýatlap çäklenmekçi bolýaryn.

1952-nji ýylyň sentýabrynda uniwersitetde okap başlapdyk. Tagtadan gurlan jaýlarda okaýardyk. Her bir dabaraly günde geçirilýän konsertlere gatnaşardyk. Täşli dutar çalýardy, aýdymam aýdýardy.

Annageldi Jülgäýewiň bize ýolbaşçylyk edip başlamagy bilen konsertlerimiz kem-kemden ugrugýardy. Annageldiniň kömegi

bilen filarmoniýadan birnäçe dutardyr gyjak aldyk. Ol dutarlar ozal filarmoniýanyň dutarçylarynyň çalan saz gurallarydy.

– Ine, şu dutary Şammy neresse (Şamyrat Gurbannepesow. Ol ýer titremesinde gurban bolupdy) çalyppy – diýip, Annageldi dutary eline alyp sypalady. Şol pursatda Täşli:

– Şammyň dutaryny maňa ber! – diýip, uzadylan dutary garbap aldy.

Özi hem çepbekeý çalardy. Dutarlary düzüp, yzyndan ýene sazlan ýolbaşçymyz Annageldi:

– Şamyrat Gurbannepesowyň “Gurultaý” diýen sazyny çalalyň! – diýip, sazyň ilkinji öwrümini çaldy.

Bu saz bize ozaldanam tanyşdy.

Ýöne biz deň başlap, deň gutaryp bilemzokdyk. Muny öwretjek bolup Annageldi Jülgäýew köp zähmet çekipdi.

Täşli çepbekeý bolansoň, dutarçylaryň çep tarapynda oturardy. Onuň eli ezberdi. Ol ozal halypa gören ekeni. Özi-de Mylly aganyň saz öwredýän oganlarynyň hatarynda ussatdan tälim alan ekeni.

Türkmen halk saz gurallary toparyndan başga uly hor topary hem bardy. Biz oňa hem gatnaşýardyk. 1955-nji ýylyň güýzünde biz Moskwada geçiriljek türkmen medeniýetiniň ongünlüğine taýýarlanýardyk. Täşli ikimiz uly horuň ýekeligini aýdýardyk. Bize Kalanjiýew diýen biri ýolbaşçylyk edýärdi. Oňa onuň ýoldaşy Durdy Nuryýew kömek bererdi. Moskwa gidýän uly horda ýekeligini biz aýtmadyk. Biz köpçüligiň arasynda aýdym aýtdyk. Täşli dagymyz höwesjeňler bolup, aýratyn toparda Moskwanyň zawod-fabriklerinde çykyş edipdik.

Has soňrak aýdym-saz toparynyň ýolbaşçysy wagtynda Täşli dagymyz ýakyn obalarda festiwal geçirmäge kömek bererdik. Bir sapar men ondan:

– Täşli, oňat goşgular düzýärsiň, aýdym-saza oňat düşünýärsiň, oňat bilýärsiň, näme üçin edebiýat ugrundan okaňok?! – diýip sowal beripdim.

Onda ol:

– Agalarym ýazyjy, şahyr, özümem edebiýata düşünýäriň, ondan habarly. Hukugy bilmek üçin şoňa girdim, bilmeýän ugruma ýykgyn edeýin diýdim – diýip jogap beripdi.

Täşliniň uly agasy Baýram Gurbanow “Pioner” žurnalynyň redaktorydy. Ondan kiçisi Arap Gurbanow uly ýazyjydy, radioda işleýärdi, ussat diktordy, 1941-1945-nji ýyllaryň urşunyň tamamlanandygy hakdaky şatlykly habary türkmen halkyna radio üsti bilen Arap Gurbanow buşlan ekeni. Ondan kiçisi Hasymguly Gurbanow. Onuň bir kitapçasý çykyp barýarka Aşgabatda ýer titrände kesek basyp, wepat bolupdyr. Täşlide hem agalarynyň täsiri, edebiýata bolan höwes uludy.

Talyp ýyllarymyzy üstünlik bilen tamamladyk. Döwlet synaglaryndan geçdik. Uniwersitetiň talypalarynyň uly topary ýaşlaryň we talypalaryň Moskwada geçirilýän VI Bütindünýä festiwalyna gatnaşmaga taýýarlanýardylar. Täşli dagymyz önümizde duran bir aýlyk harby okuwy geçmek üçin harby geýime girip, gulluk etmäge başlapdyk. Gulluga başlalymyza üç gün bolupdy. Täşli şäherde ýaşaýardy. Ol günortan “Öýe baryp geljek” diýip, öýlerine gidipdi. Ýolda oňa Meret Annadurdyýew gabat gelip, “Festiwala gidýäris. Indi sizi äkitmezler” diýýär. Täşli Merede gahar edip, höwesjeňler toparynyň ýolbaşçysy kompozitor Abdy Gurbanowyň ýanyna barýar. Abdy Gurbanow oňa:

– Hany beýlekiler, men size garaşýaryn, nirede olar? – diýýär, Täşli ýagdaýy aýdýar. Özi-de Abdy Gurbanow bilen gepleşip, öýlerine gitmän harby bölüme gelýär. Täşliniň gelýänini gören Kerim Annagulyýew oňa:

– Näme-how, öýüňize eltmedilermi? – diýip gygyrdy.

Täşli tä ýanymyza gelyänçä sesini çykarmady. Gelensoň ol:

– Men-ä bir zat edäýendirin – diýdi-de,

Ilki Meret bilen bolan gürrüňi, soňundan Abdy Gurbanyň ýanyna baranyny aýtdy. Yzyndanam:

– Aý, gideliň-le. Harby gulluk her haçanam tapdyrar, ýöne festiwal tapdyrmaz – diýdi.

Ertesi ir bilen nahardan soň komandir nyzama duranlardan dört familiýany okady.

– Kerim Annagulyýew, Täşli Gurbanow, Myrat Muhammetberdiýew, Halykberdi Gurbansähedow, siz egin-eşikleriňizi çalşyryň-da, ýola düşüň! Size ýaşlaryň VI Bütindünýä festiwaly garaşýar – diýip, ýola saldy.

Eger Täşli öýlerine gidende Meret Annadurdyýewe gabat gelip, Täşlä ýagdaýy duýdurmadyk bolsa, biz festiwaldan galmaly ekenik.

Abdy Gurbanow bizi gullukdan boşatdyrypdyr. Biz şeýdip “23-ler” bolup festiwala gatnaşdyk. Şol “23-ler” ýörite konsert toparydy. Aramyzda Myrat Sadykow, Dörtguly Durdyýew, Agöýli Täçdurdyýew we beýlekiler bardy. Maňa Medeni aň-bilim tehnikumyndan baş sany dutar alyp berdiler. Şol topara ýolbaşçylyk etmegi tabşyrdylar. Meni hemme ýerde goldaýan Täşli Gurbanowdy.

Festiwal döwründe köp ýerde duşuşyklar, konsertler geçirdik. Meşhur hindi artisti Raj Kapur bilenem duşuşdyk. Biziň toparymyzyň paýyna Moskwanyň golaýyndaky Serpuhow şäherinde duşuşykda bolup, çykyş etmek düşdi, özem açyk meýdançada. Biz öz ýaşaýan ýerimiz bolan 5-nji Çerýomuška köçesine – Lomonosow adyndaky döwlet uniwersitetiniň umumyýaşaýyş jaýyna geldik. Ertesi irden Täşli ikimizi Abdy Gurbanow çagyrdy.

Şu gün RSFSR-iň halk artisti Iwanowyň ýolbaşçylygyndaky uly simfoniki orkestriň konserti bar. Ikiňize bir çakylyk. Şoňa gidiň, diňläň, tomaşa ediň! – diýip, ikimize bir çakylyk biletini berdi. Konsert Çaýkowskiý adyndaky konserwatoriýanyň uly zalynda bolýardy. Oňa biziň ýaşayan ýerimizden 24-nji awtobus gaýdýardy, konserwatoriýanyň golaýynda duralga bardy. Biz baranymyzda konsert ýaňy başlanan ekeni.

Bizi ýokarda oturdylar. Simfoniki orkestriň dirižory Iwanow çalasyňlyk bilen hereket edýärdi. Täşli birden “Hydyr Allanurow” diýip goýberdi. Hydyr Allanurowyň dirižorlyk edişi gözünüň öňüne geldimi-nämemi. Simfoniki sazlar bize o diýen tanyş dälidi. Biz çalajadan pyşyrdaşyp gepleşýärdik. Ol: “Dutar, gyjak, gargy tüýdük, başga saz gurallaryny hem goşup, Mylly aganam ortalarynda oturdyp, türkmen sazларыny diňlesedik. Baý, hezil bolar-da!” diýdi.

Konsertiň birinji bölümi bir sagada çekdi. Arakesme boldy. “Ikinji bölümi hem üýtgeşik dälidir. Gideli. “Baýýany tapaly-da, ondan pul alaly” diýip Täşli dillendi. Onuň Baýýa diýýäni uly agasy Baýram Gurbanowdy. Ol şol günler Moskwada bir aýlyk kursda okaýar ekeni. Özi hem Türkmenistanyň hemişelik wekilhanasynda ýaşayan ekeni. Men Täşli bilen ylalaşdym.

Konserwatoriýadan çykyp, metro bardyk. Täşli öňde, menem onuň yzyna zordan eýerýärdim. Ol derrew diwarlardaky ýazgylary okap, haýsy ýere gitmelidirini bilýärdi. Biz ençeme ýol geçip metronyň “Arbat” stansiýasynda düşdük. Daşary çykyp demirgazyk tarapa ýöräp gitdik. Täşli öňem bu ýerlere gelen ekeni. Baýram Gurbanowyň bolýan jaýyny tapdyk. Ol öz bolýan otagynda ekeni.

Bo-how, Täşli jan, geldiňmi? Özüm şu gün ugruňyza çykjakdym. Özüňiziň geleniňiz oňat bolaýdy – diýip, öňümüzde çay goýdy. Yzyndanam:

– Təşli jan, puluñ bir barmy, sowalga-da gerekdir Moskwada – diýdi. Təşli:

– Aý, pulum bar-la, Baýýa – diýip elini owkalaşdyrdy.

Talybyñ ýagdaýyna belet agasy:

– Sizde pul näme işlesin! – diýdi-de, Təşlä pul berdi-de: “Men häzir size palaw bişirip berjek – diýip, aşhana gitdi.

Təşli maña:

– Baýýadan aljagymyzy aldyk. Indi sapalak atyp gaçaly! – diýdi. Men razylaşdym. Təşli:

– Baýýa, biz häzir gitjek, barmaly ýerimiz bar. Gijä galana Aman aga (Gulmämmedow) käýeýär. Aşgabada ugradaýýar – diýdi. Baýram aga:

– Aman agany özüm görerin, zat diýmez, palaw iýip gidiñ! – diýdi.

– Bize her gün palaw berýärler – diýip, Təşli ýene sapalak atdy. Ýogsa, gelelimiz bári bir gezegem palaw dişimize degenok-la.

– “Aljagymyzy aldyk, ökjäni götereli” diýjek bolýan-a dälşniñ-dä?! – ol inisiniñ pikirini aňlaýan ýaly, ýüzüne dikanlap seretdi. Təşli ýene ellerini owkalady.

– Aý, onda bahana aramañ-da, ötägidiñ! – diýip, Baýram aga bizi ýola saldy.

Təşliniñ ökjesi ýeñil gopýardy.

– Ýuwaşrak ýöre, how, zzyña eýeremok – diýip, men oña ýüzlendim.

Pulluja agañ bolsa, hezil-ä bolýan ekeni, gör-ä muny, Baýýañ beren puluna köwüş alaryn. Öz pullaryma bolsa jigilerime sowgat alaryn – diýip, haýdap barýardy.

Biz ak telpekli, gyrmyzy donly, gara ädiklidik. Hemmeler bize seredýärdiler. Kremle golaýlaşyberenimizde bize tatar aýaly gabat gelip saklady.

Türkmen malaýlary (oglanlary), nireden gelip, nirä barýarsyňyz?! Men Sakarçägede ýaşadym. Men sizi öýmüze myhmançylyga alyp gitjek – diýip, ol bizi sydyranokdy. Täşli ýene sapalak tapdy.

Bu gün biziň aladamyz köp, salgyňy ber, ertir geläýeris – diýdi.

Onda men:

– Täşli, ertirem gelip bilmeris-ä – diýsem, ol:

– Ýa, senem-ä. Gelmek hökman däl, ondan sypmak üçin hile bu – diýdi.

Bolýar, onda ertir men size garaşaryn, gelersiňiz – diýip, ol aýal begendi.

Ýene-de 24-nji awtobusa münüp, ýaşaýan ýerimize tarap ýola düşdük. Ýolda bize her zatlar diýýärdiler. “Bular nä milletkä?”, “Nireden geldilerkä?”, “Rusça bilsediler, gepleşip bolsady” ýaly sözleri aýdýardylar. Men sesimi çykaramokdym. Täşli bolsa ellerini hereketlendirip, bir zatlary düşündiren bolýardy.

Käte arasynda “festiwal”, “uniwersitet”, “Moskwa” ýaly sözleri hem aýdýardy. Men zordan gülmän saklanýardym. Awtobusdan düşen badymyza men:

– Täşli, nädýärsiň-ä, orsça gepläýmelidiň-ä. Sen meni haýran edýärsiň. Olary güýmeýşiňe zordan gülmän saklanýaryn – diýsem ol:

– Häлки татар аýalyndan sapalak atyp sypyşymyz ýaly, bir zatlar tapmaly bolardyk – diýdi.

Biz, gijrägem bolsa, günortan naharyny edindik. Ýolbaşçymyz Abdy Gurbanowyň ýanyna bardyk. Men geplämok. Täşli şonda:

– Baý, oňat ekeni! Uly simfoniýalary görüp diňleseň, hezil bolýan ekeni. Baý, oňat sazlar diňledik – diýip, hasabat berýärdi. Ýogsa, Täşli ikimiz Baýram Gurbanowy diňledig-ä.

Täşli bu barada dil ýarmady, ol şeýle ugurtapyjydy. Her hili ýagdaýlarda-da baş alyp çykmagy başarýardy.

Ýaşlaryň we talypryň VI Bütindünýä festiwaly tamamlandy. Festiwal döwründe köp ýurtlaryň ýaşlary bilen tanyş bolduk. Ajaýyp adamlar bilen duşuşdyk. Her kim öz iline gaýtdy. Bizem Aşgabatda dolanyp geldik.

Biz indi bir aýlyk harby okuwy geçmelidik. Şol ozalky egin-eşiklerimizi geýmelidik. Baş bolup gulluk etmelidik.

Egin-eşiklerimiz öňki goýup giden ýerimizde duran ekeni, hiç kim ellemändirem. Ýene Täşli:

– Ýeri, festiwalda näme işiňiz bar diýsene. Gitmedik bolsag-a – diýdi.

Onda Kerim Annagulyýew:

– Hä, ökünýärmiň? – diýdi.

– Ökünmänem duramok – diýip, Täşli göwünli-göwünsiz egin-eşiklerini çalşyrdy.

Biziň her birimizi bir wzwodyň komandiriniň orunbasary edip bellediler.

Täşliniň bir özi başga rotada bolýardy.

Gündizlerine okuw wagty herimiz öz bölümimizde bolýardy. Agşam başimizem bir ýerde ýatyp turýardy. Nahar wagty hem bir ýerden öryärdik. Biziň rotamyzdaky esgerleri üç sany ulaga mündürip bir ýere alyp gitdiler. Taşlanan demir ýoluň ýanynda maşyndan düşdük. Egin-eşiklerimizi çykaryp, don, telpek geýdirdiler. Elimize agaçdan ýasalyp, gara reňk çalnan “tüpeňleri” berdiler. Biz daglyk ýerde aňyrda duran otla çozmaly “galtamanlar” ekenik. Bize sakgal, murt ýelmediler. Aňyrda beýigiň üstünde kellesi saralgy adam gygyryp, “çozuň!”, “ýykylyň!” diýip buýruk berýärdi. Ol Alty Garlyýewdi. Ol “Aýratyn tabşyryk” diýen filmi surata düşürýän ekeni. “Ýykylyň!” diýende, Täşli gatyrap ýykylyp, aýagyny

agyrdypdy. Agsaklap Alty Garlyýewiň ýanyna baryp, “Men-ä ýykyljak däl, aýagymy agyrtdym” diýende, Alty Garlyýew:

– Täşli, sen näme işleýärsiň bu ýerde?! Ýykylma, beýlekiler ýykylar – diýdi.

Alty Garlyýew Täşliniň agalary Baýramdyr Arap Gurbanowlaryň dosty ekeni. Täşli degişgendi, hokgaçyldy. Onuň çykaran bir hokgasy barada gürrüň bereýin.

Filmiň şol ýeri surata düşürilip bolansoň, dondur telpek, agaçdan tüpeňleri ýygnap aldylar. Her kim özüniň eňegine ýelmenen sakgaly, burnunyň önüne ýelmenen murty yzyna tabşyrýardy. Aramyzda Kerimow diýen murtly azerbaýjan ýigidi bardy. Täşli:

– Men size häzir bir oýun görkezeýin – diýip, sakgal-murtlary ygnaýan aýalyň ýanyna baryp, Kerimowy görkezip, bir zatlar aýtdy. Ol aýal:

– Aý, oglan, dur! Murty goýup git, getir murty! – diýip, hiç zatdan habarsyz Kerimowa ýüzlendi:

– Näme murty alyp barýarsyň, men ony yzyna tabşyrmaly.

Kerimow:

– Murt meniň özümiňki, sizden almadym – diýýär. Ol aýal bolsa onuň önüne geçip, murtuny çekip aljak bolýar. Ol bolsa “Wä-äk, öz murtum!” diýip gygyrýar. Murtuň özgeleriňki ýaly gopjak gümany ýokdy.

Kerimowyň özi hem, aýalam, hemmämizem hezil edip gülüşdik. Harby bölümde hem degşip: “Kerimow, murty goýup git!” diýýärdiler.

Täşli bize gülküli hekaýalary hem aýdyp bererdi. Onuň şahyrana sözlerini diňlärdik, aýdym aýtdyrardyk. Ol şonda: “Sazsyz aýdym aýtsaň, möhürsiz kepilnama ýaly bolýar” diýerdi.

Bir sapa Täşli:

– Tahyryňkam ýeňil-ä däl ekeni. Iki gyzyň arasynda näme ederini bilmän – diýdi.

– Tahyr Zöhre bilen Mahymyň arasynda örtenipdir – diýip, jübüsinden iki sany gyzyň suratyny çykardy. Biri keteni köýnekli, dört örüm saçly, başy tahýalydy. Beýlekisi bolsa kellesi ýalaňaç, ýeňi kelte, ýuka köýneklidi. Gyzlaryň ikisi-de görmegeýdi. Birdenem, ol “Kör ata” diýen meşhur halk aýdymynyň heňinde:

– Men bularyň haýsysyny alaýyn?! – diýip, gygyryp goýberdi.

– Hawa-da, ýaşlykda halaşan, biri-birinden aýra düşenler köp-ä. Bu wakalar soňra ýatlananda näme jogap tapjagyňy-da bilip bolanok.

Bir sapa Täşli öz-özüne käýinip gelýärdi:

– Öz ugruňa geç-de, gidiber-dä, “çest” bermek nämäňe gerek?! – diýdi.

Biz ondan näme bolanyny soradyk.

– Ozal näme komandire “çest” berýämidiň diýsene?! Aýagymy tarpyldadan bolup golaýyma gelen rota komandirime çest berdim. Onda-da çep elimi galdyraýypdyryn. Komandir bolsa: “Çort s toboý, bywaýet” diýip ýylgyryp ötägitdi – diýdi.

Hemmämiz gülüşdik. “dogry-da” diýip, Täşliniň özi hem güldi.

Bir sapa Täşliniň rota komandiri geçip barýardy. Şonda oglanlaryň biri:

– Bar, how, Täşli, komandiriň barýar, çest ber! – diýdi. Ol:

– Size-de bir zat aýdar ýaly däl – diýip gaharlandy. Onda oglanlaryň biri:

– Ýeke özümdirin öýtme, Myradam nobatçy bolmaga ökde – diýip, Myrat Muhammetberdiýewiň birinji kursda komandire çest berşini ýatlady.

Bir sapar Täşliniň aýagy agyryp nobatdaky meýdan okuwyna gitmedi. Ol biz gelýänçäk bir hekaýa ýazypdyr. Agşam “Okaň!” diýip bize berdi.

Onda Kerim Annagulyýew:

– Özüň oka, men-ä seniň hatyňa düşünemok – diýdi.

Oglanlaryň hersi bir zat diýdiler. Hekaýany hiç kim okamady. Ahyry Täşliniň özi hekaýanyň mazmunyny gürrüň berdi.

Bir gyzy iki sany jahyl talajak bolýan mahaly bir nätanyş ýigit gabat gelip, ol gyzy halas edýär. Ýöne ol oglanlaryň biri ol ýigidi ýaralaýar. Gyz nätanyş oglany taşlap gitmeýär. Ony ýoldan sowa ýerde ýatyryp, adamlary kömege çagyýar. “Tiz kömek” gelýär. Keselhana alyp gidýärler. Gyz hemişe onuň ýanynda bolýar. Ýaradan gan köp gideni sebäpli, ol esli wagtlap özüne gelmeýär. Ýigit özüne gelende özüniň keselhanadadygyny bilýär, onuň ýanynda bir nätanyş gyzyň özüne seredýändigine haýran galýar. Gyz bolan wakany aýdýar. Ýigit hemme zady hakydasyna getirýär. Gyza kömege baranyny ýadyna salýar. Bu ýagdaý kem-kemden söýgä syrygyp gidýär. Ine, hekaýanyň mazmuny.

Täşli Pazyl aga diýen bagşyny hemişe ýatlardy. Onuň aýdym aýdyşyna öýkünerdi. “Pazyl aga özüniň ýognas sesi bilen meni aňk ederdi” diýip, onuň aýdymlaryny ýatlardy. “Keçpelek” filminde hem şol Pazyl bagşy görkezilýär.

Meniň özüme-de Aşgabadyň gündogarynda, demir ýoluň ýeňsesinde Gurbandurdy Jeňow bilen Pazyl bagşyny diňlemek miýesser edipdi. Şonda Pazyl bagşy: “Jeň pälwanyň ogly, dutarlaryň sesi-hä gowy däl. Hany, näme gudratyň bolsa görkez!” diýipdi. Gurbandurdy Jeň şondan soň iň belent aýdymlary aýdypdy. Pazyl bagşy hem onuň yzyndan, Täşliň aýdyşy ýaly, özüniň ýognas sesi bilen dört-bäş aýdym aýdypdy.

Täşli Gurbanow türkmen halk aýdymlaryna uly sarpa goýýardy. Ol Girman bagşynyň ýadygärlik goýup giden “Düşmüş”, “Şelepli durna”, “Gürjiniň”, “Ala gaýyşly” diýen aýdymlaryny aýtmagy halardy. Okaýan döwrümüzde biz Tejenîň obalarynyň birine pagta ýygymyna kömege gidipdik. Biziň ýolbaşçymyz ýaşuly mugallym Başım Durdyýew aýdym diňlemegi örän gowy görýärdi. Özi-de Oraz Salyrdan başlap ähli bagşyny diňläň ekeni. Aýdymda ýalňyssaň duýardy. Ol Täşli ikimize “Pagtany gyzlar, oglanlar ýygar. Siz agşamlaryna aýdym-saz edip berseňiz bolar” diýerdi. Emma biz aýdym-sazam ederdik, pagta-da ýygardy.

Täşli “Edebiýat we sungat” gazetinde redaktor bolan döwründe-de, Ýazyjylar soýuzyna ýolbaşçylyk eden wagtynda-da, şol wagtky komsomolyň Merkezi komitetinde işlände-de köp duşuşardy. Her ýyl geçirilýän oba çeper höwesjeňleriniň gözden geçirişlerinde-de duşuşardy. Özi-de gyzykly hekaýalar, aýdyma gelip duran goşgular düzerdi. Ata Esadow, Aman Agajykow we beýleki kompozitorlar onuň goşgularyna aýdym ýazardylar. Ol aýdymlar höwesjeňlere has ýakyndy.

Men bir gezek Täşlini görmek, hal-ahwal soraşmak üçin Ýazyjylar birleşigine bardym. Ol ýok ekeni, garaşyp otyrkam, talyp ýoldaşymyzyň biri Ýylgaý Durdyýew baş atyp geçip gitdi. Az salymdan ol dolanyp gelip, meniň bilen salamlaşdy. Yzyndanam:

– Täşliniň ýanyna geldim. Kitapjyk çykartjak bolýaryn – diýdi.

Ýylgaý meni tanan däldir öýdüpdim, tanan ekeni. Täşli ençeme ajaýyp aýdymly hem il-halkyna galdyryp gitdi. Şolaryň arasynda “Sorama” diýen aýdymyny has halardy. Aýdymy aýdyp bolardy-da: “Berekella, Aman jan! Bu goşgymyň sazyny örän oňat düzüpsin” diýip, ençeme ajaýyp aýdymly döreden

kompozitor Aman Agajykowy alkyşlardy. Onuň “Ýaz gelýär” diýen aýdymy baryp elli ýyl mundan öň dünýä inenem bolsa, häzirem ýaňlanýar. “Dört örüm saçlysyny” bilmeýän aýdymçy ýok bolsa gerek.

“Keçpelek” filmini gören mahalymyz dostumyz gözümiziň önünde janlanýar. Hawa, ol edebiýata, sungata berlen adamdy. Özi hem entekler köp zat döretjekdi. Bimahal gelen şum ajal ony eli dutarly dostlaryna hezil berip oturan pursatynda alyp gitdi. Ýöne ol hiç haçan dostlarynyň ýadyndan çykmaz, ol unudylmaz.

ÝAKYMLY ÝATLAMALAR

1984-nji ýylyň tomus günleriniň biridi. Çagalarym ylgap geldiler-de:

– Kaka seni daşarda Tagan daýym bilen bir adam çagyýar – diýdiler. Daşary çyksam, talyplyk ýyllarymdaky dostum Täşli Gurbanow bilen Tagan Söhbedow durlar.

– «Öýünde ýokdur» diýip getirmejek bolduň, bar eken-ä, ynha – diýip, Täşli Tagana ýüzlendi. Täşli sözünü dowam edip: – Geçip barýarys, öýüni, çagalaryny göreýin, salamlaşýyn diýip sowulaýdyk – diýdi.

– Öýe girmeseňiz, gepiňizi diňlejek däl – diýip, men jaýa girip gitdim. Olaram yzymdan girdiler. Men hersine bir ýassyk okladym.

– Biz känbir ýassyga ýaplanýan-a däldiris, ýassygy ýatan wagtymyz ulanýas – diýip, Täşli degişdi.

Ol daş-töweregine seredýärdi. Men bir dutar bilen bir gyjak getirip, gapdalynda goýdum. Ol dutary eline aldy-da:

– Maňa şu bolýar, muny äkidäý! – diýip, gyjagy elime berdi.

– Elim gijeýär diýsem, hiç kim maňa düşünenok-da, gaýtam «eliňe pul düşjekdir» diýýärler. Meniň elimiň gijisini dutar aýyryýar – diýdi-de, çepbekeýläp dutary düzdi. Ol dutary düzüp çalyp ugrady. Talyplyk ýyllarymyzda topar bolup saz çalanymyzda, ol hataryň sagynda oturardy. Şol wagt çagalaryň ejesi maňa:

– Gelen adamyň eline derrew dutar tutdurýarsyň! – diýip käýinjiredi. Şondan soň naharyň ugruna çykyldy. Myhmanyň nähili nahary isleýändigini soramda, Täşli:

– Towukdan başga näme bişirseň bişiriber! Nirä barsak, towuk bilen bakdylar – diýdi.

Ol dutary çepbekeý çalagandy. Dutary eline alyp çalyp başlady-da:

– Jepbar neresse hem çepbekeýdi. Özi-de tary ýolup, soň sepläp çalardy – diýip, ol ussat sazanda Jepbar Hansähedowy ýatlady. Soňra Mylly agadan öwrenen üç-dört sazyny çaldy. Yzyndanam ardynjyrap:

– Bokurdagymam gijejek bolýar – diýdi.

Bu onuň “aýdym aýdaýynmy?” diýdigidi.

– Bokurdagyňam eliňden kem galmaz, onuňam gijisini aýyr, aýdyber aýdýan aýdymalaryňy! – diýip, menem onuň bilen deň gopdum.

– Aman janam (Agajykow) şu aýdymy oňarypdyr diýdi-de, «Sorama» diýen aýdymyň sazyny çalyp ugrady.

Gök asmanda göwün-ow geren guw-gazdan,

Haýsy köli gözläýäň-ow diýip sorama!

- diýen setiri aýtdy-da, tapba sesini goýup, maňa seretdi-de:

– Seydiniň kitaby barmy? – diýdi.

Men:

– Bar – diýdim.

– Alyp bersene! Ýazyjylar birleşiginde Seydiniň kitaby ýok. «Çagdyr bu çaglar» aýdymyň sözlerini doly bilemok – diýdi.

Mende Seydi şahyryň dürli ýyllarda çykan iki sany kitaby bardy.

– Şularyň birini saňa ýadygärlik bereýin – diýip, oňa uzatdym.

Ol kitaby aldy-da, «Çagdyr bu çaglara» gygyryp ugrady. Aýdymyň soňundaky «Däli göwnüm joşan çagdyr, bu çaglar» diýen setiri gaýtalady-da:

– Sered-ä muňa, öňem ol göwün däli bolsa, olam ýene joşsa, ol nähili bolarka, mundan ýokary-da çeperçilik bolarmy?! Halal saňa Seyitnazar aga – diýip, aýdymy täzeden joşup aýtdy.

– Däli göwün joşanda seniň şu joşuşyň ýaly bolaymasa – diýip, Tagan Söhbedem söz gatdy.

– Bu aýdymy Saryhan Sapaýew aýdýar. Olam Nurmuhammet Garlyýewden öwrenipdir. Nurmuhammet dutar-gyjagam ýasaýar – diýip, Täşli balkanly bagşylary ýatlady.

Şol pursatda köne magaryfçy goňşym Akmuhammet Baýramalyýew geldi. Täşlini goňşym bilen tanyşdyrdym. Dostum barha gyzýardy. Dutaryň iki taryny deňläp, hindi sazларыndan çalyپ başlady. Ol arasynda gürrüňem berýärdi. Ol Mylly aganyň dutarçylar toparyna gatnaşan döwürlerini ýatlaýardy. Şol pursatda goňşym Akmämmet aga:

– Täşli, indi haçan geljek, gelseň aýtgyn! Men Marydaky pedagogik tehnikumy gutaryp, Saragta işe iberilipdim. Meni hormatlap Oraz Salyryň ýanynda oturdýardylar. Şonda aýdym-saza höwesim has artypdy, şu günem hezil edindim. Berekella, radio aýdymyňy hem ýazdyr, il-günem diňläp ýaly – diýip, minnetdarlygyny bildirdi.

– Akmuhammet aga, men entek gidemok. Hezil edip diňläber, gelsem, seni taparyn. Oňat ýadyma salaýdyň. Oraz Salyryň 1936-njy ýylda ýazga geçirden «Kyrklar» diýen aýdymyny aýdyp bereýin – diýip, Täşli aýdyma başlady.

Bir garyş oglandym bakdyň, bejerdiň,
Senden başga howandarym ýok meniň.
Enemiň ornunda gol süýdün berdiň,
Golum tutan dosty-ýarym ýok meniň.

Aýdym tamamlandy. Şol pursatda goňşym:

«Elden giderem» gaçyryp goýber! – diýdi.

– Bu aýdymy Mätäji şahyr halaşýan gyzy Annagüli başga birine berenlerinde, söýgülisini alyp barýan gelnalyja garap aýdypdyr, ýüregini paralap – diýdi-de:

Namyradam, neýlärem men, namys-ar elden gider...

- diýen, setirler bilen başlanýan «Elden gideri» aýtdy. Täşli Girman bagşa aýratyn sarpa goýýardy. Ol Girman halypanyň 1949-njy ýylda ýazga berlen «Gürjiniň», «Şelepli durna», «Alagaýyşly», «Düşmü» diýen dört aýdymyny aýtdy. Aýdym-sazyň arasynda gürrüňe hem orun berilýärdi. Ol «Edebiýat we sungat» gazetine baş redaktor bolan döwürlerini ýatlady. Ol döwürde gazet dörediji ýaşlar üçin uly mekdep bolupdy. Köpler gazetden ussatlyga tarap bat alypdylar.

Täşli maňa:

– Sen ýazyp bilýärsiň, sungata has oňat düşünýärsiň, opera, estrada aýdymalaryny, halk aýdymalaryny aýdýarsyň, Mylly aganyň, Pürli aganyň ýanynda oturdyň, öwüt-ündewlerini diňlediň, dürli ýollardan aýdymlar aýdyp bilýärsiň, şolar hakda köpräk ýaz. 1955-nji ýyldaky Moskwada geçen türkmen medeniýetiniň ongünlügi, 1957-nji ýylda geçen ýaşlaryň VI Bütindünýä festiwaly barada ýazyber! Ýatlamalar örän kän. Hekaýalar ýaz, powestler ýaz. Goşgularam ýaz. Men seni ýazyjylar birleşigine agzalyga aljak, Tagan Söhbedem goldaw berer – diýdi.

– Menem üç-dört aýdym aýdaýyn – diýdim welin, ol maňa:

– Bagşy öz öýünde aýdym aýdýan dälidir – diýdi-de, bir wakany ýatlady:

– Bir sapar tartabazarly bagşy Aman Arnagylyjowdy diňlemäge Marydan bir topar aýdym-saz muşdaklary olara barýarlar. Bagşy hiç gyzanokmyş. Ahyrsoňy myhmanlaryň biri bagşa «Aman akga, nädäýdiň-ä, gyzar ýerde gyzaňok-la» diýýär. Şonda bagşy «Bagşy öz öýünde aýdym aýdýan dälidir» diýip, dutary gapdalynda goýaýypdyr. Ertesi başga biriniň öýünde Aman Arnagylyç joşup aýdym-saz edipdir. Täşli şeýle diýdi-de, soňra-da:

– Senem bize baranyňda aýdarsyň – diýip, aýdyma başlady.

Wagtyň nähili geçenini-de duýmandyrys. Görsek, wagtam ýatar çeni boluberipdir. Men olary myhman almakçy boldum. Olar gidermen boldular. Şol wagt Täşli:

– Birden elim, dilim gijese gijisini gandyrar ýaly, dutary ýanymyza alaýsak, nähili bolarka?! – diýdi.

Men myhmanlarymy ýola saldym. Eziz dostlarymyň biri Täşli Gurbanow şondan soň kän wagt geçmänkä, elli ýaşynyň içinde, döredijilik ylhamynyň joşýan wagtynda aradan çykdy. Ol şol gezek meniň bilen hoşlaşmaga gelen ýaly boldy.

NURY HALMÄMMET

(Meşhur kompozitoryň, gysga bolsa-da, manyly ömrüniň birje pursaty barada)

Bu wakany maňa murgaply dostum etrap gazetinde bile işläň ýigidim Ata Amanýaz ogly gürrüň berdi.

Bir gün Ata Amanýazowyň ýanyna bardym. Ol kitaplaryny, çeken suratlaryny saýhallap oturan eken, bir kitabyň gatyndan Nury Halmämmedowyň suraty çykdy. Ata suraty eline aldy-da: „Nury jan, hany sen? Sen meniň söwer dostlarymyň biridiň ahyry“ diýip, Nury barada gürrüňe başlady.

Ata Amanýazow zehinli suratkeş. Ol Aşgabatdaky çeperçilik fondunda işlän döwründe Nury Amanyň ýanyna günde-günaşa barar ekeni. Olar biri-birine ýadygärlik surat beripdirler. „Ine, şu suraty Nury jan şol döwürde beripdi“ diýip, suratyň ýeňsesindäki ýazgyny görkezdi. «Nury Halmämmedten Ata Amanýaza!» diýen ýazgy ünsümi özüne çekdi. Ata gürrüňini dowam etdi: „Bir sapar suratçy dostum Mämmed Mämmedow bilen Moskwa bardyk. Türkmenistanyň hemişelik wekilhanasynda ýerleşdik. Bir ýerden Nury jan geldi, gadyrly görüşdik. „Häzir üçimizem bileje Moskwa aýlanmaga gidýäris. Ilki bilen WLKSM MK barýarys. Soňundanam görübereris“ diýdi. „Biziň işimiz bar. Barmaly ýerimiz köp“ diýsegem, gulak salman: „Işiňiz gaçyp gitmez. Barmaly ýeriňize-de hiç zat bolmaz, ýörün!“ diýip, öňümize düşdi. «Arbat» stansiýasyndan metro mündük. „Taksa münäýmelidik-dä“ diýsem, Nury jan: „Atam, taksi Aşgabatda köp, münüber. Ol ýerde metro ýok. Moskwada metro münäris“ diýdi. Biz WLKSM MK (şol wagtky ýaşlar bilen işleşýän gurama) bardyk! «Siz azajyk garaşyň» diýip, bir gapa girip gitdi. Ol uzak eglenmän geldi, keýpi kökdi. „Elläp gör!“ diýip, jübüsini görkezdi-de: „Şularyň hemmesi pul. Bizden baý adam ýokdur häzir. Ýörün, Hudaý beren puly kül edeliň!“ diýip, öňümize düşdi.

Bir kafe girip garbandyk. Soňra göni Wekilhana gaýtdyk.

„Arbat“ stansiýasynyň işiginde baş sany aýal gül satyp otyrды. Nury jan sebetleriň birini eline aldy-da: „Ene, gülleriň sebedi bilen näçe manat?“ diýdi. Gül satýan garry: „Oglum, sebedini satamok“ diýdi. Nury jan: „Gülüni boşadamsoň, sebedini yzyna berjek“ diýdi-de, eli sebetli stansiýanyň gapysyna bardy: «Güneşli Türkmenistandan» diýip, metrodan çykýanlaryň, girýänleriň eline gül berip başlady. Gülleriň

bahasyny töledi-de, sebedi yzyna berdi. Gül satýan aýal: Oglum, seniň munyň iri pul, mende berer ýaly gaýtargy ýok“ diýdi. „Gaýtargy hökman däl“ diýip, Nury jan beýleki sebetleri hem metro girip-çykýanlara paýlady. Onuň bu jomartlygyna Mämmet ikimizem, metronyň gapysyndaky adamlaram haýran galdylar. Şonda Nury jan: „Goý, Türkmenistanyň, türkmenleriň kimdigini bilsinler“ diýdi.

Biz Wekilhana bardyk welin, Nury jan saklandy-da: „Şu ýerde Berdi aga ýaşayar. Men şu günler «Aýgytly ädime» saz ýazýaryn, salamlaşalyň!“ diýip, Berdi Kerbabaýewiň jaýyna alyp bardy. Berdi aganyň myhmany bar ekeni. Ol öz döwründe dünýäde şöhrat gazanan uly şahyr Resul Gamzatowdy. Resul Gamzatow bize ozaldanam tanyşdy. Biz kän geplämzokdyk, diňleýärdik. «Aýgytly ädimi» kino düşürýärler. Filmiň sazyny şu ýigit ýazýar. Sazy şowly çykýar. Artistlerem ýerbe-ýer. Alty Garly surata düşürýär“ diýip, ony Nury jan bilen tanyşdyrdy. «Bularam meniň dostlarym» diýip, Nury jan ýaşululary biz bilen tanyşdyrdy. Şeýdip biz Nury Halmämmediň üsti bilen diňe bir SSSR-de däl, бүтін dünýäde meşhur Resul Gamzatow bilenem tanyş bolduk“ diýip, Ata Amanýaz Nuryny ýatlap, başyny ýaýkady.

Nury Halmämmedowyň sazларыny her sapar diňlänimde onuň şadyýan keşbi gözümiň önüne gelýär. Ony özümem kän gezek görüpdüm, ýöne gynansam-da, onuň bilen içgin gürleşmek, pikir alyşmak maňa miýesser bolmandy.

SÖÝLINIŇ HALAN SAZY

Bu rowaýaty maňa Türkmengalada ençeme ýyllap medeniýet bölümünde ýolbaşçylyk eden, ýaşuly jurnalist Orazmuhammet Begenjow gürrüň beripdi. Ol ussat bagsylardyr

sazandalar bilen kân söhbetdeş bolupdyr. Bu rowaýat hem meşhur Şükür bagşy bilen bagly dörän ekeni.

Şükür ata-eneden ir jyda düşýär. Ata ornuny tutan agasy inisine her ädimde hossarlyk edýär. Ol döwürlerde obalarda sahatly baýlar bolupdyr. Agasy Şüküri arassa zähmete sarpa goýýan bir baýa hyzmatkärlice berýär.

Baý Şüküre «Şükür jan» diýip ýüzlener ekeni. Şükür baýyň düýelerini bakypdyr. Özi-de ýaňy dünýä inen köşejikleri gowy görer eken. Türkmenler aýtmyşlaýyn, „mal janly“ diýilýänlerden ekeni. Ol düýe botlanda mydama ony ilki görüp buşlapdyr. Baý çopan oglanyň sylaglaryny ýetiripdir.

Şüküriň halallygy baýyň aýalyna-da, ogullaryna-da ýarapdyr. Şol sebäpden Şüküriň ady olaryň ählisi üçinem Şükür jan bolýar. Bir gün baý oňa: „Şükür jan, men seni edil öz oglum ýaly guwy görýän. Haýdaber, öz elim bilen öylendirerin, üstüne ak öý dikerin. Isleseň, agaň ýanyna gidersiň, isleseňem, baý agaň hatarynda galarsyň. Sen biziň birimiz bolarsyň!“ diýýär.

Birmeňzeş günler tirkeşip geçiberýär. Günleriň birinde Şükür düýe bakyp ýörkä, ojaryň kölegesinde uka gidýär. Ol ukuda mahaly düşýä görýär. Düşünde ol ojardan dutar edinip, düýäniň ýüňündenem tar ýasap, örän ajaýyp sazlar çalýar. Bu waka her gün diýen ýaly gaýtalanyp, çopany öz erkine goýmaýar. Bir gün çopan baý agasyndan rugsat alyp, öz obasyna, ýalňyz howandary bolan agasynyň ýanyna barýar hem-de bolan wakany beýan edýär.

Agasy bir gudratyň bardygyny aňyp, oňa dutar alyp berýär hem-de ony bagşa şagirtlige berýär. Onuň sazy tiz öwrenişine haýran galan bagşy bir gün Şüküriň agasyna: “Iniňde aýratyn zehin bar. Ol indi meniň özüm ýaly sazanda boldy. Indi ol halka özbaşdak hezil beribermeli. Men oňa «ak pata» berdim“ diýýär.

Şükürin sazanda bolanyna obadaşlary biçak begenýärler. Şükürin baýdan rugsat alyp gaýdaly bári bary-ýogy bir aý töweregi wagt geçendigine garamazdan, ol indi hakyky sazanda bolupdy.

Indi habary baýdan alalyň. «Häli geler Şükür, şindi geler Şükür» diýip, baýyň şol garaşyp ýörşüdi. Ol şol niýet bilen başga çopan hem almandyr. Baýyň öýünde hemmeler Şüküre garaşýardylar. «Bir gün duza mün gün salam» diýlenini edip, hemem «Baý agama, gelnejelerime, agalaryma saz çalyp bereýin» diýip, Şükür dolanyp gelýär. Şükürin gelenine begenen baý: „Bo-how, Şükür jan gelipdir. Seniň geljegiňi bilýärdim. Ýene iki sany düýäň botlady. Herreleriňem seni çagyryp, «bo-bo» edip gygyryşyp durlar“ diýip, Şükür güler ýüz bilen garşy alýar. Hemmeler Şükürin gelenine begenip, onuň daşyna üýşýärler. Şükür baý bilen görşen mahaly, onuň donunyň synyndaky gizlengi dutary görünýär. Baý muňa geň galmak bilen: „Şükür jan, dutaryň näme – how, ýa sen bagşy boladyňmy?!“ diýýär.

– „Hawa, baý aga, sazanda boladyk biz-ä. «Baý agama saz çalyp bereýin» diýip, ýörite geldim“ diýip, Şükür baýa ýüzlenýär. Baý muňa begenjegini-de bilmeýär, gyanjagyny-da. Ýöne onuň indi düýe çopany bolmajagyna welin, pugta göz ýetirýär. Ol indi täze düýe çopanyňy gözlemelidi. Şükür ýaly janyňkeş çopan oňa gabat gelerini, gelmezmi, belli dälidi.

Baý Şükürin gelmegi mynasybetli mal söýüp, gazan atardy. Tamyň eýwanyna düşek ýazyldy. Baý Şüküre garap: „Hany, Şükür jan, saz çalşyňy bir diňläli!“ diýip, oňa düşekden orun berip, bir käse çay uzadýar.

Şükür yhlas bilen saz çalýardy. Baýyň körpe gelni guýudan suw alyp gelipdi. Ol gelşine çalt-çalt ýöräp, gaýnenesiniň gapdalynda oturdy. Baýyň aýaly gelnine garap: „Gelin, Şükür

jan, saňa haýsy sazy çalyp bersin?“ diýip ýüzlenýär. Gelin ýaşmak astyndan pyşyrdap: „Ýaňy suwa giden wagtyň Şükür bir saz çalyp ugrapdy. Örän oňat. Şony doly diňläp bilmedim. Şol sazy gaýtadan çalyp beräýse!“ diýýär.

Gaýny ýagdaýy duýduryp, haýyş bilen ýüzlenen wagty, Şükür baýa ýüzlenýär: „Baý aga, ol saz ýap-ýaňy kiçi gelnejem suwa giden mahaly, onuň ýöreyşini, hereketlerini beýan edip täze döredi. Onuň ady ýok, özüň at goýaýmasaň“ diýýär. Onda baý: „Her bir täze döreýän saz öz adyny ýa öňüne salyp, ýada yzyna tirkäp gelyändir. Sazyň ady «Gelin ýöreyşi» bolar“ diýýär. Şu ýerde baýyň aýaly söze goşulýar: „Onyňam-a bolýar. Ýöne şu sazy Söýli jan halady. Şonuň üçin sazyň ady «Söýli halan» bolaýsa-da, ýaraşman durmaz – diýýär.

Hawa, şeýle täsin pursatlarda ajaýyp saz dünýä inýär.

Şükür bagşynyň ady bilen bagly dörän başga-da ençeme sazlar bar. «Burnaşak», «Sataşdym», «Ybraýym Şadilli» diýen sazlary hem Şükür bagşy döredipdir“ diýýärler“ diýip, gürründeşim sözüne dyngy berdi.

AMAN (SAÇLY) ANNAÝEW

On-onki ýaşlarymdadym. Obamyza Towşan Esenowanyň dramasy esasynda döredilen «Şemşat» diýen oýny getiripdiler. Oýnuň ýany bilen bagşylaram gelipdi. Ilki bilen oýna tomaşa etdik. Klub, sahna diýen zat ýokdy. Ýerde oturyp, matadan ýasalan sahnada, oýna hezil edip tomaşa etdik. Soňra synp jaýynyň içine keçe ýazyldy. Kakam meni hem şol ýere alyp bardy-da, «bagşy diňläli!» diýdi.

Ilkibada iki sany ýaş bagşy aýdym aýtdy.

Soňra kimdir biri: „Hany, Saçly, özüňem bir gaýrata gal-da!“ diýdi.

Şondan soň inçemik, orta boýly, degişgen adam orta geçdi. Ol orta geçen badyna: „Men bir gyzaýsam, sowamam kyndyr. Iň gowusy meni gyzdyрмаň!” diýip, töwerege göz aýlady. Ol ýapbyldak aýdymlardan aýdyp başlady. Ep-esli aýdym aýdandan soň, maňa gözi düşüp: „Seniň ýaly oglanlar hezil edip ýorganda bagşy diňleýär. Bar, git-de ýat!“ diýdi. Men dik oturdym, birneme ýadadym. Indi ýüzin düşüp ýatdym. Iki aýama eňegimi diräp, iki gözümü bagşydan aýyrman aýdym diňleýärdim. Bagşy barha gyzýardy, «Taparmenmi, balam seni?» diýen sözleri ýadyma düşýär. Bagşynyň nazary ýene maňa düşdi. Ol derini süpürdi-de: „Gözüňi çakgyň çüýi ýaly edip, ukyň gelenokmy seň! Uklaý, şu ýerde!“ diýdi. Men ondan gözümü aýyrman, sesimi çykarman aýdym diňleýärdim. „Ýeri bolýar-da, diňläber! Belki, senem bagşy bolarsyň. Ýöne, bilip goý, bagşyçylyk ýeňil kär-ä däldir. Özüňem her hili häsiýetdäki adamlara sataşarsyň. Olaryň gaýkysam bolar, küýküsem. Örän giň bolgun, dargursak bolmagyn!“ diýip, kellämi sypalady. Men sesimi çykarman, öňkim ýaly ýüzün düşüp ýatyrdym.

Bagşa aýdym yzyndan aýdym buýurýardylar. Ol buýrulan aýdymalary ýalbartman aýdýardy. „Adamlar, biziňki her gün şunuň ýaly. Ýöne siziň aýdym diňleýşiňiz üýtgeşik. Bagşyny bagşy edip bilýän aýdyma, saza düşüňýän märekedir. Bagşy aýdym aýdyp otyrka, hyşy-wuşy gürrüň boluberse, bagşy özüne hormat goýulmaýandygyny aňar-da, aýdymy göwünligöwünsiz aýdar. Yzyndanam aýtmasyny bes edäýer. Siz welin, aýdym-saza, bagşa hormat goýýan ekeniňiz. Şonuň üçin men size barymdan eçilýärin!“ diýdi.

Aýdym-saz tamamlandy. «Gulagyň garny bolmaz, siňegiň erni» diýlişi ýaly, aýdym-sazdan doýan barmy?! Bagşy gaýtjak bolanda ýene-de kellämi sypap: „Ulalyp, bagşy bolaýsaň, Aman agaňy ýatlagyn, bagşy bolmagyňy isleýärin“ diýdi. „Daýylar-a sazanda, «It – ata, är – daýa» diýleni çyn bolsa, bu hem paýyny

alsa gerek“ diýip, kakam bagşy bilen hoşlaşdy. Öýe ýetip gelýärdik. Bürgüt Omar diýen goňşymyz kakama: „Bagşylar hezil berdilermi? – diýip ýüzlendi. Bürgüt aga gargy tüýdüginiň ýanynda aýdyma gygyrýan bagşydy. Ýazmuhammet Köse, Bally Molla dagy hem ýanynda. Kakam oňa: „Aman saçlyny diňledik. Ony diňleseň, doýup bolanok, hezil berdi“ diýdi.

Şular ýaly cagalyk wakalary kalbyma ornaşyp, uzak heňnamlaryň dowamynda süýji ýatlamalara öwrülip gidipdir. Görüp otursam, men läheňleri diňlemek bagtyna miýesser bolan ekenim.

GOŞ HALTASY ARKASYNDA

Beýik Watançylyk urşy dowam edýärdi. Erkek kişiler uçdantutma diýen ýaly urşa gidipdi. Sen bagşymy, şahyrmý, mugallymmy, doktormy, parhy ýok, göni gidibermelidi. Uruş-uruş bolýar-da, öläýmegiňem mümkin. Diňe zerurlyga uçran adamlary zordan alyp galýardy diýip, şol döwürde partiýanyň Mary welaýat komitetiniň sekretary (welaýat häkimi) bolup işläň Jumadurdy Seýitnazarow gürrüň beripdi. Şonda ol gürrüňini dowam etdi: „Ýagyşly howady, çişňäp durdy. Meniň ýanyma Aman saçlynyň aýaly geldi. Ol gele-gelmäne: Seýitnazar, (oňa hemmeler şeýle ýüzlenler ekenler) Aman-a gidendir“ diýdi. „Nirä gitdi?“ „Urşa aldylar. Häzir stansiýada, ota münüp, ugrajak bolup durlar“ diýdi.

Men şol wagt kelleýalaňaç halda demir ýol stansiýasyna tarap haýdadym. Barsam täze alnan esgerler ota münüpdirlir. Ugramankalar ýetişdim. Derrew otlynyň ýolbaşçysyny tapyp, «Welaýat komitetiniň sekretary Seýitnazarow» diýip özümi tanyşdyrdym. Ol aýagyny tapyrdadyp, «çest» berdi-de, «Näme hyzmat?» diýdi. „Maňa komissar gerek“ diýdim.

Woýenkom gelip çest berdi. „Sen näme üçin obkomyň (häkimlik) adamlaryny bizden rugsatsyz gulluga çagyryýarsyň“ diýip, närazy äheňde gürledim. Ol aljyrap: „Ol bolup bilmez, biz obkomdan bir adam hem alamzok“ diýdi. „Bagşylar bizde hasapda durýar. Ýörite topar düzüp, bir ýere ugratjak bolsak, Aman Annaýewi tapmadyk. Derrew tapyp gel!” diýdim.

Az salymdan bular arkasy goş haltaly Amany alyp geldiler. „Nätdiň-aý, muny, Seýitnazar! Ýaňy ýerleşipdim welin...” diýip, bagşy ýylgyrdy. „Nädenim bilen işiň bolmasyn, tiz şu ýerden garaňy saýla, köçede aýalyň garaşyp durandyr, ugra çaltrak!” diýip, onuň üstüne hemle atan boldum.

Amanyň yzyndan derrew ýetdim. Oňa käýindim. Onda aýaly: „Taňry ýalkasyn, Seýitnazar, Alladan gaýtsyn!” diýip, minnetdarlyk bildirdi.

„Aman saçlyny örän köp diňledim“ diýip, Jumadurdy kakamyz sözünü tamamlady.

«SAÇLY» LAKAMY

Amanyň ýaşlyk döwri häzirki Murgap etrabyňyň Gyzył Baýdak obasynda geçipdir. Meniň söhbetdeşim Ata Ýagşyýewiň aýtmagyna görä: «Aman kakam Ýagşy bilen deň-duş bolan. Atam Esen aga ýigdekçäni gowy görer ekeni. Aman bilen kakam Ýagşy mal bakar ekeni. Aman mal yzynda aýdyma gygyrar ekeni. Ol mazaly işe ýaransoň, obadan gidipdir, ýöne käte oba atamyň ýanyna geler ekeni» diýip, gürrüň berdi.

Aman Anna ogly pagta zawodyna işe girýär. Özi hem arkasy palanly (palan – ýük göterýän adamlaryň arkasyna daňýan güpjegi) haltaly pagtany bunt basmak üçin ýokary

çykarar ekenler. Bu ýerde iki sany ýetginjek bolup, biri-birine «atdaş» diýip ýüzlener ekenler. Ikisiniňem ady Aman ekeni.

Günleriň birinde pagta zawodyna bagşylar konsert bermäge gelýärler. Zawodyň işgärleri hezil edip aýdym-saz diňleýärler. Aýdym-saz tamamlanýar. Iki atdaş şol wagt gapdalda bir bunta pagta basmak bilen meşguldylar. Adamlardan biri: „Oglanlaryňam biri käte aýdyma gygyrýar. Örän sesi ýakymly. Şolara-da aýdym aýtdyryp görmelidik. Dutaryň, tüýdügüň ýanynda. Ol oglan sazсызам aýdym aýdýar“ diýdi.

Bagşylaryň ýolbaşçysy şonda: „Çagyryň, diňläp göreli. Bize şolar ýaly oglanlaram gerek“ diýdi. „Oglanlaryň haýsysy?“ „Hol inçemik ýigit, ady Aman“. „Olaryň ikisiniňem ady Aman-a“.

– Olaryň başy syrylany däl-de, saçy ösgüni, saçlyjasy.

Oglanlaryň ikisini-de çagyryp geldiler.

– Geç, saçlyjam bärlik, dutaryň ýanynda aýdym aýdyp gör!
– diýip, işçileriň biri saçlyja Amany orta geçirdi. Saçlyja Aman azajyk müýnürgäp:

– Şu gün işden soň syrдыrарын saçymy – diýip, orta geçdi. Onuň saç syrдыrmага puly ýok ekeni.

– Haýsy aýdymy bilýärsiň? – diýip, Amandan soradylar. Ol:

– Köp aýdym bilýärim, haýsysyny aýt diýseňiz, aýdaryn – diýdi. Sazanda «Jananyň geldi» diýen aýdymyň sazyny çalyp ugrady. Aýdym aýtmaly ýeri gelende, Aman edil ozal aýdyp ýören ýaly aýdyma başlaýar. «Indi haýsy aýdymy çalaýyn» diýip, sazanda soraýar. Aman oňa: «Çalyber, haýsyny çalsaň» diýýär. Sazanda «Ýok meniň» («Kyrklar») diýen aýdymy çalýar. Aman bu aýdymy hem aýdýar. «Owazy geldini» aýdýan wagty oturanlaryň biri:

– Göter «saçlyjam» göter, alyp gal! – diýýär. Şondan soň oňa beýleki Amanam, zawodyň işgärlerem «saçly», «saçlyjam» diýip ýüzlendiler. Meşhur bagşynyň Aman saçly ady, meniň eşidişime görä, şu pursatda döräpdi. Bagşy ulalyp, ussatlyga ýetişensoň, saç goýberip, hakyky «saçly» lakamynyň eýesi boldy.

Maryda mundan öňem Aman saçly bolan. Ol milisiýa işgäridi. Ol Aman Mädreýimowdyr. Bular biri-birlerini soňsoňlaram tanardylar.

AMAN SAÇLYNYŇ IKI AÝDYMЫ

1949-njy ýylda Marynyň Kemine adyndaky türkmen döwlet drama teatrynda bagşylaryň aýdymlary, sazandalaryň sazalary gramplastinka ýazylyp alynýar. Bu ýazyşykda kyrk ýaşy arka atan Aman Annaýewiň hem iki sany aýdymy ýazga geçirilýär. Ol aýdymlar «Ýedi manzar» bilen «Näzliniň» bolmaly. Olaryň biriniň sözleri Magtymgulynyňky, beýlekisi bolsa «Saýatly-Hemra» dessanyndandy. Mende aýdym maşyny (patefon) bardy. Ähli bagşylaryň aýdymlary bilen birlikde Aman aganyň ýazgysy hem bardy. Men uzaklaşdyrman bu iki aýdymy öwrendim. Ýöne nähili öwrendim?!

Aman aganyň hörpi, onuň çekiwi örän belent. Men welin, ol çekiwe ýetip biljek däldim. Men öz sesime görä aýdýardym. Ýeri gelende bir zady belläýin. Men 1957-nji ýylda Türkmenistanyň radiosy üçin birnäçe aýdym ýazdyrypdy. Şol aýdymlaryň biri «Ýedi manzar» bolmaly. Ol aýdym meşhur sazanda, Türkmenistanyň halk bagşysy Pürli Saryýewiň eleginden geçip, ýaýlyma goýberildi.

Hawa, Aman saçly Annaýewiň bu nusgalyk aýdymlaryny bilmeýän, aýtmaýan bagşy ýok bolsa gerek. Şol iki aýdym

ýazylanda Nursähet bagşynyň, Girman bagşynyň, Kiçi Geldimyradowyň, Giçgeldi Amanowyň, Sahy Jepbarowyň we beýlekileriň hem aýdymlary ýazylypdyr. Bular – taryh, täsin sungatyň taryhy.

MIKROFON ONUŇ GYRJYNYDY

Oba çeper höwesjeňleriň gözden geçirişleri geçirildi. Oňa höwesjeň bagşy-sazandalar bilen birlikde halypalaram gatnaşýardylar. Marynyň Kemine adyndaky türkmen döwlet drama teatrynyň jaýynda gözden geçiriliş dowam edýärdi. Şol günleriň birinde daşarda, agajyň kölegesinde oturan bagşy-sazandalaryň arasynda Aman saçlam bardy. Gezek halypa ýetýär. Men bu ussada aýratyn sarpa goýýanlygym üçin, onuň aýdymlarynyňam, gürrüňleriniňem muşdagydym. Bagşy:

– Hojanyýaz, gel bäri, salamlaşaly. Sizden käte bir haly-palas soraýmamyz bardy. Bar, şonam soramaly, hany gel, salamlaşaly! – diýip, gapdalda duran daýanykly adamy ýanyna çagyrdy.

Ol adam Mary şäheriniň Söwda bölüminiň başlygy Hojanyýaz Narlyýew bolmaly. Özi hem aýdym-saza mazaly erk edip bilýän adamdy. Özümem onuň ýanynda gyjakçy bolupdym. Soňra Hojanyýaz Narlyýew:

– Bagyşla, Aman aga, seretmändirin, ötünç soraýaryn. Geregiň haly bolsun, elin boşdur! – diýdi.

Aman agany sahna çagyryrlar. Bagşa, gyjakça, dutarça goýlan oturgyçlaryň önünde mikrofon goýlan ekeni. Aman aga dutary oturgyja söýedi-de, ýerinden turaga-da, mikrofony alyp, sahnanyň bir çetine eltip goýdy.

– Şunsuz sesimi märekä eşitdirip bilmesem, men elime dutar alyp aýdym aýtmaryn – diýip, ýerine gelip oturdy. Dutaryny

eline alanam şoldy welin, alyp baryjy gyz gelip mikrofony ýerinde goýdy-da:

– Aman aga, mikrofon zaldaky adamlar üçin däl. Bu sesi daşardakylara eşitdirýär – diýdi.

– Ýeri bolýar-da. Näme diýseňem, şuny kän bir jynym alanok – diýip, dutara kakyp ugrady. Elbetde, Aman saçly köplenç, şirwana çykyp, bagşy saýlaýan áydymalarynyň birnäçesini aýtdy.

Şol günň agşamsy tomaşa zalyna köp adam ýerleşýän medeni seýil we dynç alyş bagynda oba çeper höwesjeňleriniň jemleýji konserti boldy. Şol gezek Aşgabatda – ýurt möçberindäki gözden geçirilişe gatnaşmaly áydymlar, sazlar, tanslardyr beýlekiler seçilip alnypdyr.

Şol konsertde Ödeniýaz Nobatow (Tagtabazar), Geldi Begliýew (Sakarçäge), Durnazar Hudaýberenow (Türkmengala), Mary şäheriniň tans topary, estrada áydymçylary çykyş etmelidiler. Sahna ýapylyp, öňe Aman saçly Annaýew çykýar. «Türkmen halk áydymy «Amman-amman», ýerine ýetirýär Aman Annaýew» diýlip yglan edilýär. Şonda men sahnanyň iç ýüzünde bagşynyň golaýynda durup «Amman-ammany» diňledim. «Bu áydymy diňe Nobat bagşy aýdýarmyka diýýärdim welin, ony başga bagşam áydyp biljek eken-ow!» diýip, hümrüdenenimi duýman galdym. Aman aganyň bu áydymy «iňňildedip, sandyradyp» áydyşy henizlerem gulagymdan gidenok.

Elbetde, ussat ussat bolýar-da. Ol haýsy áydymy aýtsa-da, ony kemsiz timarlap, ýerine ýetirýär. «Sen hemişe sahnada, näme işiň bar ol ýerde?» diýilmegi hem mümkin maňa. Men gözden geçirilşiň jogapkärleriniň biridim. Men ol wagtlar welaýat halk döredijilik öýüniň ýolbaşçysydym.

EŇTERIBER, KOWARSYŇ!

Ykbal meni Murgaba getirdi. Bu ýerde hem medeniýet bilen iş salşyp başladym. 1955-nji ýylda Moskwa – türkmen medeniýetiniň ongünlüğine giden dostum we halypam Ýazgeldi Kuwwat, tüýdükçi Şajyk Gulow, Myrat Ahmedow we beýlekilerem şu ýerdediler.

Bir gün meniň öýüme meşhur tüýdükçi Ýazmuhammet Kösäniň ogly Gara Ýazmuhammet gelip:

– Dutaryňam al, gyjagyňam, toýa gideli! – diýdi.

– Gyjak nämä gerek, gyjakçy barmy? – diýip, men Gara ýüzlendim. Ol şonda diňe:

– Bar, ýör! – diýip, meni gyssady.

Bu toý demirýolçy dostumyz Gurban Agajanowyň toýy ekeni. Toýa Kemine teatrynyň artistleri gelipdirler. Teatryň ýolbaşçysy hem Ýazmuhammet Kulyýewdi. Iň esasy zat bolsa – toýuň bagsysy Aman saçlydy. Ýlip-içildi. Dutarlar gabyndan çykarylady, emma gyjagy ele alýan ýokdy. Şonda Gara aga (ol bizden has uly. Şonuň üçin men oňa Gara aga diýerdim) gyjagy öňüme süýşürdi-de:

– Al, gyjagy eliňe, senden başga gyjakçy ýok – diýdi.

– Aman aga, men gyjakçy däl. Sizi kowalap bilmerin. Dutar çalaýaýyn – diýdim. Onda Aman aga:

– Düzüp bilýärmiň? – diýdi.

– Düzüb-ä bilýän.

Düzüp bilýän bolsaň, çalybam bilýänsiň, syhaber! Dutary Gara çalar. Bizde kän çylşyrymly öwrümler ýok. Häzir bol-da, çalyber, öňe dyzama-da, eňteriber! – diýip, Aman aga ýylgyrdy.

Ine, şeýdip, oglanlykda başymy sypap, maňa bagşy bolmagy arzuw eden ussadyň ýanynda gyjak çalmaly boldum oturyberdim.

Şonda Aman aga «Garybym», «Aga-begler», «Mar-u şah-u jahan», «Peýmanyň», «Nätilär» perdelerine düşende hezil edinýärdim. Sypdyrman kowýardym. Täk perdelere düşende birneme aljyraýardym, ýalňysýardym. Aman aga şonda syr bildirenokdy. Käte ýüzüme seredýärdi.

Şeýdip bir agşam toýda Aman saçlynyň gyjakçysy bolmak bagtyna miýesser boldum. Ýöne men oglanlykdaky duşuşygymyzy bu saparam bagşa ýatladyp bilmedim. Şondan soň hem men Aman halypa bilen käte-käte duşuşardym.

AMAN SAÇLYNYŇ ŞÄGIRDI

Murgabyň häzirki Hyrslan Juma obasynyň ilersinde, gumuň içinde bagşylaryň bahar baýramçylygy geçirilende, uzak ýerlerdenem bagşy-sazandalar gelipdiler. Murgap etrabynyň häzirki «Murgap» daýhan birleşiginden daýanykly adam ýanynda saz çalmagy haýyş etdi.

– Şu çeküwe düz! – diýip, dutaryna kakdy.

– Bu çeküwe gygyryp, içegäni gyrjakmy, bu Aman saçlynyň çeküwi ahryry! – diýdim. Ol:

– Zeleli ýok, hol oturanlara jogap, olar meni äsgermejek bolýarlar – diýip, gapdala seretdi.

Ol turuwbaşdan Aman halypanyň üř edip aýdýan «Balam seni» diýen aýdymyna tutdurdy. Bu heňem, aýdymam maňa belet, ýöne bagşy maňa nätanyşdy. Aýdym tamamlananda, gapdala seretsek, o bagşylar ol ýerden turup gidipdirler.

– Sen Aman halypanyň ýoluny alypsyň, berk bol-da, aýdyber! Aman agadan pata aldyňmy? – diýdim. Ol şonda:

Aldym, gijirägem bolsa, garaz, pata-ha berdi. Özem birneme käýindi – diýip, Aman saçlynyň ýanyna barşyny, pata alşyny gürrüň berdi.

Aman saçly Annaýew gartaşyp, aýdym aýtmagy terk edensoň, Baýramalynyň gurluşyk edaralarynyň birinde garawulçylyk edýärdi. Ony medeniýet edaralarynyň ketdelerem, welaýat, etrap ýolbaşçylaram unutdylar. Ol muny juda ýokuş gördi. «Ataň garrasa gaç» diýlişini edip, oňa hiç hili goldaw bermediler. Kakajan Baýramowyň barmagy bilen, ol entek özüniň unudylmandygyna juda begendi. Bir sapar Maryda bagşylaryň gözden geçirilişi gidýärdi. Özüni «Aman saçlynyň şägirdi» hasaplaýan Alty diýen ýigit (familiýasyny ýadyndan çykarypdyryn) Aman agaň aýdan aýdymларыndan aýdýardy. Alty şonda:

Men Aman aga öz aýdýan aýdymларыndan aýdyp berenimde, ol maňa «Alty, senden Aman saçly bolmaz» diýipdi» diýip, Aman aga öýkünip goýberdi. Gezek Kakajan Baýrama ýetýär. «Köçe bagy» aýdyldy welin: «Men şu gün halypamy – Aman saçlyny gaýtadan diňledim» diýdi.

Türkmenistanyň halk bagşysy Ödeniýaz Nobatow bolsa şonda:

– Kakajan, inim, sen-ä Aman agaňy biziň ýanymyzda oturan ýaly edäýdiň! – diýip, oňa uly baha beripdi. Ýatlamalara gutarma ýok, biri-birinden süýji ýatlamalar.

BAÝRAMALY TELEWIDENIÝESINDE

Bir wagtlar Baýramalynyň golaýynda Mary welaýatynyň telewideniýesi işleýärdi. Onda sungat ussatlaram, çeper höwesjeňlerem çykyş edýärdiler. Bir sapar maňa Aman saçly halypa, Gurt Ýakup, Durnazar Hudaýberenow dagy bilen çykyş etmek miýesser boldy. Men Aman aga bilen täzedan tanyşmaly

boldum. Sebäbi Gurt bilen Durna meni oňat tanaýardylar. Aman aga maňa:

– Sen meniň gören ýüzüm. Ýöne nirede, haçan görenimi aňsyramok – diýdi.

Men oňa:

– Bilmeseňem, Aman aga, bir toýda gyjakçyň-a bolupdym, Gara Ýazmuhammedem dutar çalyppy. Toý Murgapda bolupdy – diýdim.

– Hany gyjagyň?! – diýip, Aman aga maňa sowal berdi.

– Aman aga, men gyjakçy däl-ä. O saparam men zora düşüp, zor aýakdan gyjakçy boldum – diýdim.

– Ýene-de zora tutardyň-da. Aýdymyň ýanynda gyjak bolsa kem bolanok – diýip, Gurt bilen Durna seretdi. Bularam baş atyp makulladylar. Men Aman aga garap:

– Aman aga, bir wagtlar men entek oglanjyk wagtlarym obada «Şeňsat» diýen oýun görkezilipdi. Soňundan siz aýdym aýdypdyňyz. Şonda men ýüzin düşüp iki elimiň aýasyny eňegime diräp hem syn edýärdim, hemem aýdym diňleýärdim. Siziň saçyňyzdanam der damýardy. Şonda siz maňa: „Muňa seret, gözüni çakgyň çüýi ýaly edip. Seniň ýaly oglanlar bir eýýäm ýatdylar. Bar git-dä öýüňe, ýat!“ diýipdiň. Meniň bolsa bar pikirim aýdym-sazdady. Şonda siz maňa «Eger bagşy bolsaň, Aman agaňy ýatlagyn!» diýipdiň – diýip, bir wagtky wakany ýatlatdym.

Durnany welin, gepletmek aňsat däl. Bu gezek Aman aganyňam, Gurt Ýakubyňam ýanynda dutar çalmaly boldum. Şu gezekki gepleşikde Ýolötenli Oraz Narly diýen daýaw, peşeneli kolhoz başlygy gürrüň edipdi. Ol gürrüňinden soň:

– Aman, Gurt, Durna, inijik sizem bize gitseňiz-ä, garaşyp öýe alyp gitjek, Oraz akgaňyz «pişiklerini goýberer, siz barsaňyz» diýdi. Onda Aman aga:

– Oraz, eden hyzmatyňyza uly minnetdar. Ýöne başga bir gün «pişigiňem, itiňem goýberäý!» – diýdi.

Beýlekileremgöwünjeňbolmadylar. OrazNarlýsagbollaşyp ýola düşdi. Sebäbi «Dördüsinem alyp gel!» diýip, Murgabyň kolhozara gurluşyk guramasynyň başlygy Nury Hudaýberdi sürüjisini iberen ekeni.

– Inim, Nura aýt, Aman aga nähoşrak ekeni diý! Bulary alyp gidäý! – diýip, sürüji ýigide ýüzlendi. Aman aga bilen Durnazar öýlerine gaýtdylar. Gurt ikimiz Nury Hudaýberdiýewiň toýuna gaýtdyk.

BIR GÜN DUZA MÜŇ GÜN SALAM

Aman saçly Annaýew uly bagşy bolansoň hem, öz ýaýnap oýnan obasyna, Murgap etrabynyň «Gyzyl baýdak» obasyna käte-käte baryp, oba adamlarynyň göwnüni awlar ekeni. Olara aýdym aýdyp berer ekeni. Ol ilki bilen Esen agalara barar ekeni. Ýöne indi bagşynyň hormatlaýan gojasy ýokdy. Onuň ogly Aman halypanyň deň-duşy Ýagşy Esen ony güler ýüz bilen garşy alardy. Bir sapar ol oba gelende oňa kolhoz başlygy Han Garawul gabat gelýär. Ol bagşynyň garşylygyna bakman, öýüne alyp gidýär.

– Men Ýagşyny göreýin öňi bilen – diýip, bagşy başlyga ýüzlenýär. Onda başlyk degişme bilen:

– Ýagşyňam bilemok, ýamanyňam, mün derrew maşyna! – diýip, ony maşyna mündürip öýlerine alyp barýar.

– Bar nirede bolsa tap-da, Ýagşyny alyp gel! – diýip, sürüji ýigidi iberýär.

Hä diýmänkäň, Ýagşy hem Han Garawullara gelýär.

Ýaňy gök çay öňe alynýar welin, başlygyň yzyndan çakylyk gelýär.

– Siz getirilen zatlardan gymyldadyberiş! – diýip çykyp gidýär. Başlyk köpräk eglenip gelýär. Bagşy başlyk gelýänçä dutaryny gabyndan çykarmaýar. Başlyk gelende bagşy:

– Geldişmi, Han, biz-ä seni asmana uçaýdyňmyka diýip gorkmanam durmadyk – diýip, oňa bir käse çay uzadýar.

– Bu iş-dä, garaşylmasyz wakalaram bolaýýar. Merkezden adam gelipdir. Ähli başlyklary ýygnadylar, tabşyryk berdiler.

Bagşy dutaryna elini ýetirdi-de:

– Ind-ä ýatar wagtam golaýlaýar – diýip, başlygyň taryna kakýar. Onýançä Ýagşy:

– Bagşynyň gyzýan wagty hem ýatar wagtdan soň başlanýar – diýdi.

Başlyk ýadawdy. Ol az-owlak nahar iýdi-de:

– Men gaty ýadadym, az-kem gyşaraýyn – diýip, krowata geçdi. Muňa gahary gelen bagşy:

– Sen-ä ýatmaly, bizem aýdym bilen huwwalamalymy? Hany seniň ýatyşyňy göreýin. Sähel wagtdan seni gapdalymda joňkartmasam, gaýdyp elime dutar alman – diýip, turuwbaşdan perdä çykdy. Ol agzyny dik ýokary tutup gygyrýar weli, ýat-da, ýatyp bilseň. Bagşy «Görünmeze» ýetende bagşynyň aýdany boldy. Han Garawul bagşynyň çat maňlaýyna geçip oturdy-da:

– Bu aýdymlary diňläbem, heý, ýatyp bolarmy?! – diýip, bagşa çay uzatdy.

– Nämе, meniň hüwdim saňa ýaramadymy, ýaman çalt turduň-la! – diýip, bagşy başlyga degdi. Muňa Ýagşy Esen hezil edip güldi.

Şol gije aýdymdan mazaly ganan Han Garawul:

– Aman, men seni öňem şunuň ýaly diňläň dälidirin, soňam diňlärin öýdemok – diýipdir.

«KÖÇE BAGY»

Men ýene bir wakany ýatlaýyn. Türkmenistanyň halk bagşysy Pürli Saryýew türkmen radiosynyň halk saz gurallary toparyna ýolbaşçylyk edýän döwründe men ol ýere köp barýardym. Sazly gepleşikler redaksiýasyna Sapar Artykow ýolbaşçylyk edýärdi. Onuň ýörgünli ady Sapbydy.

Bir gezek ol gelip:

– Pürli aga, täze aýdym-saz ýazgylary geçirildi. Şolary diňläp görseňiz, alar ýalysyny saýlasak – diýdi. Pürli aga menem şol ýere alyp bardy. Täze ýazylan aýdymlara sazandalar, bagşylar baha bermelidiler, Pürli Saryýewiň eleginden geçmelidi. Täze ýazgyda bir bagşy «Ogulmeňlini» aýdypdyr. Ony diňläp Pürli halypa bagşylaryň biri Kiçi Geldimyrada ýüzlendi-de:

– Kiçi, neneň görýäň? – diýip sorady. Kiçi Geldimyrat:

– Men nä bileýin, Pürli aga! – diýdi.

– Sen bilmeli, «Ogulmeňlini» senden gowy aýdýan ýok. «sen almaly» diýseň alarys, ýogsa-da – diýip, halypa bagşa ýüzlendi. Kiçi Geldimyradow:

Aý, hiç-neneň däl öz-ä – diýdi.

Bu aýdymy kabul edip aldylar. Ol bagşy «Köçe bagyny» hem aýdýan eken. Aýdym tamamlanan badyna Hangeldi bagşy dillendi:

– Pürli aga, şuny alalyň, Aman saçlynyňkyny bozmaly – diýdi. Mende galpyldy döredi. Heý-de, Aman saçly ýaly «Köçe bagyny» aýdýan bolarmy? Pürli aga näme diýerkä? diýip, sesimi çykarman oturdym. Onýança Pürli halypa:

– Bu oglanam aýdypdyr ýarpy-ýalta, alsaňyz alyň, ýöne Aman saçlyň «Köçe bagyna» degmäň! Onsoňam, özbekden, garagalpakdan «Aman saçlyň «Köçe bagyny» eşitdirin!» diýip

hat gelse, ol aýdymy nireden taparys? Bozmak sözünü aýtmaň! «Köçe bagy» Aman saçlyny ile tanadan aýdym. Her bagşyny belli-belli aýdymlar tanymal edýändir – diýdi. Şol wagt Sapar Artyk söze goşuldy.

– Pürli aga, seniň «ýarpy-ýalta» diýmegiň näme? – diýdi.

– Bar aýdylýan iki bent. Bu oglan ony bir bende getiripdir. Her bendiň yzky iki setirini taşlap «gel-gel» diýip çykýar gaýdyberýär. Tazededen diňläliň! – diýip, Pürli aga aýtdy.

Aýdymy täzededen diňlediler, görseler, her bendiň yzky iki setiri ýokdy. Şeýle-de bolsa, bu «Köçe bagy» kabul edildi, efirde-de ýaňlandy. Bu aýdymy aýdan Maryda ussat hasaplanýan bagşylaryň biri Kerim Çaryýewden soran wagty Kerim kaka ilki ynanmandy:

– Beýle däl, ol bolup biljek zat däl – diýipdi. Soň özi diňländen soň, kellesini tutup, «Be, şeýdäýipdirin-ow» diýýär.

– Men Aman saçla örän belet. Heý-de, «Köçe bagyny» ondan oňat aýdan bolarmy? Men bilgeşländen halypalary synamak üçin aýtdym – diýip, Türkmenistanyň halk bagşysy Hangeldi Annamyradow soň bir sapar oňa duşanymda aýdypdy.

Elbetde, Aman saçly Annaýew hiç aýdymy-da harsal aýdanok. Ol özbaşyna ýol salan bagşy. Her kim bolup bilse, Aman saçly boljak. Oglankam ony diňleýşim, seçelenip duran gara saçyndan der akyşy, göçgünli sesi gulagymdan, gözümiň önünden gidenok.

Sözümi jemlesem, bir gezek bagşylar hakda edilýän gürrüň Aman saçla syrykdy. Adamlaryň biri:

– Aman saçly içini çekip, şirwana çykyp, aýdyma gygyranda depe saçyň hüžžeriberýär – diýdi welin, obadaşymyz wäşi Nury «Meniň depe saçym-a hüžžerenok, ýöne depämiň ham-a mürşerýär – diýdi.

Sebäbi Nury kaka jurun keldi.

Magtymguly Garlyýew, Sahy Jepbarow, Ozar Salyp, Garly bagşy, Nobat bagşy, Girman bagşy ýaly özbaşyna ýol salan ussatlar ýaly Aman saçly halypanyň ady hem halkyň aňynda hemişelik orun alandyr.

KETJE LAKAMYNY ALAN DURDY MYRADOW

Türkmen milli sungatynda öçmejek yz galdyran bagşy-sazandalar ozalam, soňragam, häzirem köp. Olar biziň edebiýatymyzyň, şahyrlarymyzyň dürdäne setirlerini, rowaýatdyr dessanlary halk arasynda ýaşadyp gelýärler.

Geçmişde halka hyzmat eden meşhur sazandalar Kel bagşy, Berkeli çokaý, Gönübek sazanda, Şükür bagşy, Mylly Täçmyrat, Täçmämmet Suhanguly, Pürli Sary, Orazmyrat Juwaz, Öwezduurdy Welmämmet, uly Garly, kiçi Garly, soňrakky ösdürimler Çary Täçmämmet, Durdy Myrat, Ýagmyr Nurgeldi, Ýazgeldi Kuwwat, Oraz Bagybek, Dürnazar Hudaýberenow, häzirkileri Annageldi Jülgäýew, Ýolaman Nurymow, Akmyrat Çaryýew we başgalar. Bular başga-da köp.

Men bularyň ählisine hormat goýýaryn, ýöne bularyň arasynda üç ýyldyz ýaly has röwşen üç sazanda aýratyn sarpa goýýaryn. Ine olar: Türkmenistanyň halk bagşylary Mylly Täçmyradow, Pürli Saryýew hem-de Durdy Myradow. Men üç ýyldyzyň iň kiçisi, 1902-nji ýylda doglan, 1972-nji ýylda dünýäden öten, Ketje lakamyny alan Durdy Myradow barada gürrüň bermekçi. Men onuň bilen bary-ýogy ýeke gezek, goňşym Aga Annageldiýewlerde duşuşypdym. Şonda onuň ýanynda Amannazar Ataýew diýen saryýagy, çepiksije oglan bardy. Ol ussat sazanda Amannazar Ataýew däl. Ol Parsa piriň agtygy bolmaly, Parsa pir onuň babasy bolmaly.

Durdy Myradowyň üç sany lakamy bar. Onuň ilkinjisi «Ketje», soňkusy «Gök», ahyrkysy bolsa «Kör». Men ilki şol lakamlaryň nädip berlişi barada ýatlamakçy.

Bular barada Durdy bilen deň-duş bir öýde bile ýaşap ulalan türkmengalaly Rejep Gurban oglundan eşitdim.

– Myrat aga ýol üstündäki obalaryň birinde (Türkmenkala etrabynyň ozalky «Gyzyl oktýabr» kolhozynyň çäginde) ýaşaýardy. Myrat aga ýogalansoň, kakam ikimiz iki sany eşek münüp, Durdy bilen Abadan ýeňňäni alyp gaýtmak üçin bulara bardyk. Ähli goşlary bir eşege ýükläp, gaýtmakçy bolanymyzda Durdy:

– Mustak agany görmän gitjek däl – diýip, doňňara daş bolup dur. Mustak bagşy Durdynyň ilkinji halypasydy. Şonda men onuň ketjeligini ilkinji gezek gördüm. Şonda Durdynyň ejesi Abadan ýeňňe:

– Ketjedir-le bu. Ýör gideli, kejrlik edip durma, düş öňe! – diýip, hemle urdy. Durdynyň şol doňup durşudy. Ýer sarssa-da, Durdy sarsanokdy.

Şol pursatda kakam Gurban aga ara düşdi:

– Durdy jan, häzir gideli. Ertir gelip, Mustak halypaň bilen sagbollaşyp gidersiň. Rejep bilen bileje gellersiň-de, Mustak agany görersiň – diýip, höre-köşe etdi welin, Durdy birneme ýumşady. Ýöne öýe gelýänçäk geplemän, dymyp geldi. İçimden «Baý, munuň ketjedigini» diýip oýlanýardym. Elbetde, ketjelik munuň hemişelik hemrasy boldy.

Ertesi Durdy ikimiz Mustak bagşylara bardyk. Ol kepbesiniň kölegesinde tukat bolup oturan ekeni. Biziň baranymyzy görüp, Mustak aga ýerinden turdy. Durdyny gujaklady-da:

– „Durdy jan, meniň bilen hoşlaşman gidiberipdir“ diýip tukat bolup oturşymdy. Seniň geljegiňi süňňüm syzýardy – diýip, meniň bilenem görüşdi.

– Mustak aga, heý, seni görmän gidip bilerinmi?! Sen meniň halypam – ikinji atam-a – diýip, Durdy hem onuň ýüzüne seretdi. Biz az-kem dynjymyzy aldyk. Mustak aga kepbeden kiçiräk, garaja dutar alyp çykdy-da:

– Durdym, me, Mustak agaňdan saňa ýadygärlik bolsun. Men indi muny çalmaryn. Sen her sapar muny eliňe alyp, saz çalanyňda Mustak halypaňy ýatlarsyň – diýdi. Durdy ikerjiňlendi, ýöne halypaňy göwnüni ýykman, dutara elini uzatdy.

Durdy bilen Abadan ýeňňe Gurban aganyň jaýlarynyň birinde ýaşaberýärler. Durdy bilen Rejep bir ýorganda ýatyp turupdyrlar. Ikisi bile saz çalar ekenler. Durdy kämillige ser uran sazanda bolup ýetişýär. Rejebem ondan o diýen asgyn dälidi.

Durdy bir gün ejesinden rugsat alyp, Ýolötene baryp geljek diýip, öýden çykyp gidýär. Ol Ýolötene gitmän, ozalky göçüp gaýdan Ýazy obasyna (häzirki Murgap etrabynyň Mollanepes daýhan birleşigi) gaýdýar. Ol garyndaşlary Berdili agalara barýar. Berdili aga ony ýitirip tapan ýaly, gadyrly garşy alýar. Berdili aganyň ogly Soltan hasam begenýär. Ol içinden «Kakam Durdyny goýbermez, menem saz çalmany öwrenerin» diýýärdi. Onuň pikir edişi ýaly hem boldy, ol üç-dört aýlap bularda ýaşady. Öý işlerine, mal-gara seretmek işlerine-de kömek berdi. Soltana saz öwretti.

Bir gün Durdy garaşylmadyk ýerden zompa çykdy. Onuň daşyna üýşdüler. Sowal üstüne sowal berdiler. Durdy şonda:

– Men obama bardym, Berdili agamlarda boldum. Soltan bilen bile işledik, saz çaldyk. Men gelerin diýip gaýtdym. „Ejemi alyp geleýin“ diýip gaýtdym – diýdi. Abadan eje:

– Ejeň-ä şu ýerden hiç ýerigem butnanok. Senem hiç ýerik gitmersiň – diýip, kesgitli aýtdy.

Gurban aganyň adynyň yzyna «salpy» lakam goýlan ekeni. Şol sebäpli Rejep hem Rejep salpy boldy galyberdi. Bu iki deň-duşuň boýy, aýakgaplary, beýleki geým-gejimlerem biri-birine şapylaşyp durdy. Şeýle bolansoň, kim öň tursa, haýsy eşik, haýsy aýakgap ýarasa, geýip ötägidiberer ekenler. Şeýlelikde günler, aýlar geçip durdy.

„Durda «Gök» diýilmeginiň sebäbi, onuň gözi gök ekeni. Ýöne bu sözi hem ilki Abadan ýeňňeden eşidipdim“ diýip, Rejep aga (onuň bilen duşan wagty ol ak sakgally gojady) maňa şulary gürrüň beripdi.

Bir gün Gurban salpylara adaty bolmadyk aýagy galoş-mesili, örän tibit adam geldi. Gurban aga bu myhmany oňat tanaýar ekeni. Ol Gurbandurdy kör lakamyny alan, öz döwruniň meşhur sazandasy Gurbandurdy Mahydy (ol geçen asyryň otuzynjy ýyllarynda tussag edilip, sowuk ýurda iberilýär we şol ýerde aradan çykýar).

Ol eşekden düşüp, horjundan dutaryny çykarýar. Durdy bilen Rejep bagşy gelenini bilip begenýärler. «Hezillik» boljagy bellidi. Ol myhman gele-gelmäne:

– Gurban, sizde Durdy diýen ýigdekçe dutary örän oňat çalyar diýdiler. Şony diňläýin diýip ýörite geldim – diýip, iki ýigdekçä üns berip syn etdi. Yzyndanam:

– Bularyň haýsysy? – diýdi. Gurban aga:

– Özüň bild-ä – diýdi.

– Bularyň ikisem-ä ýöne däl – diýip, ussat sazanda oglanlara baha berdi. Gün guşluga galanda saz çalynyp başlandy. Şonda Durdynyň kimdigem derrew bilinýär.

Soňra Gurbandurdy Mahy bilen Durdy jüpleşip saz çalmaga başlaýarlar. Halypa gaçýar, şägirt kowýar. Ikisi biri-birine mazaly öwrenişdiler. Şol barmana Durdynyň ejesi Abadanam bularyň saz çalşyny diňlemek üçin golaýlaryna gelip oturdy. Ol ogluna göwni ýetip, guwanmak bilen tomaşa edýärdi. Birdenem morta:

– Durdy, oglum, eger şu körden ýeňiläýseň, eşitdim-eşitmedim diýmegin, senem ataňdan galman ekeniň-dä – diýip goýberýär. Rejäh geň dældigini aňan Gurbandurdy kör:

– Abadan ýeňňe, tüweleme, Durdy jan adamdan ýeňiler ýaly bolmandyr, mazaly kämillige ýetişipdir – diýýär. Şol pursatda Abadan ýeňňäniň uçar guş bolup, pel-pelläp, asmana galasy geldi. Bu uly halypanyň Durda beren uly bahasydy.

Şol gün Gurbandurdy halypanyň Durda göwni ýetdi. Ol Durdyny ýany bilen alyp gaýdýar. Şondan soň Gurbandurdy halypa bilen Durdynyň arasynda halypa-şägirtlik gatnaşyklary başlanýar. Ol bu ussatdan köp zatlar öwrenýär. Gurbandurdy halypanyň tussag edilmegi Durda juda agyr degýär. Nätjek, kysmat-da.

Indi onuň «Kör» lakamyny alşy barada. Ol filarmoniýada işleýän döwri 1941-1945-nji ýyllaryň urşunyň gazaply ýyllaryna gabat gelýär. Onuň ketjeligi urşa gitmegine sebäp bolýar. Oňa «Pylan bagşy bilen gitmeli, şonuň ýanynda saz çalmaly» diýseler, hötjetlik eder ekeni. Göwnemedik ýerine gitmez ekeni. Durda ýalbarybam görýärler. Mylly aga-da, Täçmämmet Suhangulam: «Ketjelik etme-de, git diýlen ýere git!» diýýärler. Muňa Durdynyň öňküdenem beter jyny atlanýar. Filarmoniýanyň ýolbaşçysy Sahy Jepbarow oňa: „Durdy, diýenimi etmeseň, git diýen ýerime gitmeseň, işden boşadaryn. Urşa gidersiň“ diýýär. Oňa-da gulak asmaýar. Ahyrsoňy Durdyny işden boşadýarlar. Ondan soň sazandany urşa alýarlar. Kenigsberg (häzirki wagtda Kaliningrad) ugrundaky söweşde ol bir gözünü aldyrýar. Şondan soň ol «Kör» lakamyna-da eýe bolýar. Şol ýerden ony öýüne goýberýärler.

Indi Durdynyň uruşda başyndan geçiren wakalarynyň käbirlerini ýatlaýyn. Onuň ýanynda özbek, gazak, gyrgyz, garagalpak, tatar ýigitleri hem gulluk edýän ekenler. Uruşda

ketjelige orun ýokdy. Ol komandiriniň buýruklaryna gulak asýardy. Öňe diýseler öňe okdurylýardy. Ot aç diýseler atýardy. Ýer gaz diýseler, ýer gazýardy. Bir gün komandir:

– Myradow, awtomatdan başga nähili ýaragdan başyň çykýar – diýende, Durdy:

—Ýoldaş komandir, men sazanda, saz çalyp bilýärim – diýýär. Oňa üç burçly ruslaryň «balalaýkasyny» getirip berýärler. Ol bu saz guralynda saz çalýar. Edil gyjak ýaly üç sany tar bardy. Ol tardan beýlekä geçip çalybermelidi.

Soňra oňa ondan has uly saz guraly bolan «gitar» getirip berýärler. Onuň tary köpdi. Iki aşaky tarlary, perdeleri dutar kysymlydy, ýöne ýokary tarlary saz çalanda päsgel berýärdi. Durdy gitaranyň ýokarky tarlaryny aýyrýar. Indi saz çalmak birneme ýeňilleşýär. Ýöne onuň sapy hem ýasy, hemem ýogyndy. «Şunuň sapy ýogyn, ele sygar ýaly etsedim» diýip oýlanýardy.

Bir gün rus dilini oňat bilýän özbek ýigidine ýüz tutup, şeýle diýýär:

– Eger men şunuň sapyny ýonup, inçeltsem, komandir käýäýermikä, sorasana komandirden. Ol ýigidem komandirden soranda, komandir oňa:

– Gitara Myradyň özüniňki. Ony nätse şeýtsin. Şondan soň ol gitaranyň sapyny inçeldýär. Edil dutaryň sapy ýaly edýär.

Indi geregiňiz saz bolsun – diýip, saz çalyp başlaýar. Dynç alynýan mahaly esgerler onuň daşyna üýşüp, saz diňläp ekenler. Durdy söweşýän ähli milletleriň sazларыny çalyp berer ekeni.

Entek “Kör” lakamyny almanka dostlarynyň birine hatynda, oýun edip, «eliň biri-nä aldyrdyk» diýip ýazypdyr. Ol şonda «Eliňi aldyranyňdan, kelläni aldyran bolsaň oňat bolardy. Eliň bolmasa, sen kime gerek» diýen mazmunly hat alýar.

Durdy oýlanýar. Hudaýdan dileg edýär. «Eý, Taňrym, iki elimden başga haýsy synamy alsaň al, ýöne iki elimi aman sakla!». Şondan soň ep-esli wagt geçýär weli, gözüne ok degýär. Ondan soň «urşa ýarawsyz» diýip, Durdyny öýe goýberýärler. Ol öýe gelip şägirdi Soltan Berdililere gelýär. Durdynyň gelenine begenýärler. Ol sazandalygyny dowam etdirýär.

Bu wakany bolsa maňa Türkmenistanyň at gazanan bagşysy Nurmyrat Annaýew gürrüň beripdi: „Durdy örän ketjedi. Göwnemese sazam çalmazdy. Ýöne ol, köplenç, meniň bilen bile giderdi. Gökdepäniň bir obasyna barypdyk. Şol ýerde men oba adamlaryna duýduryş berip, şeýle diýdim: «Eger saz diňläsiňiz gelse, sesiňizi çykarman! Oňa «sag bol!», «berekella!» diýäýmäň, “o sazy çalyň ber, bu sazy çalyň berem” diýmäň, diňe sesiňizi çykarman oturyň! Şonda ol örän joşar. Eger çalaja gepleseňiz, turar ötägider! – diýdim.

Oba adamlary onuň hakyndan çykdylar. Märeke edil suw sepilen ýalydy. Durdy arasyny kesmän üç-dört sany saz çaldy. «sag bol!» ýa-da «berekella!» diýdiräýjek bolup käte ardynjyraýardy. Emma märekeden ses-seda çykanokdy. Ol endigine görä, yzyny kesmän dört-bäş saz çaldy. Oturanlaryň biri «Diňe saz diňlemän, bagşam diňläliň-how!» diýip, gapdalyndaka pyşyrdaýar. Ol şonda «Nurmyradyň aýdany dogrumyka» diýip oýlanýar-da: «Berekella sazanda, hezil etdik» diýýär. Durdy edil şol wagt çalyň oturan sazyny tamamlap, turup gaýdýar. Oňa: “otur, gitme, ýene bir saz çalyň ber!” diýselerem yzyna seretmän gaýdýar. Soň-soňlar bu wakanyň menden ýetendigini bilip, gaty gördi. Ýogsam maňa käte «dertdeş» diýip ýylgyrmasy bardy“ diýip, Nurmyrat Annaýew sazandany ýatlapdy.

Bu wakany bolsa maňa Durdy aganyň şägirtleriniň biri diplomy boýunça lukman, tanymal dutar ussasy, dostumyz Aşyr Nurlyýew gürrüň beripdi. Bir sapar şägirtleriniň biriniň öýünde Durdy agany diňläp oturan ekenler, halypanyň çalyň

oturan dutary o diýen oňat däl di. Ol dutary täzeden düzen bolýardy, eşegini düzeden bolýardy. Garaz, dutar onuň eline ýaranokdy. Dutaryň eşegini azajyk yza süýşürdi-de: „Muňa eşek diýip, dogry at goýupdyrlar, ýogsa-da, goýan ýerinde durmasa, dagy nähili at goýjak muňa“ diýip, çaly p ugrady. Bir sazy tamamlaman, «Bolanok, çalar ýaly dutara ýüzüm düşmedo-w» diýip saz çalmasyny goýdy. Men şol wag t öýe girip, täze ýasan ilkinji dutarymy Durdy halypanyň eline berdim. Ol dutary gabyndan çykardy-da, sypalap-sypalap gördi, düzüp, aşak-ýokaryk inip çykdy. Bir saz çaldy, yzyndanam:

– Muny kim ýasady? – diýdi.

Gapdalynda oturan Dürnazar Hudaýberenow:

– Ony Aşyr Nurly ýasady, halypa! – diýdi.

Durdy aga Aşyryň adyny bilse-de, onuň familiýasyny bilenokdy. Şonuň üçin:

– Kim ol Aşyr Nurly? – diýip sorady. Ýene-de Durna:

– Dutar getiren Aşyr Nurly-da – diýende halypa:

– Seniň familiýaň Nurlyýewmi? – diýdi.

– Hawa, familiýam-a Nurlyýew – diýdim.

– Aşyr, bu dutaryň satmarsyň-a, eger satsaň, munuň muzdy näçe bolar?

– Onuň muzdy köşekli düýe bilen «Balsaýat» bolar.

– Ine, köşekli düýäň-ä – «Taňry ýalkasyn» diýdi, ynha-da «Balsaýat» diýip, şeýle bir çaldy welin, henizlerem „Balsaýat“ gulagymda ýaňlanyp dur – diýip, Aşyr Nurly sözünü dowam etdirip:

– Ilkinji ýasan dutarym. Özünem şuny „hut halypama – size“ diýip ýasadym. Siziň eliňize ýaran bolsa, maňa bolany şol, yhlasym ýerine düşdi hasaplaýaryn – diýdim. Durdy aga şonda ussatlyga ser uran şägirdi Durnazar Hudaýberenowa garap:

– Durna, Aşyryň ussadygyny maňa näme aýtmadyň, oňat dutarsyz kösenip ýörüpdiris – diýende, Durnazar:

– Munuň ussatdygyny hiç birimizem duýmandyrýs. Ol gizlin işläpdir, «Urup çykdy» diýen ýaly, birden urup çykaýdy – diýýär. «Gowy ýatladaýdy» diýip, Durdy aga şondan soň Mylly halypanyň «Urup çykdy» diýen sazyny çalyyp berýär.

Şol agşam şagirtleri halypalarynyň keýpiniň örän çag bolup saz çalyşyny höwes bilen diňläpdirler. Durdy halypa şonda: „Diňleýjileriň duşsa, guralyň gural bolsa, sazlaryň özi-de «meni şeýdip çal» diýer-de, üstüne dyzar durar. Çal-da otyr isledigiňçe“ diýipdir.

Muny bolsa maňa Mary welaýatynyň «Mar-u-şah-u-jahan» gazetine köp ýyllap redaktorlyk eden Hajy Kakajanow gürrüň beripdi. Ol döwürde Hajy Kakajanow magaryf bölümünde işleýän ekeni. Bölümiň müdiri hem Allaneses Çaryýew ekeni. „Durdy Myradow çagalara saz öwretsin, käte özümizem diňläris“ diýip, sazandany etrap merkezindäki 1-nji mekdebe saz mugallymy edip işe alýarlar. Günlerde bir gün bolsa magaryfçylar saz diňlemekçi bolýarlar. Jaý adamdan dolýar. Saz başlanýar. «Gök», «Kör» diýen lakamlaryndan üstün çykan «Ketje» lakamy onuň hemişelik hemrasy bolup galan sazanda hiç gyzyşmaýar, zol dutaryny düzen bolýar. Birdenem ol dutaryny gapdala süýşüripdir-de: „häzir geljek“ diýip, daşary çykýar. Onuň ketjeliginiň tutandygyndan hemmeler habarlydy. Adamlar haýal etmän ony gaçyrmajak bolup yzyndan çykýarlar. Gaty-gaty ýöräp, ýollary gözläp başlaýarlar. Durdyny edil ýer ýuwdan ýalydy. Onuň yz ýany bilen daşary çyksalar-da, ony tapyp bilmediler. Edil asmana uçan ýalydy. Adamlar käýinişip jaýa girdiler. Olaryň biri: „Aýtdym-a men, şu gün mundan bize saz ýok diýip“ diýen ekeni. Durdy onuň şol sözüni eşidipdir-de, ketjeligi tutup,

çykyp gidipdir. „Asyl senden ýetdi diýsene“ diýşip, adamlar iýip-içip dargapdyrlar.

Ertesi Hajy Kakajanow Durda duşup:

– Durdy, agşam nädäýdiň, biz-ä hormat edip seni çagyrdyk, senem gaçdyň. Yzyň bilen çykdyk, tapmadyk. Nirä ýitirim bolduň? – diýýär. Onda Durdy:

– Hiç kime aýtmasaň, nirä ýitirim bolanymy aýdaýyn – diýýär.

– Aýtmaryn, aýt hany, nirä ýitirim bolanyňy – diýip, Kakajanow soraýar.

Bular meni sydpymazlar. Nädibem bolsa bulardan sympaly. Işikde gapak ýapylan, içiniň küli aýrylan tamdyr bar ekeni. Tamdyryň gapagyny galdyrdym-da, içine girip, gapagy üstüme çekdim-de, oturyberdim. Näçe sökseňizem, çydam edip oturdym. Şol paýyş hem gödek sözleri aýdanyňyzda, tas ýerimden turupdym. Şonda-da çydam edip oturdym. Dagy nädeýin, araňyzda birini halamadym. Şonuň üçin şeýle etmeli boldum-da – diýip, sazanda dogrusyndan gelýär.

Ol «Ketje» adyna mynasypdy, ýöne şonda-da ony käte diňlärdik. Ol oňat görýän adamlaryna hezil bererdi. Şagirtleri ýanynda bolsa hasam joşardy. Özi hem olary diňlärdi. Orazgeldi Hallyny has oňat görerdi.

Durdy Myradow bilen Juma Şalyk diýen magaryfçy dost bolupdyrlar. Bularyň ikisi-de 1941-1945-nji ýyllaryň urşuna gatnaşan 1968-nji ýylyň güýz günleriniň birinde Juma mugallymyň gapysy kakylýar. Juma Şalyk Murgap etrabynyň „Täze durmuş“ kolhozyndaky 4-nji mekdepde direktor ekeni. Durdy aga Jumanyň saza uly ähmiýet bereni üçin onuňka barar ekeni. „Giçden soň gapy kakylmagy nämekä, garaňky gatlyşansoň, bu kimkä?“ diýip gapyny açsa, önünde Durdynyň duranyny görüp begenýär.

– Gel, Durdy, biriniň geljegini süňňüm syzýardy, asyl geljek sen ekeniň-ow! – diýip, dostuny töre geçirýär.

– „Kimiň ýanyňa barsamkam“ diýip oýlandym. Birdenem sen ýadyma düşdün – diýip töre geçdi. Düyýpde söýelgi duran dutara gözi düşüp, dostuna ýüzlendi:

– Juma jan, bu awtomatyň näme, oňa näçe ok sygýar – diýip, dutary eline aldy.

– Onuň oky örän kän. Ilki agşamdan ertir gün dogýança atsaňam tükenenok. Şol eňterip oturmaly. Özünem hut seniň geljegiňi bilip, alyp goýdum – diýip, dosty sazanda garady-da, sözünü dowam etdirdi.

– Şu gezeg-ä sypmarsyň, dutar eýle, dutar beýle diýip. Hut Durna aldyrdym. Aşyr ussaň ýasan dutary – diýdi.

Durdy dutaryň tarlaryna kakyp goýberdi-de, ýerinde goýdy.

– Dutar düzülgi ekeni, kim çaldy?

– Düýn Abdylla Mürze geldi. Şol çaldy. Oňam göwni ýetdi. Ýene bir dutar gelmeli. Durna ikiňiz bile çalar ýaly – diýip, Juma daş çykdy.

Ozalam köp gelensoň, bu hojalykda Durdy aga oňat tanalýardy. Şonuň üçin hemmeler gelip salamlaşdylar. Çay, nahar çekildi.

– Çilim nahar boldumy, Durdy? – diýip, öý eýesi myhmana ýüzlendi.

– Kemi ýok, bir menzile aşarlyk boldy – diýip, myhmanam ondan kem galmady.

Durdy Myrat Jumalara gelende hemişe dutarsyz geler ekeni. Şonda Abdylla Mürzäniň dutaryny çalar ekeni.

– Hany, Abdyllanam tapaly! – diýip, sazanda dostuna ýüzlendi.

– Adam iberdim. Abdylla häzir geler – diýenem şoldy welin, Abdylla gapydan girdi. Gepiň gysgasy, şol gije saz çalyndy. Şol sazlaryň ählisini magnitofona ýazdylar. Ol magnitofon uludy, ýöne häzirkiler ýaly kämil däl. Şol sazlary Juma Şalyk gözüniň göreji ýaly saklady. Hemmeler diňledi. Ol aradan çykandan soň hem oglanlary lentalary harlamadylar.

Sazlar känem bolsa, wagtyň geçmegi bilen olaryň ençemesi hatardan çykypdyr. Ol sazlaryň ençemesi täzedan ýazgy edilip halka ýetirilipdir.

Meniň hem Juma Şalyk bilen gatnaşygym oňatdy. Ol türkmen radiosyna baryp özünde Durdy Myradowyň saz ýazgylarynyň bardygyny aýdypdy. „Baryp göçürüp gaýtsaňyz, halka ýetirseňiz, oňat bolar“ diýdim weli, „bararys“ diýdiler. Emma häzir-ä gelenoklar“ diýip, maňa gürrüň berdi. Şu ýerde bir zady belläsim gelyär. Juma mugallymyň oglanlary şol sazlaryň ählisini saklaýarlar. Ol lentalary ökte bilermenleriň kada getirmegi hem mümkin. Şeýle edilse, Durdy aganyň ençeme sazy saz muşdaklaryna elýeterli bolardy.

Mende patefon, köp sanly gramplastinka bardy. 1949-njy ýylda geçirilen ýazgylardan soň, plastinka düwülýän düwünçegim has galňady. Olaryň arasynda «Kiçi» diýen halk sazy hem bardy. Men, kakam, Oman kakam aýdym-saz diňledýärdik. Patefonda «Kiçi» sazy ýazylandy. Şonda kakam:

– Kimkä ýaňky çalyň, edil damja daman ýaly edipdir – diýdi. Men gramplastinkanyň ýazgysyny okadym. Onda Durdy Myradow diýlip ýazylypdyr.

Şonda Oman kakam:

– Durdy çalyň. Men ony köp diňledim. Örän ussat sazanda bolmaly. Ol Gurbandurdy kördan mazaly sapak alan bolmaly – diýdi.

Berdi Atajanowyň maňa gürrüň berşine görä, şol gezek Durdy halypa «Hajygolagy» çalmakçy bolýar. Emma Mylly aga: „Durdy, «Hajygolak» uzak saz, karta sygmaz (gramplastinka kart diýerdiler). Onuň ýarsyny çalmankaň, kart tamam dolar. Sende başga-da oňat sazlar kân-ä, çal şolaryň birini «Kiçi», «Haýyt ýykan», «Sataşdym», «Seýdek». Şolaryň haýsyny çalsaňam bolar“ diýýär. Pürli halypa bolsa: „Durdy, sen «Kiçini» çalaý!“ diýýär.

Pürli Sarynyň teklibi bilen hemmeler ylalaşýar, «Kiçi» diýen sazyň gramplastinkasyny hem, beýlekileri hem men örän oňat saklaýardym. Soňra käbir adamlar sorap äkidip getirmändirler. Elbetde, bu ýazgylar bir ýerlerde saklanýandyr. Durdy Myradow tarapyndan hormatlanýan Mylly halypa şol gezek «Balsaýat», «Humarala», «Daş galdy» diýen sazlary ýazga beripdir. Durdy halypanyň oturlyşyklaryň birinde ýazylan «Hajygolagynyň» ýazylan bir kasetasy elime düşdi. Men ony öwran-öwran diňläp, hiç ganyp bilemok. Mylly aganyň aýdyşy ýaly, saz beýlekilere görä has uzak. „Sähetmyrat Babaýew, Mommy Toşyýew üçimiz Durdy agany diňlemek üçin Türkmengala gitdik“ diýip, ussat magaryfçy Nazarly Muhammetmyradow hem bir wakany gürrüň beripdi.

Yhym bagşy, Ýoldaş bagşy, Ýazgeldi Kuwwat dagy bilen tirkeşen Nazarly Muhammetmyradow saz çalmakda Durdy halypa has ýakyndy.

„Şol gezek Durdy aga meniň özüme saz çaldyrdy. Men bu gezek «bolýar, ýola düşüpsiň» diýen baha aljakdym, ýöne ol «Şeýt-de çalyber, öwrenersiň!» diýdi. Yzyndan özi bize saz çalyp berdi. Özem örän talapkärdi. Halypalaryň hemmesem talapkär bolýar.

Hawa, Durdy halypanyň öz ýoly bar. Ol ýola hemme ýykgyň edýär. Onuň şägirtleri Dürnazar Hudaýberenow, Orazgeldi Hallyýew, Abdy Sähedow, Soltan Berdiliýew,

Rejep Gurbanow we başga-da ençeme sazandalar ussatlyga ýetişipdiler. Olar ussat halypalaryna uly sarpa goýardylar.

Sözümi jemläp, ýene-de Durdy agany diňläp, onuň bilen tirkeşen adamlaryň käbirleriniň ýatlamalary barada aýdaýyn.

Rejep Gurbanow: „Bir sapar Durdy maňa «Rejep, sen beri saz ýazdyraýmagyn, menem ýazdyryp ýalňyşan bolaýmasam» diýdi. Men onuň sebäbini sorasam aýtmady. Özüne talap edililik bilen garaýanlygyndan bolaýmasa. Ýöne Durdynyň sazlaryny hezil edip diňleýäris“.

Ir aramyzdan giden Nasyr Mürze: „Men Durdy aga bilen gijräk duşuşdym. Şonda ol maňa saz çaldyrdy-da: «Sen maňa öňräk duşmaly ekeniň, ýolumy dowam etdirijileriň iň ökdeleriniň biri bolardyň» diýip, meniň çalyň sazlarymyň birini gaýtadan çalyp berdi“.

Geldi Nuryýew: „Durdy aganyň Durna ikimize göwni ýeterdi. Biz saz çalyp bolanymyzdan soň, özi joşardy. «Siz ýaly şägirtlerimiň bardygyna begenýärin. Eşidip öwrenýänlerem köp» diýip begenerdi.

Mylly aga-da „Durdy sazdan mazaly ýüküni tutup, özbaşyna ýol salan sazanda“ diýer ekeni. Pürli Saryýew bolsa «Biziň çalan sazlarymyzy Durdy üýtgedip çalardy. «Kiçini» biz birhili çalýarys, Durdy bolsa, başga hili edip çalýar» diýerdi.

„Bizem Durdy aganyň «Dilberiniň» yzyna bir zatjyk goşduk. Durdy halypa ony halady. Şonda ol «Özüm goşan bolsam, has gowy bolardy» diýipdi. Ussatlar sazyň bir ýerine oňatja öwrümi goşaýýarlar. Ahaldaky ussatlar Nobat bagşynyň «Zybagözeline» hem ajaýyp öwrümi goşupdyrlar“ diýip, Amannazar Ataýew hem ýatlapdy.

„Durdy aga haýsy sazy çalsa-da, bir kakuwda çalyň ýalydy. Ol şol bir hörpde giderdi. Ýöne sazyň çylşyrymly ýerlerinde

üýtgeşik kakuwlar emele gelýärdi. Öňki ussatlarda öwrümler körpdi“ diýip Suhan Hojagulyýew ýatlaýar.

Bular ýaly ýatlamalary entegem uzaltsa bolar. Ýöne Durdy halypanyň il arasynda çalan, oturlyşyklarda ýazylan, köpçülige ýetmedik sazlaryny toplan, il-güne ýetirmek parz işmikä diýýärin. Bu aýdym-saz muşdaklarynyň aladasy bolmalydyr.

USSA, SAZANDA, KOMPOZITOR

Dürli ýyllarda ýazyjy-şahyrlar, bagşy-sazandalar, artistler bilen ýakyndan tanyşmak maňa miýesser etdi. Şolaryň biri hem türkmen radiosynyň sazandasy Geldi Ugurlyýewdi.

Bir gezek belli sazandalar Pürli Saryýew, Geldi Ugurlyýew, Oraz Saryýew, Çary Täçmämmedow dördüsi otly bilen bir küpede barýardylar. Biz belli sazanda Pürli Saryýewiň ogly, talyp dostumyz Annamuhmet bilen olaryň ýanyna bardyk, ýakyndan tanyşdyk. Olaryň ýanyna ýaş sazandalar Ýazgeldi Kuwwadow, Ýagdy Mämmetliýew, Dürnazar Hudaýberenow, Sähetmyrat Welmyradow dagylar hem geldiler. Pürli aga biri bilen küşt oýnaýardy. Ol ýene küşdi düzmekçi bolanda Geldi Ugurlyýew oňa: „Pürli, bu oglanlar seniň küşt oýnuňa seretmäge gelenoklar, küşdüňi goý-da, saz çalyp ber bulara!“ diýdi.

Geldi aganyň bu sözünden soň küşt ýygnalyp, saz-söhbet edildi. Men radionyň bagşy-sazandalary bilen has ysnyşdym, mazaly öwrenişdim. Ussatlaryň saz-söhbetlerini köp diňläpdim. Geldi aga aýdym-saz dörederdi. Bir sapar Geldi aga dutar bejertmek üçin radio bardym. Gapaksyz dutary eline aldy-da, Geldi aga: „Pürli ussaň ýasan dutary, bejerip bererin. Eliňden

çykarmagyn! Bizem dutar ýasaýarys. Emma biz Pürli ussanyň derejesine ýetip bilemzok“ diýdi.

Geldi aga dutary alyp gitdi. Soň bir gün dutarymy almaga bardym. Şonda ol:

– Dutaryň tas elden gidipdi. Daşoguzly bir bagşy aljak bolup köp dyzady, bermedim – diýip, dutarymy elime berdi.

Muzduny soramda:

– Siz ýaly saza-söhibede höwesek ýaşlara mugt bejerip berýärin – diýip, bejereni üçin hak almakdan boýun gaçyrdy. Şondan soň men onuň bilen birnäçe gezek duşuşdym.

Bir sapar radio baranymda Geldi aga maňa:

– Çopan hakda aýdym döretdim. Şony sen aýt, öwredeýin! – diýdi.

Men täze aýdymyň sözlerini okap gördüm.

– Aýtjakmy, kyn däl gerek?! – diýip, Geldi aga maňa ýüzlendi.

– Geldi aga, men halk aýdymalaryny zordan aýdýan. Täze aýdymy aýdyp bilmen – diýip, bu aýdymy aýdyp bilmejegimi duýdurdym. Onda Geldi aga:

– Bolýa-da – diýip, meniň bilen ylalaşdy.

Soň ol aýdym Türkmenistanyň halk bagşysy Giçgeldi Amanowyň aýtmagynda radioda ýaňlandy. Belli bagşy-sazandalar aýdym-saz sungatymyzdan baş çykarmagyma uly täsir etdi.

Biz milli aýdym-saz sungatynyň ägirtleri barada hem gürrüň edýärdik. Gürrüňlerimiz özboluşly sungat mekdebini ýatladýardy. Üstünden ençeme ýyllar geçse-de, halypalaryň milli aýdym-saz sungatymyz baradaky täsin gürrüňleri hälihäzirem serime dolýar. Olaryň ählisi hem sungata berlen belent adamkärçilikli halypalardy.

Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe hormatly Prezidentimiziň taýsyz tagallalary bilen milli aýdym-saz

sungatymyz ägirt uly ösüşlere eýe bolýar, gitdigiçe belentden-belent ýaňlanýar. Käte halypa sazanda Geldi Ugurlyýewiň döreden aýdym-sazlaryny diňlänimde ýüregim joşup, ýaşlyk ýyllaryma dolananymy duýman galýaryn. Hormatly Prezidentimize milli aýdym-saz sungatymyzy ösdürmek boýunça alyp barýan işleri üçin taňryýalkasyn aýdýaryn.

BELENT HÖRPLI USSADY ÝATLAP

Anna Babajanowy men 1957-nji ýyldan bäri tanaýardym. Ol Marynyň Kemine adyndaky türkmen döwlet drama teatrynyň ýanyndaky bagşylar toparynda işleýärdi. 1958-nji ýylda teatryň ýanynda Mämi Çaryýewiň ýolbaşçylygynda estrada topary döredilipdi. Teatrda Anna Babajanowdan başga Gaýgysyz Çaryýew, Gülşirin Alyjanowa, Sähetmyrat Welmyradow, Annadurdy Bähbidow we ýene-de üç-dört sany bagşy-sazanda bardy. Meniň tanaýanlarymdan şol topardan häzir diňe Gülşirin Alyjanowa bar. Anna Babajanow olaryň hemmesiniň halypasydy.

Anna Babajanow Beýik Watançylyk urşuna gatnaşan. Ol okopda ýatan wagty elindäki awtomatyny dutara öwürüp, aýdyma gygyrar ekeni. Ol uruşdan sag-aman gelip, ýene-de bagşyçylyk kärini dowam etdirýär. Onuň döşünde söweşjeň orden-medallarynyň ençemesi bardy.

– „Anna aga birneme garrady. Uruşdan gelen uçurlarynda aýdym aýdanda sesi örän belentdi. Bir sapar Sarahsa toýa gitdik. Han Akyýew, Hangeldi Annamyradow, Anna Babajanow, Rejepnur Jumamuhammedow dagymyz Sarahsa ýetip barýarkak, biziň önümizden çykdylar. Olaryň biri: „Haýsyňyz Anna Babajan?“ diýdi. Köpräk geplemegi halaýan Han halypa: „Ine“ diýip, Annany görkezdi. Olar Annany ýanlaryna alyp:

„Bize şu bolsa bolýar. Siz bolsa biziň yzmyza düşüberiň! Biz ilki Anna Babajany diňläris. Galanlaryňyzy soňundan diňläris!“ diýdiler.

Biz olaryň yzy bilen gidiberdik. Toýuň ilkinji gijesinde diňe Annany diňlediler. Beýlekilerimize soňundan zordan gezek ýetdi.

Anna Babajandan köp zatlary öwrendik. Häzirem öwrenip ýörüs“ diýip, Türkmenistanyň halk bagşysy Gaýgysyz Çaryýew maňa aradan çykamaznyndan öňräk gürrüň beripdi.

1955-ni ýylda Moskwada türkmen medeniýetiniň ongünlügi geçirilipdi. Men şonda türkmen radiosynyň bagşy-sazandalary bilen tanşypdym. Şondan soň elim sypynsa, radio baryp, Pürli Saryýew bilen saglyk-amanlyk soraşardym, ussatlaryň aýdym-sazlaryny diňlärdim.

Bagşy-sazandalar dargap, diňe Pürli Saryýew, Geldi Ugurlyýew, Giçgeldi Amanow dagymyz galypdyk. Ses ýazylýan jaýdan örän belent aýdyma gygyrýan bagşynyň sesi eşidilýärdi. Aýdym tamamlandy, biz ses ýazylýan jaýa girdik. Kellesi gulakjynly, bili kemerli bagşy dutaryny roýalyň üstünde goýup, salam berdi. Ol Anna Babajanow ekeni. Bu aýdan aýdymy onuň iň soňky ýazgysy boldy. „Hany, Giçgeldi, edil şu çeküwde «Nergyza» gygyr!“ diýdiler. Giçgeldi Amanow bagşynyň oturan ýerine geçip, aýdyma gygyrdy. Tugur Berdinyýazow sazandarlyk etdi.

Aýdymy tamamlap «Ýükçi iner» diýen ady alan Giçgeldi Amanow: „Pürli aga, çeküwi-hä hiç neneň däl. Berk bolaýmasaň, aldyraýjagam däl“ diýip, gara der bolan ýüzüniň derini süpürdi. „Birneme zor gördüň gerek“ diýip, Pürli halypa bagşa degdi.

Anna Babajanow bilen frontçy hem-de bagşy dosty Ata Orazow hemişe halkyň arasyndadylar. Bir sapar şol wagtky

welaýat ýolbaşçysy bagşy-sazandalar bilen duşuşdy. Köp bagşy-sazanda bardy. Anna Babajan bilen Ata Orazow ýokdy. Olaryň ýoklugy bilen gyzyklanyldy.

„Ol ikisi Tagtabazar çölünde mal bakýan çopan-çoluklara hyzmat etmäge gitdiler“ diýip aýtdylar. Gijrägem bolsa bularyň ikisine-de «Türkmenistanyň at gazanan bagşysy» diýen hormatly at berildi.

Geçen asyryň segseninji ýyllarynyň ortalarynda Tagtabazar etrabyň Marçak obasynda bagşylaryň bahar baýramçylygy geçirildi. Oňa welaýatlarymyzyň ähli künjeginden bagşy-sazandalar gatnaşypdylar. Anna Babajanow hem şolaryň biridi.

Bagşy-sazandalaryň bir toparyny asly murgaply şol ýerde agranom bolup işleýän Haýytmyrat agşam öz öýüne myhmançylyga çagyrdy. Şol myhmançylykda Anna Babajanowdan başga Ata Orazow, Kerim Çaryýew we başga-da birnäçe ýaş bagşylar bardy. Ilki gezegi Anna aga berdik. Oturanlaryň biri: „Uly başlar, kiçi dişlär» diýlişi ýaly, Anna aga, siz başlaň! Yzyny alyp götermek biz bilen. Ýöne Anna aganyň çeküwini çekmegem, gowşatmagam bolanok. Her kim şol çeküwde gygyrmaly“ diýdi. Anna aga orta çeküwde başalty sany aýdym aýdyp, gezek berdi. Beýleki bagşylaryň her biri üç aýdymdan aýtdylar. Anna aga bu gije şägirtlerine sazam edip berdi, söhbedem.

Anna Babajanowyň frontçy dosty, Kemine teatrynyň drama artisti Begdurdy Şalykow Anna aga bilen käte ýomak hem atyşar ekeni. Bir gezek Anna Babajanow öz toýunda aýdym aýdyp oturan ekeni. Şonda Begdurdy aga:

– Anna öz toýunda aýdym aýtmaz diýip umyt edipdik. Şu gün bir del ses eşideris diýip tama edipdik. Ol-a bolmady – diýipdir. Şonda Anna aga:

– Seni we beýleki seniň ýalylary birneme gyjyklamasaň, siz oýanaňzok wagty bilen. Size birneme gylaw bermeli – diýip, ýene aýdyma başlaýar. Aýdym tamamlanan badyna Begdurdy Şalykow: „Al, bäräk dutary“ diýip, Anna Babajanowdan dutary alyp, arasyny kesmän «Leýli gelin» bilen «Torgaý guşlary» aýdýar-da: «Geliň how, gylawlyň bolsa, gezegi-hä basyp diýen ýaly aldyk» diýip, dutary goýup, gyra çekilýär. Begdurdy Şalykowyň şol aýdan iki sany aýdymy türkmen radiosynyň fondunda bar.

Bagşylara belent sarpa goýýan, halk döredijiligini ürc edip öwrenýän Ümür Esen Anna Babajanow barada köp maglumat toplady. Ol bu merhum bagşynyň 90 ýaşyny bellemek üçin alada etdi. Beýik Watançylyk urşunda gazanylan Beýik Ýeňşiň belli ýyllygyna bagyşlanylyp geçirilýän çärelerde halypa bagşyny hem-de beýleki frontçy bagşylary ýatlaýarys. Ussatlar hiç haçan unudylmaly däldir. Anna Babajanow hem hiç haçan öz diňleýjileriniň ýadyndan çykmaz.

«DILBERIM» BILEN ADYGAN USSAT

(Türkmenistanyň halk bagşysy Gaýgysyz Çaryýewi ýatlap)

Çary Jyga bir mähnet daragt bolsa, ogullary Gaýgysyz bilen Jumageldi şol daragtyň goşa miwe getirýän pudagydy. «Agaç barly bolsa, başy pes bolar» diýlişi ýaly, bularyň ikisi-de pespälli ussat bagşylar bolup ýetişdiler. Gaýgysyz aradan çykdy. Jumageldi häzir tanymal bagşylaryň hatarynda il-halkyna hezil berip ýör.

XX asyryň 50-nji ýyllarynda şeýle bir aýdym ýaňlanardy:

Iş salyşdym bir biwepa ýar bilen,

Ýarym diýip ýanyna barsam ynanmaz.

Ýürekden syzdyryp ygtybar bilen,

Oda düşsem, bişsem, ýansam ynanmaz...

Bu aýdymy ýerine ýetiren, Çary bagşynyň ýaşy ýigrimiden ýaňy agan uly perzendi Gaýgysyz Çaryýewdi.

Gaýgysyz Çaryýew ilki bilen öz kakasyndan, soňra Marynyň Kemine adyndaky döwlet drama teatrynda işläň Girman bagşy, Amansaçly Annaýew, Anna Babajanow, Rejepnur Jumamuhammedow, Berdi Öwezmyradow, Berdi Atajanow dagydan köp zatlar öwrenýär. Türkmen radiosynyň bagşy-sazandalary bilenem içgin tanyşýar. Pürli Saryýewiň sungat eleginden geçýär.

1959-nji ýylyň awgustynda Murgap etrap medeniýet öýünde işläp başlan döwrümizde Gaýgysyz Çaryýew bilen tanyşdym. Ýaşymyzy hasaplaşdyk welin, ol menden bir ýaş kiçi ekeni. Şol sapar ökte bolmasam-da, men onuň ýanynda gyjak çalmaly boldum.

Ussatlardan tälim alan, aslynda özünde tebigy zehin bolan bagşa aýdym-saz üstünlik, at-abraý getirdi. Oňa Türkmenistanyň at gazanan bagşysy, soňra Türkmenistanyň halk bagşysy diýen belent at berilýär. Geçen asyryň 80-nji ýyllarynyň ahrylarynda halk bagşylary Han Akyýew, Gaýgysyz Çaryýew, Türkmenistanyň at gazanan bagşysy Amannazar Ataýew, ussat bagşy Rejepnur Jumamuhammedow dagy bolup Daşoguz welaýatynyň Köneürgenç etrabynda geçirilen dessançy bagşylaryň ýygnaşygyna gatnaşdyk.

Bizi şol wagtky atly hojalyklaryň biri bolan Sapys Çerkezowyň ýolbaşçylyk edýän hojalygyna eltdiler. Ertesi bize Daşoguz topragynda belli bagşylaryň biri, Magtymguly Garlyýewiň şägirdi Ryzaguly Ataýew goşuldy. Bagşylar Ryzaguly halypa bilen öňdenem tanyş ekenler. Ol halypa bilen menem örän çalt öwrenişdim. Biziň üçin ýörite ak öý gurupdyrlar. Ryzaguly halypa hem biziň ýanymyzdady.

Köneürgenjiň merkezinde ýörite taýýarlanan meýdançada Gaýgysyz ikimiz çykyş etmelidik. Ol aýdym aýtdy, men oňa

sazandarlyk etdim. Ep-esli aýdym aýdylansoň, üç adam biziň ýanymyza geldi.

Hal-ahwal soraşanymyzdan soň, olaryň biri: „Bagşy aga, bize «Dilberimi» aýdyp beräýseňiz!“ diýdi.

Olaryň haýyşyny berjaý etmek üçin, Gaýgysyz dutaryň taryny birneme dartyp, aýdyma gygyrды: „Eý, agalar, bilmedim men, bir perizat bar eken-ow!...“

Şeýle setirler bilen başlanan aýdym «Saýyly diýer, yşkynda diwana boldum, dilberim-eý!» diýen setirler bilen tamamlandy. Bagşy ondan soňam ep-esli aýdym aýtdy. Şol pursatda Tüýli Otuzow bilen Akjagül Myradowa dagy ýanymyza geldiler. Olar oň görenimizde üçdüler. Olaryň biri gyjakçy Begjan Haljanowdy.

– Hany, Begjan aga? – diýip, men olara ýüzlendim.

Begjanam bar. Agşam görersiň – diýip, Tüýli halypa jogap berdi.

Agşamlyk ak öýüň içinde saz-söhbet dowam etdi. Bagşy Ryzaguly Ataýew gyzykly gürrüňler berýärdi. Gaýgysyz Çaryýew aýdym aýdýardy. Begjan (ýörgünli ady Bekiş bolmaly) gyjakçy gyjak çaldy, Amannazar Ataýew dutar saýratdy.

Bize bir gelin çay-nahar berip hyzmat edýärdi, ol:

– Bagşy aga. Maňa «Dilberimi» aýdyp beräý, gapdalynda oturyp diňläp hezil edeýin! – diýdi. Onda Gaýgysyz:

– Jigim, ol aýdymy hali hem aýtdym. Ertirem aýtmaly bolar. Şonda diňläýsene! – diýdi.

– Aý, şu wagt diňläýjekdim-dä... – diýen gelin lapykeçlik bilen seslendi. Şol pursatda Ryzaguly halypa:

– Gaýgysyz, sen oýun edýärmiň ýa-da çynyňmy? – diýdi. Onda bagşy:

– Çynym, halypa! – diýdi.

Ryzaguly halypaň gahary geldi:

– Biz-ä şeýle gelniň göwnüni ýykýan bagşyny ozal görmändik. Gygyr «Dilberime», bolmasa... diýdi-de, «Sen-ä bejeräýdiň» diýdi.

Rejãň geň dældigini aňan bagşy boýun boldy.

– Bagşy «Dilberimiň» sazyny çalyp başlady. Bekiş gyjakçy hem ondan galmady. Ertesi ir bilen aýdym-saz dabarasy başlandy. Ilki bilen segsen ýaşly goja bagşy Ryzaguly Ataýew bir aýdym aýdyp, «Yzyny alyp göteriň, şägirtler!» diýip, myhmanlara gezek berdi. Ähli welaýatlardan gelen bagşy-sazandalar yzly-yzyna çykyş etdiler. Gezek Marydan gelen bagşy-sazandalara ýetdi. Men şonda: «Gaýgysyz näderkä? «Dilberimi» aýdarmyka? diýip oýlanýardym. Ol Han Aky bilen orta çykdy. Iki sany aýdymy aýdanson, märekeden ses çykyp ugrady.

– Gaýgysyz, hany, «Dilberim»?!

– «Dilberimi» Maryda goýup gaýtdyňmy-how!

– «Dilberimi» aýtman gitseň, sahnadan düşmersiň! – diýen ýaly sözleri eşiden bagşy şabram kakyp, «Dilberimiň» sazyny çalyp ugrady.

Aýdym tamamlandy.

– Berekella, ine, indi Gaýgysyz Çary bolduň! – diýip, Ryzaguly halypa oňa «berekella!» berdi. Gaýgysyzyň aýdym-saz gorunyň çäksiz bolşy ýaly, degişme sözleri hem kändi. Ol halypalara uly sarpa goýýardy. Aýratynam Amansaçly Annaýewe, Anna Babajana uly hormat goýýardy.

Bir toýda Gaýgysyz Çaryýew aýdym aýdýardy. Onuň ýanynda Suhan Hojaguly, Çerkez Ýegen ikisi dutar çalýardy. Menem olar bilen salamlaşyp, oturdym weli, Gaýgysyz maňa:

– Bar, gyjagyňy alyp gel-de, bize goşul! – diýdi. Men şonda:

Başga çykalga bolmasa, çalyň gyjagy. Häzir ýanyňda goşa dutar ýaňlanýar! – diýdim.

Gaýgysyzy ýaş bagşy döwründe Keminäniň «Ynanmaz» diýen aýdymy adykdyran bolsa, kämillige ýeten döwründe «Dilberim» onuň at-abraýyny arşa göterdi. Hut şol aýdymy aýdyp ugransoň, oňa Türkmenistanyň halk bagşysy diýen hormatly at berlipdi.

Bir üýşmeleňde Çary bagşynyň ikinji ogly Jumageldi Çaryýew aýdym aýdyp otyrka, biri oňa:

– Tüweleme, sen-ä agaňdanam ozdurypsýň! – diýende, Jumageldi:

– Agamyň yzyndan ýetjek bolsam, maňa ýene köp ýyllar gerek bolar. Ýöne şonda-da ýetdirmez. Ol çyn halypa ahyryn – diýip, agasynyň ussatlygyna hormat goýýandygyny mälim etdi.

Türkmenistan radiosynyň we telewideniýesiniň altyn hazynasynda Gaýgysyz Çaryýewiň köp aýdymlary bar. Şolaryň arasynda «Dilberimem» bar. Bazar Sähedowyň «Ol ýylany» aýdanda gaýtalap bolmajak derejede aýdyşy ýaly, Gaýgysyz hem «Dilberimi» kemsiz-közsüz ýerine ýetirdi.

Sözümi jemläp aýtsam, Çary Jyganyň goşa pudagynyň biri bolan Gaýgysyzyň aýratyn ýoly bardy. Ynha, Jumageldi bagşy hem şol pudakda gol ýaýradyp otyr. Diýmek, Çary bagşynyň asyl sungaty beýik Garaşsyzlygymyzyň ýyllary içinde, ylaýta-da, Berkarar döwletimiziň batýarlyk döwründe belent perdelerde dowam edýär.

GIRMAN BAGŞYNYŇ ŞÄGIRDI

„Bir sapar oba bagşy geldi. Olar iki adamdy. Olaryň ikisi-de o diýen daýaw dälidi. «Girman bagşy» diýseler, menem äpet adam görjekdim“ diýip, Rejepnur Jumamuhammedow iki ussat barada gürrüňe başlady.

Bularyň biri Girman bagşy, beýlekisi bolsa onuň inisi Myrat Ýagşysähedowdy. Girman bagşy örän degişgen adam ekeni.

Ol: «Kiçi göwreden aýdym çykaýsa-ha?» diýýäniňizem-ä bardyr welin, ol beýle däldir. Ses bokurdakdan ýokardan çyksa, zarply bolýandyr. Göwrä o diýen agram berýän däldir, ol ýadamaz. Mähnet göwre tiz ýadar“ diýip, süňnüp-sarkyp oturman, turuwbaşdan aýdyma başlaýar. Ilki «Gitme, balam», «Jan Hemraýym», «Han dädem», «Ýaşylbaş» diýen ýaly aýdymalary aýtdy. Soň ol has belende çykdy. «O daglaryňa» baranda, ýaşlaryň arasynda oturan bir ýigdekçäniň butnaman, hiç ýere gozganman, aýdym diňleýänine bagşynyň gözi düşýär. Bagşynyň oňa syny oturýar-da, ýanyna çagyryýar.

– „Gel, golaýymda otur, aýdym diňläsiň gelse. Ýoldaşlaryň-a bary gitdi“ diýýär.

Rejepnur bagşylaryň golaýyna geçýär. Märeke seýrekleýär. Wagtam daňa golaýlapdy. Bagşy Rejepnur bilen gyzyklandy. Azajyk saz çalyp, aýdyma hiňlenýändigini bildi. Märeke dargansoň, onuň saz çalyp, aýdym aýdyşyny diňleýär. „Baý-bow, sen-ä eýýäm bagşy bolupsyň, çekinmän aýdybergin, çekinseň bolmaz!“ diýip, ýaş ýigidiň göwnüni göterýär. Şondan soň Rejepnur Girman bagşyny halypa tutunyp, olara ýgy-ýgydan gatnap başlaýar. „Şeýdibem Girman bagşynyň ýoluny alyp göterdim. Ol meni käte-käte toýlara-da alyp giderdi“ diýip, Pejepnur ýatlapdy.

Biz onuň bilen köp duşuşýardy. Aýdym-saz sungatymyz baradagürrüňedýärdik. Rejepnur Jumamammedow ol döwürde Murgap etrabyň medeniýet öýüniň ýolbaşçysy bolup işleýärdi. Şol döwürde ol hasyl ussady, uly daýhan birleşiginiň ýolbaşçysy Hyrslan Jumaýew bilen ýakyn aragatnaşykda bolýar. Ol Yhym bagşy bilen Rejepnur ikisini ýgy-ýgydan myhmançylyga çagyrdy. Käte bolsa Girman öz inisi Myrat Ýagşysähet bilen

Hyrslan aganyň obasyna gelip, aýdym-saz edip hezil bererdi. „Kakam Rejepnurdan bir zat çykjagyny bilýärdi, oňa köp üns bererdi. «Paşsa jan, Rejepnurdanam öwrenibergin!» diýerdi“ diýip, Girman bagşynyň ogly Paşşaguly halypa barada gürrüň bererdi.

Bir gün oňa „Seni Hyrslan aga çagyýar» diýdiler. Bu çakylyk Rejepnur üçin o diýen täzelik dälidi. Ol «Girman halypa gelen bolsa gerek» diýip, içini gepledip, ýola düşdi. Ol hut şeýle ekeni. Onuň ýanynda inisi Myrat bilen ogly Paşşaguly bardy. Derrew Yhym bagşynam tapdylar. Bu sapar «Kiçi başlar, uly işlär» etdiler. Ilki Rejepnur aýdyma başlady. Onuň ýanynda Myrat bagşy saz çaldy. Girman bagşy şägirdiniň aýdym aýdyşyny baş atyp makullaýardy. Ýaş bagşy mazaly ýola düşüpdi. Yhymyň hem oňa göwni ýetdi. Girman bagşy şol gezek: „Rejepnur jan, han ogul, ýola düşüpsiň, berekella! Yöne beý diýsem, donuňa sygman, çişibermegin, entek öwrenmeli zadyň köpdür. Häzir Yhym ikimiz gezekleşip aýdarys. Şonda geregiňi alybergin!“ diýip, şägirdine mylaýymlyk bilen aýtdy.

Bir sapar men Rejepnura ikinji Garaýapda Orazberdi diýen adamyň bardygyny aýdyp, „Onuň ýanyna gidäýsek bolmazmyka?“ diýdim welin, ol: „Orazberdi meniň dostum. Käte olara baryp aýdym-saz edip berýärin, şu agşam olara gidäýeris“ diýdi.

Bizi ýitirip tapan ýaly garşy aldylar. Märeke bary ýygnandy. Halypa halypa bolýar. Onuň aýdym gory egsiler ýaly dälidi. «Girman halypa şu aýdymy şeýleräk aýdardy» diýip, aýdyma başlady.

Ussat bagşy hökmünde Rejepnur Jumamuhammedowy Marynyň Kemine adyndaky Türkmen döwlet drama teatryna işe çagyýarlar. Ol diňe Mary welaýatynda däl, eýsem, beýleki welaýatlarda hem kän çykyş edýärdi. Soňabaka Rejepnur halypa teatryň ýanyndaky bagşylar toparyna ýolbaşçylyk

edýär. Teatrda guramaçy bolup işlemek bilen, Rejepnur teatryň artistleriniň we bagşylaryň barjak ýerlerini kesgitleýärdi.

1988-nji ýylda Daşogzuň Köneürgenç etrabynda dessançy bagşylaryň ýygmanyşygy geçirildi. Oňa Mary welaýatyndan Türkmenistanyň halk bagşylary Han Akyýew, Gaýgysyz Çaryýew, meşhur sazanda Amannazar Ataýew, Girman bagşynyň şägirdi Rejepnur Jumamuhammedow dagymyz gatnaşdyk.

Rejepnur halypa Daşoguz welaýatynda hem uly meşhurlyga eýe ekeni. Ol Türkmenistanyň halk bagşysy Magtymguly Garlyýewiň ýolundan hem ep-esli aýdymy ussatlarça ýerine ýetirdi. «Daglar gümmür-gümmürlendi», «Zülpüň seniň», «Teşnit», «Bibi», «Ýandym» diýen aýdymlary aýtdy. „Girman bagşy bilen köp tirkeşdim. Köp aýdym öwrendim. Ol hemişe höwes bilen joşup aýdym aýdýardy. Halypam elli ýaş aýtmän dünýäden ötdi. Soň men onuň inisi Myrat Ýagşysähedow bilen, Girman halypanyň ogly Paşşaguly bilen tirkeşdim. Bulardanam köp zat öwrendim“ diýip, Rejepnur halypapasyny hormat bilen ýatlardy.

Türkmenistanyň halk bagşysy Pürli Saryýew bir gezekki gürründeşlikde Rejepnur bagşy hakynda şeýle diýipdi: „Girmanyň eli, dili muňa geçipdir. Ýanynda saz çalaýmak ýeňil däl. Ol Girman bagşyny ýadyňa salyp dur“.

Berkarar döwletiň bagtyýarlyk döwründe milli medeniýetimiziň, sungatymyzyň ösmegine saldamly goşant goşan adamlar aýratyn hormat-sarpa mynasyp bolýarlar. Hormatly Prezidentimiziň çäksiz aladalary bilen halypa bagşy-sazandalaryň öz diňleýjilerine miras galdyran milli aýdym-sazlary bu günki gün has belentden-belent ýaňlanýar.

Bizem Rejepnur halypany häli-şindi ýatlaýarys. Göwnüme bolmasa, onuň aýdan aýdymalarynyň owazy gulagymda ýaňlanyp duran ýaly bolýar. Hormatly Prezidentimize milli aýdym-saz sungatymyzyň ösmegine saldamly goşant goşan halypa bagşy-sazandalaryň döredijiligini öwrenmäge giň mümkinçilik döredendigi üçin „taňryýalkasyn“ aýdýaryn. Diňe biz däl, eýsem, tutuş halkymyz hem minnetdar.

«PÜRЛИ ÝASAN»

Bir sapar ussat sazanda, Türkmenistanyň halk artisti Ata Ablyýew: „Ilçilikdir, onda-munda harlanyp, ulanylman ýatan Pürli ussaň ýasan dutarynyň kädisi gözüne iläýse getireweri, deregine täze dutar bererin. Wagtynda birini edinäýmeli ekenik-dä“ diýip, maňa sargyt etdi.

„Bizi Pürli ussa bilen çalyşýanlaram bar. «Pürli aga, maňa-da bir oňatja dutar ýasap bersene!» diýäýärler, kä ýerde» diýp, meşhur sazanda Pürli Saryýew hem bir ýola dile getiripdi.

Iki sany Pürli bolup, olaryň ikisi hem ömrüni dutara baglan adamlar bolmaly. Men Pürli ussa (il arasynda oňa «Pürli gurçuk» diýer ekenler) bilen 1953-nji ýylda uniwersitetiň birinji kursunda okaýarkam, tanyş bolupdym. Ol Aşgabadýň gaýrasyna uzaýan köçeleriň birinde ýaşaýardy. Özi kelteräk, ak sakgally, örän mylakatly ýaşuludy. Salam berip, hal-ahwal soraşyp, özümiň Marydandygymy, okap ýörendigimi aýtdym. Şonda ol: „Pürli agaňdan bir dutar edinseň ökünmersiň, dutarlarym erbet däldir – diýdi-de, yzyndanam: – Okuwçyda näme pul barmy diýsene?! – diýip, öz-özüne sowal berdi-de – Oglum, men dutar bejeremok, men dutar ýasaýaryn. Ýöne seni haladym. Seniň dutaryňy bejeresis. Goý-da gidiber, birigün aýlanaý! – diýip, meni ýola salyp, yzymdan garap durdy.

Diýlen günü baranymda Pürli ussa meni gadyr bilen garşy aldy, hal-ahwal soraşdyk. Dutaryma nepisläp gapak goýan ekeni. Bildigimçe saz çalyş berdim. «Bolar, bolar, ökdelärsiň» diýdi. Adymy sorady, aýtdym. Gaýtjak bolanymda, «Näçe pul bermeli?» diýenimde, «Hiç zat gerek däl, Taňryýalkasyn» diýäý!» diýip, pul hem almady. „Oglum, sypynan wagtyň Pürli agaňka gelibergin, gümür-ýamyr ederis, tut kesişersiň“ diýdi. Men «bolýar» diýsem-de, Pürli ussanyň ýanyna soň baryp bilmedim. Muňa häzirlerem diýseň ökünýärim. Eger baran bolsam, ol maňa, belki, dutar ýasamagam öwrederdi.

Indi bolsa Pürli Saryýew barada. Ol meşhur sazanda, gyjakçy, dutarçy. 1931-nji ýylda Geldi Ugurlyýew, Allanazar Rejebow, Tumanýan dagy bilen filarmoniyanyň esasyny goýan adam. Men onuň bilen 1955-nji ýylda Türkmen medeniýetiniň we sungatynyň Moskwada geçirilen ongünlügi döwründe tanyşdym. Onuň ogly Annamuhammet bilen bile okadym, ýegeni Annageldi Jülgäýew bilen ýakyn aragatnaşykda boldum. Pürli aga meni oňat görerdi. Ansambl bolup saz çalan mahallary sag gapdalynda diňläp oturmaga ýer görkezerdi. Hezil edip saz diňlärdim. Gyzykly gürrüňlerem eşiderdim. Pürli Saryýew dutary çepbekeý çalardy. Gyjagy hem çepbekeý çalardy. Bagşylara aýdym öwredende belent gygyrardy. Ýöne özi aýdym aýtmazdy. Men bir sapar oňa: „Pürli aga, örän belent we mylaýym sesiňiz bar. Illere öwredýäňiz, özünüz näme üçin aýdym aýdaňzok?“ diýdim. Pürli aga gürrüni başga ýana sowup goýberdi.

Ýasan dutarlaryna «Pürli ýasan» at berlen Pürli ussada, beýik sazanda Pürli Saryýew-de Türkmenistan Garaşsyz bolandan soň halkyň ýüreginde has mäkäm orun tapdylar. Bagşylar günü bellenilýän günlerinde ussadyň ýasan dutarlary bilbil dek saýraýar. Pürli sazandanyň yzyny alyp göterjekler

onuň döredip giden «Şatlyk», «Joşgun», «Säherde» diýen sazларыny çalyrlar. Radionyň, telewideniýäniň arhiwinden ýazgylaryny diňläp, özlerine nusga alýrlar.

FRONTÇY BAGŞY ATA ORAZOW

Türkmenistanyň at gazanan bagşysy Ata Orazow biziň aramyzdan gitdi. Men Ata aga bilen saz-söhbet etdim, gatnaşykda boldum, ondan ençeme aýdymlary öwrendim. Ol Beýik Watançylyk urşuna gatnaşan. Eýsem, bu ussadyň söweş ýoly nähili bolduka?!

GENERALYŇ AÝDYMY

Baýramalyda Ýakup Kulyýewiň baştutanlygynda türkmen diwiziýasy düzülýärdi. Ol diwiziýanyň hataryna türkmen topragyndan merdana watançylar esgerlige alnypdy. Şolaryň biri-de öýlenenine ýaňy 15-20 gün bolan Ata Orazowdy. Diwiziýa doly düzülýänçä, täze alnan esgerler şäherde saklanýardylar. Atanyň gelni hem ýanyoldaşyny urşa ugratmak üçin bu ýere gelipdi. Sakarçägeden hem täze öýlenen bir ýigit şu ýerdedi.

1942-nji ýylyň tomsudy. Nemes-faşistik basybalyjylaryna garşy aldym-berdimli söweşiň ikinji ýylyna gadam basylypdy. Frontdan habarlar häli-şindi eşidilip durýardy. Şol habarlar bilen täze esgerlerem habardar edilýärdi.

Ata Orazow bagşy bolansoň, dutaryny hem ýanyna alypdy. Ol „Urşa ugralyňça beri dutar çalaýyn, soň ony çalarysmy, çalmarsmy, kim bilýär?!“ diýerdi. Ol goýy kölegeli agajyň aşagynda otursyna aýdyma zowladyp gygyrýardy. Bir gezek ol mazaly gyzansoň, general Ýakup Kulyýewiň özüne golaý gelenini-de duýmandyr. Bir görse, uly komandir golaý gelipdir.

Ol çaltlyk bilen dutar çalmasıny goýup, ony gizledi. General oňa:

– Hany, dutary gizleme-de, bari al! – diýýär.

Ata bagşy aljyraňny ýagdaýda dutary oňa uzadýar. Ol dutary täzeden düzüp, bagşa sowal berýär.

– «Leýli gelin» diýen aýdymy aýdýarmyň?!

– Aýdýaryn, uly Garlynyn aýdyşy ýaly edip aýdýaryn. Esasy halypam – Hydyr bagşy öz obadaşym Hydyr Hojamyrat.

– Örän oňat. Bularyň ikisi-de ussatlar.

Soňra general dutary yzyna berip, bagşynyň «Leýli gelin» diýen aýdymyny diňleýär.

– „Men şonda Ýakup Kulyýewiň sungata belent sarpa goýýandygyna, onda belent ynsançylyk duýgularynyň bardygyna göz ýetirdim. Şol pursat meniň gözümiň öňünden gidenok“ diýip, Ata halypa aýdardy.

Şol günün ertesi Ata Orazowam, sakarçägeli ýigidem gelinleri bilen hoşlaşyp fronta ugraýarlar. Şonda bagşy: „Dutary alyp gal! Obadaşlar „Atanyň dutaryny çaljak“ diýip, diläp gelseler bergin! Ýöne eliňden çykaraýmagyn! Nesip bolsa, uruşdan aman-sag gelip, ýene-de çalaryn“ diýip, gelnine sargaýar.

Esgerler wagonlara münüp, ýerleşdiler. Otly emay bilen süýşüp ugrady. Stalingrad (häzirki Wolgograd) frontuna baran esgerler dumly-duşa ýaýradyldy.

TOKAÝDA ÝAŇLANAN «TORGAÝ GUŞLAR»

Söweşden daşarky ýagdaý ygılan edilip, dynç almaga rugsat edilende, aýdym-saza nobat ýetýärdi. Şonda üç tarly rus balalaýkasynda saz çalnyp, aýdym aýdylýan pursatlary bolýardy.

Goşunyň harby bölüminiň ştabynda işleýän türkmen şahyry Ata Nyýazow Ata bagşa atdaş diýip ýüzlenerdi. Ol sazсызам bolsa türkmen aýdymlaryny diňlärdi.

Bir gün Ata Nyýazow gelip oňa:

– Atdaş, Türkmenistandan sowgatlar geldi, saňa bolsa aýratyn sowgat bar – diýýär.

– Ol nähili sowgat?

– Özüň bilýänçaň aýtjak däl – diýip, Ata Nyýazow jogap beren.

Soňra ol Ýusup diýen türkmen esgerini ýanyna çagyryp, ýuwaşlyk bilen:

Bar, hol ýogyn agajyň aňyrsynda duran zady alyp gel! – diýýär.

Ýusup baryp görse, agaja söýelgi dutar duran ekeni. Ol dutary alyp gaýdýar. Ata Nyýazow bagşa garap:

– Gör, nähili sowgat ekeni, halaýarmyň?! – diýýär welin, bagşy dutara tarap okdurylýar. Ol Ýusubyň elinden dutary garbap alýar-da, ony gabyndan çykarýar. Tarlaryna kakyp görýär. Ol Ata Nyýazowa garap: „Atdaş, haýsy aýdymy aýdyp bereýin“ diýýär. Şol wagt rotanyň starşinasy sarahsly Sapby Mustafjew gürrüňe goşulyp, asmana elini uzadýar-da, pel-pelläp barýan torgaý guşy görkezýär. Bu starşinanyň «Torgaý guşlary» aýt diýdigidi. Şondan soň Ata Orazow dutaryny düzüp:

Asmandaky torgaý guşlar,

Ýary gördüňmi, gördüňmi?

– diýen setirler bilen başlanýan aýdymy aýdyp berýär.

Aýdym tamamlanýar. Bagşy soň oglanlaryň haýşy boýunça «Leýli gelne» gygyrýar. Ol şonda general Ýakup Kulyjewiň öwreden bendini hem sanaýar.

Hawa, rota türkmen dutarynyň gelmegi bilen esgerlere şatlyk-şagalaň aralaşýar. Rotanyň starşinasy Sapby Mustafjew

sarahsly bolansoň, meşhur Oraz Salyr bilen köp oturşyp-turşan eken. Şonuň üçin ol türkmen aýdymyna, sazyna belent sarpa goýýardy. Ol dutary hemişe öz ýanynda – rotanyň enjam saklanýan ýerinde saklardy. Haçan-da dynç alyş ygylan edilse, dutary bagşa bererdi.

Uruş uruş bolýar-da. Bir çaknyşykda Sapby Mustafew ýaralanýar. Dutaryň ykbaly hem belli bolman galýar. Ata Orazow hem ýaralanyp, oba gaýdýar.

Men şu ýerde bir zady ýatlaýan. Ata Orazow frontçy dosty Ata Nyýazowy şeýle häsiýetlendiripdi.

– Ol meni hemişe goldardy. Örän oňat görerdi. «Atdaş sen bagşy, men şahyr. Uruşdan sag-salamat dolanyp bararys. Sen-ä aýdym aýdarsyň, menem aýdym üçin goşgy düzerin. Güneşli topragymyzy söz bilen, saz bilen wasp ederis» diýerdi.

Uruş gutardy. Men garaşdym, ol meni idär öýtdüm. Emma ol idemedi. Soň özüm ony idedim. Ol neresse frontdan gaýdyp gelmändir.

Biz uruşdan soňky ýyllarda Ata halypa bilen köp saz-söhbet etdik, uly üýşmeleňlerde halka hezil berdik.

Geçen asyryň ellinji ýyllarynda Ata Orazow Mary şäherindäki pagta arassalaýjy zawodda klub müdiri bolup işläpdi. Ýaşlara aýdym-saz öwredipdi. Şeýdip, Ata aga welaýatda geçirilýän medeni-köpçülik çärelerine işeňňir gatnaşardy. Biz her ýylky Bagşylar baýramynda gabatlaşyp, dutar çalardyk.

Bir sapar Ata aga iň eý görýän dosty Kössek Aşyrlara toýa gelipdir. Şonda ol meniň adymy tutup, „ony tapyp geliň!“ diýipdir. Şol gezek halypa tüýs halypalygyny görkezdi. «Apbanepesi» aýdanda ol entek bize belli bolmadyk bir bendi sanady. Soň bir günem Kössek Aşyr ýanyma gelip: „Ata kaka sadaka berýär, seni getirmegi maňa tabşyrdy, gideli!“ diýdi.

Uly halypanyň üýşmeleňine oba adamlaryndan başga-da ençeme şägirtleri hem gelipdir. Şonda Ata aga maňa märekäniň

ortasynda oturan daýaw, selleli adamy görkezdi-de: „Anha, ol gwardiýa starşinasy Sapby Mustaýew bolmaly. Sen şonuň ýanynda oturmaly“ diýdi.

Hawa, Ata Orazow ussat bagşy bolmagyndan başga-da, oňat ýolbaşçy, halypady. Ussat bagşylar Ödenýýaz Nobatow, Gaýgysyz Çaryýew, Paşşaguly Girmanow, sazandalar Suhan Hojagulyýew, Amannazar Ataýew, Ýazgeldi Kuwwadow we başgalar hem oňa Ata halypa diýip ýüzlenerdiler.

KIÇI GARLYNYŇ KEÇ YKBALY

Otuzyňjy ýyllaryň başlarynda ýurdundan aýrylyp, ömrüni sergezdançylykda, Watan dadyny çekmek bilen ötüren Kiçi Garly Soltanow barada ony köp diňläň, Owganystanda ýaşan, segseninji ýyllaryň ortalarynda dogduk mekanyna dolanan Akgylyç Güýç oglunyň beren gürrüňleri ýatlama ýazmagyma esas boldy. Akgylyç aga bu ägirt bagşyny goldaýyşlary, onuň çeken ahy-nalasy barada tolgunyp-tolgunyp gürrüň bererdi. Bir-iki ýyllykda Akgylyç aga hem dünýäden ötdi.

«Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar, ýurdundan aýrylan – ölinçä» diýip, köneler örän dogry aýdypdyrlar. Bagşy otursatursa jyda düşen ülkesini ýatlardy. Watan onuň gözünüň önünden gitmeýärdi. Ýatsa düşünde, tursa huşundady. Owganystan diýlen ülkede bular has-da garypdy. Şol wagt öz diliňde geplemek howpludy. Islän ýeriňde aýdym-saz edip bolanokdy. Bagşy bolsa onsuz oňup biljek dälidi. Özi-de: «Öz ilimde ölýänçäm, aýdyma erkana gygyryp bilerdim. Bu ýerde olam ýok» diýip, häli-şindi gaýtalardy. «Nobat bagşy, Hydyr bagşy atylypdyr. Uly Garly halypa, Oraz Salyr, Muhy bagşy, Nursähet bagşy, Ýoldaş bagşy dagy sag-salamat gezip ýörenmiş. Öz ýurdumda bolsam, belki, menem şolar ýaly gezer ýörerdim» diýibem oýlanardy. Owganystanda ýaşayan türkmen baýlary

Kiçi Garly bagşa howandarlyk edýärdiler, entän ýerinde ony galkyndyrýardylar. Bagşy örän kân aýdym bilýärdi. Biz ony ýygy-ýygydan diňlärdik“ diýip, Akgylyç aga gürrüň beripdi.

Owganystanda ýaşaýanlar Kiçi Garly Soltanowy oňat tanaýardylar. Onuň ýanynda Tagan bagşy diýen biri-de bardy. Garly bagşynyň ýegeni Resul bolsa olaryň ýanynda saz çalardy. Bular hem ussatdylar. Diňläniňe degýän ussatlardy.

Garly bagşy aýdymyň soňunda saz çalardy. Şonda ol: „Keýpiň çag bolup saz çalan mahalynda dutaryň hemme ýerinden owaz çykýar. Ýarym keýp bolanynda, dutaryň kädinden owaz çykýar. Eger göwünli-göwünsiz çalsaň, diňe gapak ses eder diýerdi“ diýip, söhbetdeşim gürrüň berdi.

Aýdym-laram, saz-laram dürli owazly aýdylýar, çalynýar. Mysal üçin, «Gyrklar» ençeme görnüşde çalynýar. «Şasennem gyrk», «Selbinýaz gyrk», «Garry gyrk», «Keçeli gyrk», «Döwletýar gyrk» ýaly saz-laryň her biriniň çalnyş ýolu-da, aýdylyş ýoly-da bar. «Nowaýylaram», «Alagaýyşlylar» hem ençemedir. Bir sapar Sarahsda bir heňe Kõr Gojaly, Nobatnyýaz bagşy, (Saýyly), Jepbar bagşy hem-de Gara şahyr (Pidaýy) dagy şol bir heňde aýry-aýry aýdym-lary aýdyp, özara bäsleşipdirler” diýip, Garly bagşy gürrüň beripdir. Ol gürrüňini dowam etdirdi: „Bir sapar bagşynyň haly teň mahaly oňa duşduk. Ol şonda: „Ogul, ýeke dikrar Watana gitdi. Indi menem oň ýanyna aşyp bilmesem, barym-ýogum des-deň. Ol meni bihabar edip gitdi. Onuň-a jesedi Watanda topraga duwlanar, ýöne meniňki boljak däl. Telim gezek synandym. Serhetden geçjek bolamda, her gezek yzma gaýtarýarlar. Eý, Watan, Watan, ata Watan, seniň mukaddes topragyňy ýüzüme sürtsem, armanym yok. Ýykylsamam, ýüzümi Watana tarap edip ýykylýaryn. Bilip bolmaz, pelek işini, eger amanady şu ýerde tabşyraýsam, ýüzümi ata Watana tarap edip jaýlaň“ diýip, bagşy juda ejizledi.

Bu sapar Garly bagşy aýdym-saz bilen hoşlaşýana çalymdaşdy. Ol birden özüni ele alyp: „Esen baý niredäkä, ony görüp bilmezmikäm. Ol maňa hemişe teselli berýärdi“ diýdi.

Esen baý hem XX asyryň otuzynjy ýyllarynyň başlarynda ýurtdan aýra düşen adamdy. Ol Mary sebitlerindäki meşhur Köpek baýyň ogly bolmaly. Ilerki çölde onuň gazdyran guýulary bar. Özi-de ökte sazanda. Garly bagşy bilen jüpleşip saz-söhbet edip bilerdi.

Esen baý tapyldy. Ol Garly bagşynyň özüni rastlamagyna ýol tapdy.

– „Eý, bagşy, bagşy. «Mün gaýgy bir iş bitirmez» diýip, özüň aýdaňokmydyň!“ diýip, Esen baý onuň özünden tutdy. Şol paýhasly öwüt-ündewlerden soň hemme zat düzelip gitdi. Garly bagşynyň gözlerinde umyt uçguny köräp ugrady. Ol özüni tutdy. Bu saparam sürgün edilen türkmen baýlary Garly bagşyny diňlemäge ýygnanypdylar. Bagşy bu gezek köp aýdym aýtmady. „Adamlar, meni öňem köp diňlediňiz. Saglyk bolsa, ýene diňlärsiňiz. Ýene bir aýdym aýdyp, gezegi Tagan bagşa beräýsek“ diýip, oturanlara ýüzlendi. Hemmeler onuň teklibini oňladylar.

Bagşy bu gezek «Aglaryn» diýen meşhur aýdyma tutdurdy:

– Ýowuz günler düşdi meniň başyma,
Allaga bir nazar sal diýip aglaryn.
Sen ýetmeseň, perýadyma-dadyma,
Beren amanadyň al diýip aglaryn...

Aýdym şeýle bir hasratly, şeýle bir tolgundyryjy ýaňlanýardy. Onda-da Watandan jyda düşüp, ýat ülkede mysapyrlyk çekýän, ýangynly ýürekden çykýan aýdym aýdylýan mahaly ajy der bilen gözýaş gyzyly dutara damýardy.

Aýdym tamamlanýar. Ep-esli dymyşlykdan soň bagşy:

– Hany, Tagan bagşy, al gezegiňi! – diýip, ýüzüni aşak salyp oturan şägirdine ýüzlenýär. Onda Tagan bagşy:

– Halypa, sizden soň, onda-da ýaňky aýdymdan soňam bir aýdym aýdyp bolarmy?! – diýýär.

Garly bagşynyň aýdany aýdandy. Ol öz diýenini gögerderdi. Bu gezegem şeýle boldy. Tagan bagşy eline sazyny aldy. Onuň ýanyna bolsa eli dutarly Esen baý geçdi. Esen baý ökde sazandady. Özi-de Täçmämmet Suhangula uly sarpa goýardy. Ol Şükür bagşyny, Mylly Täçmyrady köp diňlän ekeni. Aýdymyň aralygynda ol Täçmämmet halypanyň sazларыny çalyp berdi.

Başga bir gezek welin, iş düýbünden üýtgeşik bolupdy. Hökümet türkmenlerden goşun gullugyna adam alypdy. Ýaşy duruşanlary bolsa zähmet gullugyna alypdylar. Garly bagşy bilen Tagan bagşy hem zähmet gullugyna alnyp, Kabul şäherinde bir athanada işlemeli edildiler. Olar atyň tezegini artmakdan başga-da, köçelere seretmeli boldular. Sähel buýtar-suýtar etseň, ýa-da işden boýun gaçyrsaň, dürre gamçy bilen gomuňa goýardylar. Boýny ýogynlyk etseň, sütem görmelidi. Başga köçelere seredip ýören iki sany türkmen ene dilinde bagşy daga salam berdi. Muny eşiden gözegçiler ýaňky salam berenleri gamçyladylar.

Elleri pilli iki bagşynyň ýoly Akgylyç söwdagäriň dükanyň üstünden düşdi. Söwdägär bulary görüp:

– Ýeri – how, bagşylar, hemişe eliňizde dutar bolardy. Bu piliňiz näme?! – diýip, habar gatdy.

– Inim, sen-ä sorama, bizem aýtmaly. Günümüz it görse, gözi agarjak – diýip, bagşylar ýagdaýy mälim etdiler.

«Uly iliň hormatlaýan adamlaryny, ilhalar bagşylary beýle agyr ýagdaýda goýmak bolmaz. Bir alaç etmek gerek» diýip, söwdagär ýagdaýy Esen baýa habar berýär. Şondan soň Owganystanda ýaşayan türkmen baýlary serişde ýygnap, bagşylary bu hupbatly durmuşdan halas edýärler. Şol günüň

agşamy baýlaryň biriniň öýünde saz-söhbet guralyp, bagşy diňlenilýär.

Garly bagşy iki sözüniň birinde «Watan, oglum Agaamanym» diýerdi. Sebäbi onuň üçin Watandan, ýeke dikrar oglundan ýakyn zat ýokdy. Onsoň ol neneň edip bulary ýatlamasyn?! Akgylyç aga owgan, pars, arap, rus dillerini bilýärdi. Könedenem diýseň sowatlydy. Bir sapar aýdym-saz edip otyrдыk. Bagşy oglanlaryň biri «Pelek ömrümi» aýdanda: «Hemaýyl Gorganyn saldyran Karun» diýip sanady. Ol ýalňyşdy. Eger men oňa düzediş bersem, ol gaty görýärdi. Akgylyç aga welin, saklanyp bilmedi.

– Inim, aýdym aýdyşyňa sözüm ýok. Ýöne şol beýdi şeýle sana:

Hemaýyl Gorganyn saldyran Harun,
Hany ol – dünýäni dört bölen Peridun,
Kyrk şähri gyzyldan dolduran Karun,
Gözi gumdan doldy, puldan dolmady.

Bu aýdym Garly bagşynyň iň söýgüli aýdymynyň biri. Ol aýdym aýdanda haýsy aýdym bolsa bolsun, manysyny goýmazdy. Aýdymyň başyndaky, ortasyndaky, ahýryndaky saz öwürümlerini hem howlukman ederdі. Senem şol öwürümleri galdyrmagyn. Aýdymyň lezzeti saz öwürümlerindedir. Bagşy onuň öwüt-ündewlerini kabul etdi.

Hawa, Akgylyç aga Kiçi Garly barada köp gürrüň bererdi. Ol eline dutar alandan soň ähli zady unudar ekeni. Ýöne ata Watany, ene topragy aýdymyň arasynda hem dile getirer ekeni.

1924-nji ýylda bagşylaryň sesi gramplastinka ýazylanda Kiçi Garly Soltanowyň hem dört aýdymy ýazylan bolmaly. «Zerlik» («Geldiňmi»), «Aglaryn», «Bar eken» we ýene bir aýdym. Aýdymlaryň hörpi örän belent bolupdyr. Men onuň «Bar ekenini» eşidip aňk boldum.

Türkmen sazyny öwreniji W.A.Uspenskiý Kiçi Garly Soltanowyň saz çalmaga uçursyz ökde bolandygyny ýazýar. Bu uly bagşy pygamber ýaşynyň üstünde – 63 ýaşynda, 1956-njy ýylda dünýäden öýtär. Şu ýerde bir zady gaýtalap aýtmakçy. Ol tä amanady tabşyryp, gözleri ýumulýança, Watan dagyny çekipdir. Ol Owganystanyň türkmenler ýaşayan obasy bolan Marçak obasynyň golaýyndaky gonamçylykda jaýlanypdyr.

Kiçi Garlynyň ýeke dikrary Agaaman barada hem kalam agyz aýdylsa kem bolmazdy. Meniň özüm Agaamany birnäçe gezek gördüm. Ellinji ýyllaryň ahyrlarynda welaýat halk döredijilik öýünde işlän döwründe ol oba çeper höwesjeňleriniň gözden geçirilişine gatnaşardy. Özi hem Ödenýaz Nobatowyň ýolbaşçylyk edýän ansamblynda owgan saz guralyny çalardy. Bir saparky gözden geçirilişde, ol kakasynyň ussatlyk bilen ýerine ýetiren «Zerlik» («Geldiňmi») diýen aýdymyny aýtdy. Elbetde, onda Kiçi Garlynyňky ýaly hörp kemterlik edýärdi. Ýöne aýdym aýdys ussatlygy görnüp durdy.

Meşhur Kiçi Garlynyň doglan gününüň 100 ýyllygy, Uly Garlynyň 108 ýyllygy mynasybetli Tagtabazarda geçirilen dabarada (1993-nji ýyl) bular hakda köp gürrüň edildi. Şonda Kiçi Garly bilen saz çalyşýan Orazmyrat Juwaz (şol döwürde 93 ýaşyndady) ýatlama aýtdy, onuň eli ezber, sesi belent, aýdym-saza örän baý bagşy bolandygyny ýatlady.

Köp wagtlap Kiçi Garly Watanyňy taşlap giden hökmünde ýazgarylyp gelindi. Ýurdumyz özbaşdaklyk alandan soň, bu uly bagşynyň hakyky keşbine-de göz ýetirmäge mümkinçilik döredi. Ol Watandan jyda düşüp, iň soňky demine çenli Watanyňy küýsäpdir. Ol biziň milli aýdym-saz sungatymyzyň iň belent şahalarynyň biri

bolupdyr. Özi-de hiç haçan unudylmajak adamlaryň biridir. Onuň aýdymlary käte eşitdirilse, has oňat bolardy.

TÜYDÜGE DIL BITIREN

Şäheriň ortasyndaky bazaryň çetinde iki gat jaýyň içi-daşy hyryn-dykyn adamdan doludy. Tüýdükçi ortadaky sekiniň üstüne geçip, tüýdükçilere goşuldy. Baky hem bir burçda özüne ýer tapyp, dyzyny epdi. Ol mundan aňryk geçip biljek däl. Sebäbi ol entek bu ýerde hiç kimi tananokdy, özüni-de tanaýan ýokdy. Bu ýer aýdym-saz muşdaklarynyň, bagşy-sazandalaryň, şahyrlaryň, olaryň janköýerleriniň ýygnaýan ýeri bolan «Ýolbarsly» çayhanasydy.

Baky märeke dargaşança şol ýerde boldy. Çayhanaçy bilen tanyşdy. Ol çayhanaça ýaran bolarly. Ol: «Oglan, günde gelibergin!» diýdi. Giç öýläňler aýdym-saz kiplap, her kim öýüne dargady. Tüýdükçi adam hem gelen ugruna demir ýoluň üsti bilen günbatara tarap rowana boldy. Baky gaty-gaty ýöräp onuň yzyndan ýetdi. «Essalawmaleýkim, bagşy aga!» diýip, iki elini uzatdy. Bular mazaly tanyşdylar. Gep-gürrüňleri alşyp gitdi.

– Meniň adyma Bally, atamyza Molla diýerler. «Tüýdükçi Bally Molla-da» diýýärler. Obam o diýen daş däl. Garagöz işanyň obasynyň aňry ýanynda – diýip, tüýdükçi özüni tanyş etdi. Baky bolsa:

– Men şu obadan, tüýdük çalmany öwrenesim gelýär – diýdi.

Sen entek kiçi, uly tüýdüge eliň ýetmez. Ýöne men saňa özüňe kybapdaş tüýdük ýasap bererin. Tüýdükden nädip ses almany, barmak basmany öwrederin. Soň beýleki tilsimlerini öwrederin. Kem-kemden ökdellärsiň – diýdi.

Şondan soň otursa-tursa Bakynyň küyi-pikiri tüýdükde boldy. Ol bu ýagdaý bilen öýlerindäkilerem habardar etdi. Olaram garşy bolup durmadylar. Şeýlelikde, Baka diňe yhlas bilen tüýdük çalmany öwrenmäge başlamak galypdy.

Bally tüýdükçi sözünde tapyldy. Ol Baka gargy gamşynyň inçelýän ýerinden ýedi bogun ölçäp kesdi-de, kiçiräk tüýdük ýasap berdi. Bir gezek çayhanadan gaýdyşyn tüýdükçi Bakylara sowlup, olaryň maşgalasy bilen tanyşdy. Bakynyň ata-enesem ogullaryna «ak ýol» arzuw etdiler. Şeýlelik bilen, bularyň arasynda halypa-şägirt gatnaşygy emele geldi. Bakynyň ilkinji öwrenen heňi «Sona gelin» diýen aýdymyň sazy boldy. „Aýdym aýdylan mahaly bagşynyň eline hem ýüzüne seredibergin! Ol seniň näme etmelidigiňi öz hereketi bilen düşündirer. Saz çalşynda bolsa, sazyň heňini ýadyňa salyp, halypanyň barmaklaryna seretgin!“ diýip, şägirdine ilkinji ündewlerini etdi.

Bally biziň obadaşymyzdy. Obamyzda başga-da Suhannazar aga, Gylyç Jumanyýaz, Oram Jumaly diýen tüýdükçiler, Bürgüt Omar, Aga Akmämet, Öwezli Öwezmyrat diýen ýanamaçy bagşylar bardy. Baky hem şolara goşuldy gidiberdi. Bir sapar Bally tüýdükçi «Ýolbarslyda» märekä ýüzlenip: „Adamlar bizem kiçijik şägirt ýetişdirýäris. Şony hem diňläp göreliň, öz-ä çepiksijedir welin, hany göreli bakaly“ diýip, Bakyny orta çykardy-da, „Aljyrama-da çalyber, bizem öň seniň ýalydyk“ diýdi.

Oturanlaryň arasynda Bally tüýdükçiden başga-da, Ýazmuhammet Köse, Muhammetmyrat Nepesli, Annaguly Sary, Hojanazar Berdi we başga-da ussatlar bardy. Olaryň arasynda «Bujagaz göwreden zat çykaýsa» diýenlerem bolupdy. Baky ussatlaryň synagyndan üstünlik bilen geçdi.

Hemmesiniň «berekellasyny» aldy. Bu özboluşly «ak patady». Aýratyn «ak patany» bolsa Bally halypadan alypdy.

Baky Maşak Bally tüýdükçilere barjak bolsa biziň gapdalymyzdan geçmelidi. Şonda ol käte bize-de degip geçer eken. Kakam Gurbansähet hem gargy hem dilli tüýdük çalardy. Ol Bakydan dört ýaş kiçidi. Bir sapar Baky halypasynyňka barýarka bize sowlupdyr. Onda kakam:

– Bir-iki sany heň çalmasaň bolmaz – diýýär. Baky üç-dört sany saz çalýar. Şonda kakam:

– Ol çalanlaryňy menem çalýaryn, başgasyny çal! – diýýär. Onda Baky:

– Al, onda, bile çalaly! – diýip, tüýdük salynýan gaýyş gutudan tüýdügini çykarýar. Ikisi bile saz çalyp, ep-esli wagtlaryny geçirýärler. Baky Maşak şonda:

– Indi Bally halypaň ýanyna gitmän yzyna gaýdaýyn. Hyýalym-a onuňka barmakdy – diýip, yzyna gaýdýar.

Tüýdükleriniň birini kakama goýup gidýär. Kakam soň-soňlaram «Baky Maşagyň tüýdügi» diýip, torbadan çykaryp çalardy.

Baky Maşakow 1936-njy ýylda Moskwada geçirilen saz ýazgysyna-da gatnaşýar. Ol şonda köpçülik bolup aýdylan aýdymlara dutarda, gyjakda, gargy tüýdükde, dilli tüýdükde sazandalyk edişleri barada, ussat bagşy-sazandalar hakynda gürrüňler bererdi. Ol döwürde Baky aga türkmen döwlet filarmoniýasynda işleýär ekeni.

Baky Maşak meşhur bagşy Sahy Jepbarow bilen ýakyn gatnaşyk saklapdyr. Olaryň gatnaşygy Sahy Jepbar Marydaky türkmen atly polkunda bagşy bolup işleýärkä, baryp geçen asyryň otuzynjy ýyllarynyň başlarynda başlanýar. Sahy Jepbarow filarmoniýa ýolbaşçy bolandan soň Bakyny hem şol ýere işe çagyryýar. Grigoriý Arakelýanyň filarmoniýa işe

gelmegi bilen işler has ilerleýär. Ol tüýdükdir dutar-gyjagyň sazlaşmagy üçin örän kân alada edýär. Ýerlere gidip ýaş zehinleri işe çagyryar.

Bir gezek filarmoniýanyň bagşy-sazandalarynyň hemmesi nobatdaky taýýarlyga ýygnanypdylar. Grigoriý Arakelyan gelip: „Adamlar, Moskwada ähli milletleriň wekillerinden ybarat internasional ansambl topar düzülýär. Toparyň esasy maksady doganlyk halklaryň milli sungatyny köpçülige ýetirmekden ybarat. Oňa gatnaşmak, türkmen sungatynyň hiç kimiňkiden kem dældigini subut etmek biziň esasy maksadymyz“ diýýär.

Ol döwürde Mylly Täçmyrat, Täçmämmet Suhanguly, Uly Garly Ýolamanow, Oraz Salyr, Rejep Gylyç, Nursähet Halsähet ýaly milli sungatyň ussatlary-da filarmoniýada işleýärdiler. Şonda meşhur sazanda Pürli Saryýew hemmelere ýüzlenip: „Meniň pikirimçe, Moskwa dutar, gyjak hem gargy tüýdük bilen gidilse, gowy bormuka diýýärin. „Bagşy Nurmuhammet (familiýasy ýadymdan çykypdyr, özi Tejenden) gargy tüýdükçi Baky Maşak, gyjakçy Atabaý Saryýew dagy gitseler bolar-da“. Sebäbi bularyň üçüsiniň täzedenem, könedenem ýüki ýetik, ýüzigara etmezler“ diýýär.

Pürli Saryýewiň teklibi hemmeler tarapyndan goldaw tapýar. Bular Moskwa gidýärler. Beýleki Respublikalardanam köp adam gelipdir. Konsertde halk aýdym-sazlary, doganlyk halklaryň aýdymlary, biziňkiler üçin, aýratynam, özbek, azerbaýjan, gazak, tatar halklarynyň aýdymlary has ýakyn bolansoň, birleşen topar düzülýärdi. Urşuň ön ýanynda düzülen bu aýdym-saz we tans toparlary doganlyk-dostlugy has berkidýärdi. Toparlar Moskwada dört aýa golaý çykyş edýärler.

Bir sapar men Baky agadan şol konsert döwründen bir wakany soradym. Ol şonda Serpuhow şäheriniň teatrynda bolan bir wakany gürrüň beripdi: „Teatryň bir işgäri ilki biziň dutarymyzy, soň gyjagymyzy, yzyndan meniň çalan tüýdügimi synlady. Eline alyp üfledi, içine seretdi, aňyrsy görnüp dur. Üfledi, ses çykmady. Elime berip «çal» diýdi. Olaň bir sazyny çalyp berdim. Ýene geň galmak bilen, nädip ses alýanymyz bilen gyzyklandy. Meniň özümem özbekleriň, azerbaýjanlaryň tüýdük çalşyny derrew öwrendim. Olar gargy tüýdügi çalyp bilmediler. Her kimiň, her halkyň öz saz guraly-da, meniň elimde welin, saýrap dur“.

Men Baky Maşak bilen köp duşuşdym. Her ýylky oba çeper höwesjeňleriniň gözden geçirilişine bile gatnaşardyk. Bizde Şajan Gulow, Gara Ýazmuhammedow diýen tüýdükçilerem bardy. Olar aýratynlykda hem-de ansamblda saz çalýardylar. Baky aga olar bilen salamlaşmaga gelerdi. Ol gargy tüýdük çalmagyň aýratynlyklary barada: „Çykyş etmeli diýseler, nahary juda az iýerdim. Aç bolsaň, öýkeniňe köp howa sygýar. Dok bolsaň, gerek howany çykaryp bolanok, çeküwli sazlara demiň ýetenok. Göwrämem kiçi bolansoň, şoňa endik etdim. Halypalarymyň sargydy şeýledi“ diýip gürrüň bererdi.

Baky Maşakow soňky döwürde Türkmen milli konserwatoriýasynyň ýanyndaky Daňatar Öwezow adyndaky ýörite sazçylyk mekdebinde işledi. Ýörite gargy tüýdükçiler toparyny döredip, olara tälim berdi.

Hawa, ussat tüýdükçi, Türkmenistanyň halk bagşysy Baky Maşakowyň ençeme mukamlary radionyň we telewideniýäniň altyn fondunda saklanýar. Ol sazlar häli-şindi ýaýlymda ýaňlanýar. Şonda ussadyň özüni gören ýaly bolýarsyň.

AÝDYM – SAZLY ÖMÜR
(Meşhur bagşy Gurt Ýakup hakynda)
TANYŞLYK

Meniň Gurt Ýakup bilen tanyşlygym XX asyryň ýetmişinji ýyllarynda Murgap etrabyňyň häzirki Akgurban Jumamyradow adyndaky daýhan birleşiginiň «Täze oba» obasynda bolupdy.

Şu obada tutulan toýa Ýolötenden Gurt bagşy çagyrylypdyr. Diýseň alçak, şadyýan bagşy orta geçdi-de, dutaryny gabyndan çykaryp, töweregindäkilere göz aýlady, yzyndanam:

– Dutarlary goşalandyrsak bolmazmyka, ýanymda saz çalyň bolsa, kem-ä bolmazdy, birden iki ýagşy diýlişi ýaly – diýdi.

– Dutar-a bar, ony çalyň tapdyrsa – diýip, öý eýesi dillendi.

Onuň özi saz çalmasa-da, öýünde dutar saklaýardy. Ol gidip, dutar alyp geldi. Men bagşynyň ýanyna geçmeli boldum. Dutarlar pessaýja düzüldi.

– Dutar düzüşiň-ä saz çalarly – diýip, Gurt halypa maňa söz gatdy. Ol pessaý aýdymlardan üç-dört aýdym aýdyp:

– Tarlary birneme dartaýsak?! – diýdi.

Men:

– Ony bagşy oňat bilýändir – diýdim.

Ol ýene dört-bäs aýdym aýtdy-da:

– Sen – aýt, ozal meniň bilen saz-söhbet bolan ýaly, sypdyrman kowup otursyň-la, ýogsa meni känbir kowalap bilýän-ä ýokdur – diýdi.

– Seniň bilen ilkinji duşuşygym. Arzuw edip ýördüm, mazaly hasyl bolaýdy – diýdim.

– Sebäbi näme? – diýip, halypa maňa dikanlap seretdi.

Men oňa:

– Ilki bilen-ä, ähli aýdymalaryň aýdylyşyny, inip-çykyşyny, ilkinji, ortaky hem soňky öwürmeleri bilýäriň. Galyberse-de, häzir bolup kowýaryň. Öňe dyzamok, yzyňa düşýäriň, halypa! – diýdim.

– Bagşy aga, indi ýola düşüberdiňiz. Dessan diňleseň diýýänler bar. Nähili bolar-ka? – diýip, oturanlaryň biri dillendi.

Siz näme diýseňiz, şol bolar – diýen bagşy «Ýusup-Ahmede» başlady.

Dessan tamamlanansoň, Gurt bagşy ikimiz täzedan tanyşdyk, dostlaşdyk.

Soňra ol:

Şu töwerege gelsem, seni idäp taparyň, özüňi-de diňläriň – diýdi.

Şondan soň biz Gurt Ýakup bilen ýakyn gatnaşykda bolup, toýlarda, üýşmeleňlerde duşuşdyk, saz-söhbet etdik, onuň sungat derýasyndan susup alyp, aýdym-saz gorumyzy artdyrdyk.

TAHYR USSANYŇ ŞÄGIRDI

„Obanyň bir çetinde Tahyr ussa diýen demirçi ussa bardy, ondan juda köp zat öwrendim“ diýip, Gurt halypa oglanlykda başdan geçiren wakalarynyň ýumagyny çöşläp ugrady. „Gurt jan maňa hezil berýär. Tüweleme, özem daýawja, körük basanda, demir çekiçlände hem göwnejaý, ony meniň ýanyma beräý!“ diýip, brigadirden soran ussa Gurdy ýanyna alypdyr.

Ussa şägirdine ilki orak saplamak, dişemek, pil, kätmen saplamak ýaly ýeňil-ýelpaý işleri öwretti. Özi hem iş edende süýji labyz bilen aýdyma hiňlener ekeni. Gurt onuň hiňlenýän aýdymalaryny derrew ýat tutar ekeni.

Bir sapar Gurt halypasyna:

– Ussa aga, sen bu aýdymlary nireden öwrendiň? – diýende, ol ussahananyň bir çetindäki üsti ýapylan sandyjagy görkezip:

– Gurt jan, olary, ine, şujagaz sandyjakdan öwrendim – diýýär-de, onuň içindäki kitaplary görkezýär.

Gurt her gün mekdepeden çykyp, öýe barman, göni ussanyň dükanyna barardy.

– Gurt jan, geldiňmi? – diýip, ussa ony her gün garşy alardy. Halypa-şagirt körükde gaýnan taňkanyň gök çayyny öňe alyp, günortanlyk edinerdiler. Soň işe girişerdiler. Tahyr ussa her günki berilýän Gurduň ýarma paýyny hem alyp gelderdi. Uruş ýyllary gytçylyk bolansoň, her bir işleýäne ýarma paýyny bererdiler.

Gurt hojalykda ulanylýan ähli gurallary ýasamany hem öwrenipdi. Bir gün Gurt ussada bir sandyk kitap bardygyny, onuň şol kitaplary ýatdan bilýändigini kakasy Ýakup aga gürrüň berdi.

– Ol köp aýdymam bilýär, özi aýdymam aýdýar – diýende, kakasy:

– Oglum, ussanyň kitabyňyň birini sora, «Kakam okajak bolýar» diýseň berer – diýýär. Ýakup aga arapça ýazylan kitaplary okap bilýän sowatly adamdy.

Gurduň ilkinji getiren kitaby «Zeýnelarap» ekeni. Kitabyň gürrüňleri nätanyş bolsa-da, goşgulary tanyşdy. Ol goşgulary ussa heň bilen aýdardy. Gurt ussahanada-da, öýlerinde-de dessan diňleýärdi. «Aýdymlaryň sazyny hem çalyp bilsedim» diýip, arzuw ederdi.

Käte günortan Gurt gijräk gelse, ussa oňa garaşardy. Ussa şagirdi gelyänçä günortan çay-nan iýmezdi. Gurt bir gün:

– Ussa aga, bu kitaby öýde okap bolduk. Kakam «başga kitap bersin» diýdi. Ol «Zeýnelaraby» yzyna berdi – diýýär. Ussa bu sapar Gurda «Babaröwşeni» berip goýberýär.

Bir sapar ussa Gurda garap:

– Gurt jan, oglum, sen ussa-ha bolduň. Eger islesen, men saňa arap elipbiýini öwredeýin. Onsoň şu kitaplary özüňem okap bilersiň – diýýär.

Bilesigeliji hem-de erjel Gurt arap harplaryny okamagy we ýazmagy örän çalt öwrenýär.

OBA BAGŞY GELENDE

Entek Tahyr ussa bar wagtlary, meniňem onuň ýanynda ussaçylygy, dessanlary, arapça okap-ýazmagy öwrenýän döwrümde obada uly toý bolupdy. Şol toýa Tagtabazardan Rozy bagşy gelipdi – diýip, Gurt halypa bir wakany gürrüň bermäge başlady.

Toýuň märekesi uludy. Giň meýdana düşek ýazyldy. Bagşylar üçin ortarada haly ýazylyp, üstüne düşekçeler düşelýär. O diýen daýaw bolmadyk keltejik sakal-murtly bagşy sazandasy bilen orta geçýär.

Adat boýunça ilkibada ikidir üçdür saz çalynýar. Yzyndan ýapbyldak aýdymlar aýdylýar. Kem-kemdem ýokary çykylýar. Bagşy «Ýa, Rebbim Jelil» diýen aýdymyň sazyny çalyp başlaýar. Gurt şonda dyzynyň üstüne galyp, gapdalynda oturan ýigide:

– Köp bagşyny saýlaýan aýdymyň sözleridir, ýalňyşman aýdyp biläýs-ä – diýýär-de, aýdymy üns bilen diňläp başlaýar.

Çünki owal başda bizni,

Ýokdan bar etgen Jelil!

Biwepa dünýäni baş gün,

Bazygär etgen Jelil

diýip başlanan aýdymyň belende çykylýan ýerinde:

Kimse ömrüň täjin aldy,

Ýelde harman sowuryp.

Ol ata birle eneden,

Dosty - ýardan aýrylyp.

– diýdi welin, Gurt ýerinden galyp, bir zat diýmekçi boldy. Şol wagt ýanyndaky dosty Bazar Sähet «Otur, howlukma, aýdym tamamlansyn» diýip yşarat etdi. Aýdym tamamlanan badyna Gurt oturan ýerinden:

– Bagşy aga, ozaly bilen essalawmaleýkim. Aýdymyň bir ýerinde «Kimse ömrüň täjin aldy» diýdiňiz. Ol ýerde «Kimse ömrüň çäjin aldy» diýip aýtmaly – diýdi welin, biri:

Otur-da senem il ýaly, bagşa öwrederçe sen kim? – diýip, Gurduň ýüzüni alýar. Şol wagt toý eýesi:

– Gurt jan, dogry aýdýan bolaýmasyn. Hany, ýene gaýtala! – diýýär.

–Tahyr ussada bir sandyk kitap bar. Şol kitaplaryň arasynda Magtymguly hem bar. Şonda «çäjin aldy» diýlipdir. Özüm okap gördüm. Ussa aga maňa: «Täç» patyşalaryň başyna geýýän altyndan ýasalan zady, «çäç» bolsa, bugdaý ekilip, ýarma döwölüp, atylandan soň üşşüp duran, heniz arassalanmadyk bugdaý üşmegi – diýip, Gurt janygyp düşündirdi. Ol şonda:

Altmyşyňa ýeteňde,

Garranyňy bilersiň.

Eken ekiniň bişip,

Orak ormaga geldiň.

– diýen setirleri hem aýdyp beripdi. «Çäjin aldy» diýmek, ömrüň tamamlanyp barýandygyny ekiniň üsti bilen düşündiripdir Magtymguly şahyr – diýip, ýaş ýigit sözünüň üstüni ýetirýär.

Rozy bagşy örän kiçigöwünli ekeni. Ol gatyrganmady-da:

–Gel, jan ogul, gapdalymda otur. Ýene-de ýalňyşsam, düzederiň ýaly, dostuňam alyp gel! – diýdi.

– Şol sapar Bazar ikimiz hezil edip aýdym diňledik. Ozalky äsgermeýänlerem biz bilen başgaça gürleşdiler – diýip, Gurt halypa sözüne dyngy berdi.

Hawa, Gurt halypa şol gezekki waka zerarly Rozy bagşydan ötünç soramak üçin Tagtabazara barýar. Ol ilki salam berip, yzyndan:

– Halypa, men senden ötünç soramaga geldim. Ýolötende toýda göwnüňe degdim. Şonuň üçin meniň günämi öt! – diýýär.

Rozy bagşy bu duşuşyga örän begenýär. Onuň aýdymalaryny diňleýär, mazaly ýola düşendigine begenýär. Gurda hemişe kiçigöwünli bolmagy ündeýär.

Gurt halypa bu sapar meşhur Uly Garly Ýolamanow, deň-duşy Ödenýáz Nobatow, başga-da ençeme pendili bagşy-sazandalar bilen duşuşýar, olar bilen saz-söhbet edýär. Gaýdyp gelenden soň Gurt agasy we halypasy Beglä Pendi iline eden gezelenji ol ýerdäki bagşy-sazandalar barada gürrüň berýär. Şol pursatdan başlap, Gurt bilen Ödenýazyň arasynda hem gatnaşyklar başlanýar.

MAGTYMGULY HAKDA SÖZ AÇYP...

Bir gezek Gurt Ýakup bilen Magtymgulydan aýdylýan tirme aýdymlar barada gürrüň etdik.

Men:

– Gurt halypa, şu kitapdan näçeräk aýdym bilýärsiň – diýip, elime alyp oturan kitabymy görkezdim.

Ol şonda:

– Men Pyragynyň ýigriminji ýyllarda çap edilen kitabýndan köp goşgy öwrendim – diýdi.

GURT ÝAKUBYŇ DESSANLARY

Gurt halypanyň adamkärçiligi, sungaty barada näçe aýtsaň aýdyp oturmaly. Geliň, indi onuň aýdan dessanlary barada söhbet açalyň. Hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen 2011-nji ýylda türkmen nusgawy şahyry Nurmuhammet Andalybyň doglan gününüň 350 ýyllyk toýy uly dabara bilen belenilip

geçildi. Gurt Ýakup hem – Andalybyň ähli dessanlaryny saza goşup, ýerine ýetiren ussat. Ol awtory belli bolan hem-de belli bolmadyk dessanlaryň ençemesini bilýärdi. Ol Andalybyň «Babaröwşen», «Ýusup-Züleyha», «Zeýnelarap», «Leýli-Mejnun» dessanlarynyň ýazgylaryny galdyrdy. Bulardan başga-da, awtory belli bolmadyk «Ybraýym-Halyl», «Edihem diwana», «Hatamtaý» ýaly dessanlary, halk arasynda aýdylýan rowaýatlar esasynda öz zehininden dörän «Gülpan» („Myraly we Soltansöýün”) dessanyny bize ýadygärlik goýdy.

Gurt halypa «Göroglynyň» on iki şahasyny (ozalky neşir) tutuşlygyna, «Zöhre-Tahyr», «Gül-Bilbil», «Şasenem-Garyp», «Hüýrlukga-Hemra», «Asly-Kerem», «Saýatly-Hemra», «Döwletýar» dessanlaryny, Keminäniň, Mollanepesiň, Mätäjiniň, Seýdiniň, Zeliliniň hem-de atlary belli bolmadyk şahyrlaryň aýdymalaryny aýdýardy. Ol dessan aýtmagyň hakyky ussady bolupdy.

GIRMAN BAGŞYNYŇ DURMUŞYNDAN PURSATLAR

ÖÇMEJEK YZLAR

Sungat äleminde hiç haçan öçmejek yz galdyran bu ussadyň adyna Orazsähet diýer ekenler. Onuň süýtdeş inisi Myrat Ýagşysähet goňşym Aga Annageldiýewlere gelerdi.

Uruş ýyllarydy. Mary şäherinden Sakarçägä tarap gidilýän ýoluň sag tarapyndaky obada, köne ýurdumyzda ýaşaýardy. Kakam bolsa suwly ýabyň boýunda gök ekinlere suw çykarmak üçin jykyr işledýärdi.

Bir gün şeýle waka boldy. Gün gyzyň başlapdy. Uly ýol tarapdan bir adam ala zenzele turzup ýetip gelýärdi. Ol gele-gelmäne: „Çaý bereweriň, aldy bu yssy!“ diýip seslendi. Onuň

ýanynda yssydan, ýadawlykdan ýaňa mazaly gyzaran oňlanjyk hem bardy. Kakam bu adamy tanaýan ekeni. Ol golaýa gelen badyna:

„Bo-how, Girman, senmi asyl, bu ala- zenzele edip gelyän“ – diýip, ony gadyrly garşy aldy. Goşa taňka oda goýuldy. Bularyň ýanynda dutarlary bardy. Men bularyň bagşydygyny aňdym.

Özüm bilen deň-duş oňlan bilen gepimiz alşyp gitdi. «Ol – meniň kakam, Girman bagşy. Meniň adym bolsa Paşşaguly. Dutaram çalyň bilýärim, aýdymam aýdýaryn. Kakam bilen toýa barýarys» diýip oňlanjyk gürrüň berdi.

„Daňdanlar ýola düşdük. Hojaýaba toýa barýarys. Ýolda hiç hili ulagam duşmady. Paşşa janam ýadatdym. Tosynja oňlan-da“ diýip, kakama gürrüň berip oturan bagşy, gözi daňylgy aýlanyp suw çykaryp ýören düýä garady. Bu wagat Paşşaguly ikimiz jykyr küýzelerden akyp, kiçijik salma guýulýan suwy synlaýardy. Şol wagat kakam:

– Baryň, ekinlere aýlanyň-da, täze dostuň bilen, bişenräklerinden iýiň! – diýdi. Taňkanyň gaýnandygyny bilen kakam:

– Girman kaka, gara çay demläýinmi ýa-da gök çay?! – diýip, bagşa ýüzlendi.

– Haý, zaluwat, hiç zat atma-da, al bäräk taňkany, özüm demlärim – diýip, bagşy jübüsinden çay haltasyny çykaryp, çep eliniň aýasyny dolduryp jugurdadyp, ýaňy gaýnamy synan taňka guş dyrnak gök çay atdy-da, iki gezek gaýtardy. Soň taňkanyň gapagyny ýapyp, üstüne ýaglyk ýapdy, üstüne-de käse düňderdi. Biz şol wagat hyýarly atyzlara tarap ugradyk. Paşşaguly maňa kakasynyň uly bagşydygy barada köp gürrüň berdi. Maňa dutar çalmagy, aýdym aýtmagy öwretmäge söz berdi. „Men saňa öwrederdim, herimiz bir ýerde ýaşaýarys-da. Bir obada bolan bolsadyk“ diýdi.

Biz dolanyp gelenimizde bagşy bir taňkany boşadyp, ikinji taňkany hem ýarpylan ekeni. Taňkalar mazaly boşansoň:

– Gurbansähet, bu çay meni asmana uçurjak, uçaýmankam dört-baş sany aýdym aýdyp, joşup gelen hyjuwy egsäýmesem-ä boljak däl! – diýip, kakama ýüzlendi.

Kakam:

– Aýdym aýtman bu ýerden gidip bilmersiň, bagşy kaka, ýabyň paýapylyny aýyrdym – diýip degişdi.

Girman bagşy:

– Paşsa jan, al, oglum dutary, bulara aýdym aýdyp bereli! – diýdi. Paşsaguly derrew dutary kakasyna äberdi.

Ilkinji aýdylan aýdym «Har eýlä» boldy. Yzyndan «Kaýda barar sen?» başga aýdymlar sepleşip gitdi. Edil şu günki ýaly ýadymda, Girman bagşy şol gezek:

Ýedi ýyl çekdim pyrkatyň,

Zöhre janym, oýanmazmyň!

Içdim aýrallyk şerbetin,

Wysal meýinden ganmazmyň-ow!

– diýip, «Zöhrejany» aýdan ekeni. Şonda kakam: Girman, «Ogulbike» diýsene!“ – diýende, bagşy:

– «Ogulbike» Yhymyň (Girman bagşynyň dogany) aýdymy. Oňa derek «Haýyt ýykany» aýdyp bereýin – diýip, belent heňe tutdurdy.

Aýdym-saz öwrenenimizden soň görüp otursak, ol aýdym Haýyt diýen bagşyny burup ýykan bolsa nätjek. Ýöne Girman bagşyny-ha ýykyp bilmedi ol aýdym.

Biz bagsylary ýola saldyk. Kakam şonda: „Biz häzir-ä şu ýerde, ýoluň düşse gelgin! Basym demir ýoluň aňyrsyna, täze oba göçmeli, täze ýurda-da geliň!“ diýip, olar bilen hoşlaşdy. Paşsaguly tä uly ýola çykýança, maňa elini bulap gitdi. Şonda kakam: „Bagş-a hezil berdi. Joşup aýdan mahaly edil dagdan

sil gaýdan ýaly-da. Munuň Myrat diýen inisi hem bar. Ol ökde sazanda, käte aýdym hem aýdýar. Häzir Girman bagşynyň tüýs diýen wagty. Ol entek kyrkam ýaşanok. Ýöne örän ussat. Ony hemme ýerde tanaýarlar. Maryda Kemine teatrynda işleýär. Käte Aşgabada hem çagyýarlar“ diýdi

BAGŞY GELIPDIR

Jumadurdy Seýitnazarow diýen agalarymyzyň biri bagşy-sazandalary diýseň hormatlaýardy. Bir sapar agşam Jumadurdy kakamlara bagşyň geljekdigini oba ýaýratdylar. Daşarda giň düşek ýazdylar. Girman bagşy märekä salam berip, orta geçdi. Endik bolşy ýaly, bagşy ilkibada iki-üç sany saz çaldy. Yzyndan aýdyma başlady.

«Köp ýigitler gelip geçdi dünýeden», bu türkmen bagşylarynyň aglabasynyň başlangyç aýdymy bolan «Pelek ömrüm» diýen aýdymydy. Yzyndan «Jelil», «Dilber» aýdyldy. Kem-kemden orta gürpde çeküwli aýdymlar aýdylyp, şirwan perdelere gezek ýetende, Jumadurdy kakam märekä hem bagşa ýüzlenip:

– „Adamlar, bagşy gyzyşyp ugrady. Indiki aýdymlar öýüň içinde aýdylsa neneň bolar?!“ diýdi.

Bagşy öýe girip ýörite ýazylan düşekçäniň üstünde oturdy. Öýüň içi adamlardan hyryn-dykyn doldy. Sygmadyklar bolsa oturan düşeklerini öýüň tärimine golaý ýazyp ornaşdylar. Biz ýaly oglanlar-a daşrakda oturyp diňlemeli boldy. Aýdym-saza oňat düşünýän ýaşulylar bolsa bagşa golaý oturdydylar. Bular bagşa aýdym buýurmaga başladylar. „Bagşy, ind-ä mazaly gyzyşdyň, hany «Gökden uçan bölek-bölek durnalaram» goýber!“ diýip, olaryň biri ýüzlendi.

«Gökden uçan bölek-bölek durnalар,
Arzrum dagynda gary (ow) gördüňmi?

Gapyllykda söwda saldyň serime

Pelek aýra salan ýary (ow) gördüňmi?»

- diýip, meşhur «Durnalar» diýen aýdymy aýdyp berdi.– „Berekella inim, «Durnalar» tüýdüge-de gelýär, dutara-da. Tapyber şular ýalydan“ diýip, Ýazmuhammet Kösäniň, Bally Mollanyň ýanynda aýdym aýdyp ýören Bürgüt Omar dillendi. Gije bir çene barypdy. Bagşy barha gyzýardy. Biz-ä dargadyk. Aýdymyň owazy bizi öýümize çenli ugratdy. Nä wägta çenli bagşynyň aýdym aýdanyny bilemok, ýöne bagşy bu gezek oba adamlaryna hezil beripdi. Meniň bolsa Girman bagşynyň iň soňky gezek görşüm boldy. Men şonda salamlaşyp, Paşşagulynyň ýagdaýyny sorasym geldi, oňa salam iberesim geldi. Emma onuň ýanyna golaýlaşyp bilmedi

BERDI ATAĞAN HALYPASYNY ÝATLAÝAR

Seýit hem Berdi Atajanowlar Marynyň Kemine adyndaky türkmen döwlet drama teatrynyň artistleridiler. Bularyň kiçisi artist bolmagyndan başga bagşy hem-de ussat sazandady. Men Berdi Atajanow bilen köp oturşyp-turuşypdym, saz-söhbet edipdim. „Girman bagşy bilen ençeme ýyllar teatrda bile işledim, aýdym aýdyşyp, saz çalyşdym. Girman halypa, hemişe, meni sazanda edip ýanyna alardy“ diýip, Berdi Atajanow bir wakanyň ýumagyny çözledi.

Berdiniň öýi Mary şäherinde artistleriň ýaşaýan howlusyndady. Mary şäherine golaý obalarda çykyş edilse, bu ikisi tirkeşip, şähre gaýdar ekenler. Bu gezek hem şeýle boldy. Bular öýe gelenlerinde gije bir çene barypdy. Ýorgan-düşek salyp başlaryny ýassyga ýetiren batlaryna, Berdi derrew hor çekip ugraýar. Girman halypanyň welin, gözüne çiş kakylan ýaly. Berdi oýanyp görse, Girman bagşy ýorgandyr düşekçäni

epläp, onuň üstündenem ýassyk goýup, iki eliniň aýasyny eňegine diräp oturan ekeni. Muny gören Berdi:

– Halypa, saňa ne döw çaldy, näme ýataňok, daň atyp barýar – diýdi.

Onda bagşy:

– Berdi jan, sen ýatyber, maňa päsgel berme, bir zat gözleýäriň – diýdi. Berdi ýan bermedi, ýatyrjak boldy:

– Garaňky jaýda näme ýitirdiň, aýt, menem gözleşeyin, halypa!

– Berdi jan, ol seniň gözläp tapjak zadyň däl, özüm tapaymasam – diýip, bagşy tirseğiniň aşagyndaky ýassygy beýlesine öwürdi.

Daň atyberende Girman bagşy tarsi ýerinden turup:

– Tapdym, Berdi jan, tapdym – diýip gygyrýar. Berdi:

– Halypa, hany göreýin, näme tapdyň?! – diýip, çyraný ýakýar.

– Pitigi tapdym, pitigi – diýip, Girman bagşy dutara ýapyşýar.

– Şapbady ýa-da ýumrugy tapmadyňmy? – diýip, Berdi degişmä salýar.

– Berdi jan, Mylly halypa (Mylly Täçmyrat) dutaryň gapagyna kaksan halamazdy. Ýöne onuň özüniň hem bir sazy çalanda dutaryň gapagyna pitiklän ýeri bar, ana, şony tapdym. Mylly halypa «Gyzdurdy» diýen sazy çalanda birje gezek gapaga pitikläpdir – diýip Girman bagşy dutarynyň taryny mazaly dartyp «Gyzdurdyny» çaldy. Çalyp otyrka-da «Ine, şu ýerde pitikläpdir» diýip, sazyň orta gürpüne baranda, dutaryň gapagyna çalaja pitikläp goýberdi.

Ine, şondan soň Girman bagşy süýji uka gitdi. Ertirem oňa tur diýen bolmady, Gün ýokary galansoň, özi turup, basyrylyp, mazaly demini alan çäýnegi boşatdy. Şondan soň hem teatra tarap ýola düşdi. Ony artistler garşy aldylar.

– Halypa, geldiňmi, bu gün dostuň obasyna gidýäris – diýip, Berdi bagşa ýüzlendi.

– Meniň dostum kän. Haýsy dostum ol?!

– Allaberdi Atagarryýew, «Zarpça» gidýäris. Halypa, örän berk bolgun!

– Ýanymda inerçäm bar-a meniň – diýip, ol Berdiň egnine kakdy.

1946-njy ýylyň 9-njy maýynda aýdym-sazyň janköýeri Akmyrat Nepesleriň öýünde Ýoldaş bagşydyr Girman bagşyny diňlemek üçin ýygnanyşdylar. Bagşylar örän mylaýymdylar. Olar dutarlaryny düzüp, saz çalyp ugraýarlar. Ýöne bular gyzar ýerde gyzanokdylar. Biri-birine pitjiň atyp degişýärdiler. Muny aňan aýdym-sazyň ussatlarynyň biri Aky Sähet:

– Aýtjak bolsaňyz-a, mazaly boluň-da aýdyň, bolmasa... – diýýär. Synçy Ýoldaş bagşy Grimanyň gulagyna:

– Ýaňkynyň aýdan sözlerine düşündiňmi, onuň «bolmasa» diýmesi näme, Girman jan?! – diýýär.

– Ol-a, halypa, aýtjak bolsaňyz-a aýdyň, bolmasa dutaryňyzy eliňizden alyp, özüňizi gapydan çykaryp goýbereris. Dutaryň birin-ä özüň çalaryn, beýlekisinem Berdi jan çalar diýdigi bolaýmasa – diýip, Girman bagşy pyşyrdaýar.

– Girman jan, şu Akydan her zat çykar, berk bolaýmasak – diýip, Ýoldaş bagşy tijenip ugraýar.

Eli ezber Girman bagşy hem ondan asgynlar ýaly däl. Bagşylar pessaý aýdymларыndan saýlanyp, orta belentlikdäki heňlere geçdiler. Indi bulara şirwan perdeler garaşýardy. Oturanlardan biri Ýoldaş bagşa ýüzlenip: „Hany, otuz altyny ýatlasana!“ diýýär. Onuň «Apbanepes» aýt diýdigidi. Bagşy «Apbanepese» tutduryp ugraýar.

Aýdym tamamlanýar. Şol pursatda Girman bagşy «Halypa, tut!» diýip, gyzyşyp başlaýar. Öňler beýle ýagdaýy görmedik Ýoldaş bagşy aňk-taňk bolup Grimanyň yzyna düşüp ugraýar.

Sebäbi Ýoldaş bagşynyň sesi belent, Girmanyň sesi onuňkydan pesräk hasaplanýardy. Endigine görä, Girman bagşy belende çykan mahaly «Ýar-how!» diýip aýdyma başlaýardy.

Iki ussat, iki halypa bu gije bize hezil berdi. Şol pursatda Girman bagşy Ýoldaş bagşa:

– Halypa, biziň yzmyzy ýöretjek ýaşlaram ýetişýär. Berdi janyňam elini, dilini göräýsek neneň bolýar?! – diýýär.

Ýoldaş bagşy meni çalarak tanaýardy. Ol maňa:

– Girman jan, dogry aýdýar, hany, geç orta! – diýdi. Meniň «Bu aýdymlardan, bu halypalardan soňam bir aýdym bolarmy?» diýenime garaman, Aky Sähet gezek almaga döwtalap boldy. Onýança Girman bagşy dutaryny meniň elime tutdurdy.

Hawa-da, Girman halypa bir zat aýtsa, hemişe berjaý ederdim. Bu gezek hem şeýle bolupdy. Aky Sähet ikimizem halypalaryň zarbyna gyzyşyp gitdik.

ÝADYGÄRLIK GALAN DÖRT AÝDYM

1949-njy ýylda Marynyň Kemine adyndaky türkmen döwlet drama teatrynyň jaýynda bagşy-sazandalaryň gramplastinka ýazgylary geçirilýär. Şol gezekde Nursähet Halsähedow «Ogşatdym» diýen aýdymy, Girman bagşy bolsa, «Gürjiniň», «Şelepli durna», «Ala gaýyşly» hem-de «Düşmüş» diýen aýdymlary ýazgy edýär. Aýdymlaryň dördüsi-de «Saýatly-Hemra» dessanyndandy. Şu ýerde «Girman bagşy dessan aýtdymyka?» diýen sorag hem ýüze çykýar. Biz bu barada Girman bagşynyň ogly Paşşagulydan soranymyzda, şeýle diýdi: „Dessany tutuşlygyna aýdanyna ha gabat gelmedim. Ýöne «Seýdek» diýen aýdymy aýdanda, garakçylaryň eline düşen Akynyýaz biçäräniň zar-zar aglaýşy

barada gürrüň bererdi. Dessan aýdan bolmagy-da ähtimal. Oglanrak bolupdyrys, o diýen ünsem bermändiris.

– Kakaň aýdyp giden dört aýdymyny sen näme üçin radioda aýtmadyň? – diýenimde, ol:

–Kakamyň hatyrasyny saklamak üçin aýtmadym. Başga aýdym köp-ä. Ýöne radionyň işgärleri haýyş edip duransoň, «Ala gaýyşlyny» aýtmaly boldum – diýip jogap berdi.

BAGŞYNYŇ ÖWRÜMLERI

Paşşaguly bilen ençeme gezek saz-söhbet etdik. Bu endigimiz häzirem dowam edýär. Bir sapar men ondan käbir aýdymlaryň aýdylyşyny soradym.

– Men Yhym kakamyňam, kakamyz Girman bagşyňam aýdym aýdyş öwrümleriniň ählisini bilemok. Sebäbi üns bermändiris. Ýöne olaryň ikisem ýokarky perdä çyklanlarynda «Ýar-how» diýýärler. Ol aýdyma aýratyn badalga bolýar.

– Onda «Inim-how, nädeýin» näme?!

Şonda Paşşaguly ýylgyryp:

– Bir sapar kakam aýdym aýdyp oturan ekeni. Myrat kakamam ýanynda saz çalyan ekeni. Şonda kakamyň dutarynyň eşegi sypyp, zyňlyp gidýär. Kakam syr bildirmejek bolup, «Inim-how, nädeýin how, çalyber Myratjan!» diýýär. Diňläp oturanlar ony duýmandyrlar. Öwürüm köpdi-dä olarda – diýdi.

GIRMAN BAGŞY BILEN PÜRLI SARY

Türkmenistanyň halk bagşysy Pürli Saryýew bilen köp gürründeş bolupdym. Pürli aga Girmandyr Myradyň ýanynda köp gezek gyjak çalypdyr. Bular deň gopmaga öwrenişpidirler.

Pürli Saryýew Girman bagşydan dört ýaş uly, özem ussat bolansoň, Girman bagşy oňa «Pürli halypa» diýer eken. „Girman bilen tiz öwrenişdik. Köp ýerlerde men onuň ýanynda gyjak çaldym. Ýöne maňa radionyň ýanyndaky saz toparyna ýolbaşçylyk etmegi tabşyransoňlar, biz aýrylyşmaly bolduk. Men dutara geçmeli boldum“ diýip, Pürli aga maňa gürrüň beripdi.

Hawa, Girman ussat bagşydy. O barada ýatlara-da, ýazara-da zat köp. Meniň bu aýdanlarym bolsa, toýdan topukça diýlişi ýaly kiçijik bir zatdyr. Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe türkmeniň gadymy aýdym-saz sungatyny nesilden-nesillere geçiren ussat halypalarymyz baradaky ýatlamalary, süýji gürrüňleri halka ýetirmek gowy dessura öwrüldi. Bu haýyrlý işlere täzeçe badalga beren hormatly, Gahryman Prezidentimiziň ömri uzak, jany sag bolsun!

ZEHIN DARAGTY

Geçen asyryň ellinji ýyllarynda türkmeniň milli medeniýetinde, has takygy, aýdym-saz sungatynda bir zehin öňe çykypdy.

Oňa Annagurban Şyhymow diýerdiler. Özi-de Türkmen döwlet filarmoniýasynda bagşyçylyk ederd. Şol döwrüň görnükli bagşy-sazandalary Sapar Mämiýew, Rejep Gylyjow, Soltanmyrat Jygaýew, Annanyýaz Öwezow, Meretdurdy Nazarow, Hommat Jelilow dagy bilen sungata deň gadam urdy.

1955-nji ýylyň güýzünde türkmen medeniýetiniň wekilleriniň uly topary Moskwada ongünlügi geçirmek üçin otlamündüler. Medeniýet işgärleriniň ençemesi bolsa, uçar bilen gidipdiler. Otluda bagşy-sazandalar aýdym aýdyp, saz çalsa,

şahyrlar goşgy okaýardylar. Şolaryň biri-de bagşy Annagurban Şyhymowdy.

Şu ýerde men bir zady bellemekçi. Annagurbany tanymal eden iki sany aýdym barada söhbet açmakçy. Moskwada berilýän konsertleriň birinde alyp baryjynyň sözünde «Sözleri Annagurban Şyhymowyňky, sazy Annagurban Şyhymowyňky, ýerine ýetirýär Annagurban Şyhymow» diýen jümle bardy. Şonda ol öz döreden «Güller bilen» diýen aýdymyny aýdypdy. Yzyndanam Magtymguly-Pyragynyň sözlerine «Ýörmeli boldy» diýen aýdymy ýerine ýetiripdi.

Annagurbanyň aýdym-sazdan mazaly ýüki ýetikdi. Ol halk aýdymlaryndan köp bilýärdi. Annagurban filarmoniýanyň bagşylar topary bilen ýurdumyzyň ähli ýerinde bolupdy. Annageldi Jülgäýew, Soltanmyrat Jygaýew dagy bilen Murgaba baranlarynda, mähirli duşuşypdyk, myhmançylyga çagyrypdy.

Zehininiň kämillige ýeten döwründe Annagurban dünýäden ötdi. Ýöne zehin daragtyndan miwe kemala gelipdir. Bir wagtlar telewideniýede Annageldi Jülgäýewiň, Mäne Garaýewiň we başgalaryň gatnaşmaklarynda Annagurban hakda gepleşik berlipdi. Şonda onuň ogly Parahat barada hem gürrüň edilipdi.

Men Annagurbanyň ogly Parahadyň ökde, belent owazly bagşy bolup ýetişendigini duýýardym. Onuň aýdymlaryny telewizor arkaly köp gezek diňledim. Berekella! Meni şatlandyran soňky waka bolsa, Türkmenistanyň Maryda geçen XX Halk Maslahatynda Parahatyň Sahy Jepbarowyň Kerim Gurbannepesowyň sözlerine döreden «Altyň biri» diýen aýdymyny ýerine ýetirmegi boldy. Bu aýdymy aýtmak bagşydan kämilligi talap edýär. Ol kemsiz kämillige ýetipdir. Onuň şeýledigine märekäniň uly şowhun bilen oňa el çarpmagy hem şaýatlyk edýär.

Elbetde, sungatda üstünligiňem, kämilligiňem çägi ýok. Parahat entek ýaş. Ol ussatlaryň arasynda has-da kämilleşýär.

Bizem dostumyzyň bagşy oglunyň ata kesbini ýöretmekde, Annagurbanyň aýdan hem-de aýtmadyk aýdymalaryny aýtmakda üstünlikleriň hemra bolmagyny arzuw edýäris!

Sungat, bagşyçylyk sungaty sypaýylygy, kiçigöwünliligi halaýandyr. Gopbamlary halaýan dälidir. Meşhur halypa Pürli Saryýewiň «Sungat – giden derýadyr, deňizdir. Ondan näçe susup alsaňam egsilmez. Ýöne senem şol derýa, deňze goşandyňy goşmalysyň» diýen ajaýyp sözleri bar. Şeýle pespällik bolsa mydama-da sungatyň rowaçlyk ýoluny düzýär.

MOLLANEPES

(ýa-da bir goşgynyň taryhy hakda kalam)

Mollanepes Kadyrberdi ogly öz döwrüniň ylmy ojalarynyň biri bolan Marydaky medreseleriň birinde okap ýörkä, onuň okuwa bolan erjelligini göz öňünde tutup, ony Buhara okuwa ibermegi Kadyrberdi molla maslahat berýärler. Kakasy oglunyň zehinine guwanyp, kerwene goşulyp, ony Buhara alyp gidýär. Gaýdanda “Indi, oglum, sen Buharaýy-şerifde okaýandygyňy unutmagyn, oňat okagyn, mollaňa gulak asgyn!” diýip, ogluna tabşyrýar-da, hoşlaşyp, yzyna gaýdýar.

Nepes medresäniň mollasy bilen örän çalt öwrenişýär. Onuň synagyndanam geçýär. Molla «Bu oglan beýleki oganlardan-a tapawutly. Aýdan-diýen zatlarymy örän çalt özleşdirýär» diýip, oňa guwanýar. Nepes özbek oglanjygy bilen tanyşýar we özbek dilini öwrenip başlaýar. Ilkibada kynçylyk çekjek ýaly bolsa-da, ol bahym özbekçäni oňat öwrenýär. Okan döwründe, käte söwda kerwenlerine goşulyp, Kadyrberdi molla-da oglundan habar tutmagy ýatdan çykarmaýar.

Bir gün keýpsiz oturan mahaly onuň ýanyna özbek dosty gelýär. Nämе üçin keýpiniň ýokdugyny soraýar. Nepes dostuna garap:

– Iýmäge owkat ýok, jübimem boş, Marydanam kerwen gelenok. Onsoň men nämä şatlanaýyn – diýýär.

Onda dosty:

– Tukat bolmaň, häzir hemmesi düzeler. Öýe gideli, ilki bilen garnymyzy doýrars. Yzyndanam, bir baý adam toý edýär, şonuň toýuna gideris, soňunam görübereris – diýýär.

Baýyň toýy barha gyzyşýardy. Özbek dosty toý tutýan baýyň ýanyna baryp bir zatlar aýdýar. Baý Nepesi ýanyna çagyryr. Nepes edep bilen baýa salam berýär. Baý Nepesiň arkasyna kakyp: „Hany, oglan, Nowaýynyň şygryrlaryndan oka, diňläli!“ diýýär. Nepes „Baş üstüne!“ diýip, batly sesi bilen:

Edep serişdesin tutuň,

Edepen ýagşy zat bolmaz

– diýip, bagşylaryň aýdýan goşgusyny okaýar. Nepes ýene-de:

Adamynyň asly birdir,

Biri-birinden parhyýa.

Biri başa musallatdyr,

Biri gözüňe totyýa

– diýip, Nowaýynyň paýhas-pikirlerinden bir bent goşgy aýdýar. Şol toýda Nepes Magtymgulynyň, Keminäniň goşgularyndan hem okaýar. Öz düzen goşgularyndan hem okaýar. Orta bökjekläp, örüm-örüm saçly gyzjagaz çykýar. Ol çalasyňlyk bilen tans edýär. Ol gyzjagazyň tans edişine Nepes haýran galýar. Şu pursatda Nepesiň «Kiçgine» diýen şygrynyň ilkinji setirleri döreýär. Bu toýda Nepes diňe garnyny doýurman, jübüsini-de puldan doldurýar. Ertesi kimdir biri: „Mollamyz, agşam Nepes toýda aýdym aýtdy, şygyr okady“ diýip, onuň

gulagyna ýetirýär. Ol Nepesi ýanyna çagyryp, toý bolan tarapa elini uzadyp:

– Nepes, agşam şol tarapda bir eşek aňňyryp, meni ýatyrmary – diýýär.

Onda Nepes:

– Eý, mollamyz, ol boş, aç-suwsuz gezip ýören öz eşekleriňiziň biridir – diýýär.

Molla bolsa:

– Bilen bolsam, özüm otuna-suwuna serederdim-dä – diýip, elini arkasyna tutup ötägidipdir. Oňa gaty-gaýrym söz diýmändir. Sebäbi, Nepes sapaklaryna örän oňat ýetişýän ekeni. Oňat okaýan okuwça öňki mollalaram kän bir zat diýmändirler.

Mollasy Nepesiň çuňňur bilim alandygyna göz ýetiripdir. Ol dostunyň kömegi arkaly özbek aýdymçylarydyr sazandalary bilen hem tanşypdyr. Özbek saz gurallaryny çalmany hem birkemsiz öwrenipdir. Mollasy Nepese Hywada okuwyny dowam etdirmegi maslahat beripdir. Ol: „Hywada uly pirlar, ahunlar, ulamalar sapak berýärler. Örän baý kitaphanalar bar, okagyn!“ diýipdir.

Şu ýerde Nepesiň bagşyçylyk bilen içgin ysnyşygy başlanýar. Onuň kakasynyň inisine Agajyk bagşy diýer ekenler. Nepes oňa «Bagşy kaka!» diýer ekeni. Ol Nepese dutar çalmagy öwredipdir. Nepes bolsa, öz düzen goşgularyny öz sazyna goşup, aýdym aýdar ekeni.

Nepesiň aýry-aýry aýdymalarynyň döreýşi barada rowaýatlar kän. Men Murgap etrabynyň Mollanepes obasynda (Mülkýazy) ýaşap geçen, Türkmenistanyň halk bagşysy Durdy Myradowyň şägirdi Soltan Berdiliýewden ençeme aýdymyň döreýşini ýazyp aldym, şahyryň 200 ýyllyk toýuna sowgat edip, ol aýdymlar esasynda aýdymly kyssa döretdim.

Geliň, «Owadan gelin» diýen aýdymyň rowaýaty bilen tanyş bolalyň. Nepes Hywa medresesini gutaryp, obada okadyp başlandan soň, ol Mollanepes bolýar. Bir sapar Marydan Hywa söwda kerweni ugramakçy bolýar. Mollanepes dagy hem zyýarat etmek maksady bilen dört adam bolup kerwene goşulýarlar. Hywa baranlaryndan gerek zatlaryny alýarlar, soňra kerwen bilen Mara tarap ýola düşýärler. Dört atly kerwenden galyp, dem-dynç alyp gitmegi ýüreklerine düwüp, kerwenbaş:

– Siz düýeli, biz atly. Mara çenli ýol uzak. Biz galyp, iýip-içip, dem-dynç alyp gitsek, Mara barmankaňyz, yzyňyzdan ýeterdik. Şol pikiri neneň görýärsiňiz? – diýýärler.

– Siziň pikiriňiz bilen ylalaşýaryn – diýip, kerwenbaş olara razylyk berýär.

Dört dost odunlyk ýerde ot ýakyp, taňkalary oda goýup, biş-düş etmeklige girişýärler. Mollanepesiň ýanynda dutar hem bar ekeni. Ol ahun bolup, märekede, meýlisde saz-söhbet etmese-de, deň-duşlaryna sazam çalyp beripdir, aýdymam aýdyp beripdir. Mazaly dem-dynç alanlaryndan soň, günbatardan gara ýeliň – apy-tupanyň abanyp gelýänini görüp, zordan zatlaryny ýygnap ýetişýärler. Bulara bir ýerde atlarynyň boýnundan gujaklap, «Howul bela, howul bela, üstümüzden sowul bela!» diýip, apy-tupanyň ýataryna garaşmakdan başga çäre galanok.

Ep-esli wagtdan soň tupan ýatýar. Ertesi ir bilen ýola düşmekçi bolýarlar, ýodalar ýitipdir. Ugurlary takyklar ýaly däl. Dört atly ses ýetim aralyk saklap, Mara tarap diýip ýöräp ugraýarlar. Kimiň önünden çopan çalmary ýa-da goşy, guýy çyksa, şol ýere ýygnanmaly edilip, ýöräp ugraýarlar. Bular ep-esli ýol ýöreyärler. Içer ýaly suwlary hem gutarýar. Birden biri «Çopan çelgisi bar how!» diýip seslenýär. Atlylaryň dördüsem

bu ýere gelýärler. Yz çalyrlar. Bir guýynyň bardygyny anyklaýrlar. Töwereginde adamyň ýa-da malyň aýak yzy ýok. Guýa aşyk ýaly daş taşlaýrlar. Daş esli wagtdan soň jülpüldäp suwa gaçýar. Suwuň barlygy bulary begendirýär. Emma guýy juda çuň ekeni. Ýüp ýetenok. Sellelerini, atlaryň uýanlaryna daňyp, guýa taňka sallaýrlar. Emma onda-da ýetmeýär.

Bular guýyň gapdalyndaky gum depesiniň üstüne çykyp, lapykeç bolup oturýrlar. Atlylaryň biri ýanyndakylara garap: „Seret, seret, bir gara görüňär“ diýýär.

Nokat barha ulalýardy. Onuň adamdygy bildirýärdi. Ol has golaý gelende, onuň zenan maşgaladygy belli bolýar. Ol aýal sakga durýar. Birdenem kellesini ýaglyk bilen sarap, guýa tarap ýöräp gaýdýar. «Gaçsamam kowup ýeterler, Hudaýy çagyryp göni baraýyn» diýen niýet bilen guýa golaý gelýär. Onuň elinde iki sany küýze bar ekeni. Biline-de uzyn örülen ala ýüp bardy. Gelin ýüpi bilinden çözläp, guýydan suw çekýär. Soň ýene ýüpi biline sarap ugraberýär.

Olar:

– Gelin, siz kim, bize kömek edeweri, suwsuz ölüp barýarys. Kerwenden galdyk, bize suw ber! – diýip ýalbarýrlar. Gelinden ses çykanok.

Atlylaryň biri:

– Mollanepes, hany seniň şahyranalygyň, şuny sözüň, sazyň bilen eredip bilmeseň... Bu gitse, suwsuz heläk bolarys – diýýär.

Mollanepes dutary gabyndan çykaryp, taryny dartyp, pessaý sesi bilen aýdyma başlaýar:

Eýran, Turan, arap, ajam ilinde,
Görmedim seniň deý owadan gelin.
Huplar arasynda, bagyň gülünde,
Bolmaz özüň kimin gül beden gelin.

Gözleşen jan alar, gara gözleriň,
Ölini direlder şirin sözleriň,
Alma ýañaklaryň, güler ýüzleriň,
Şirindir lepleriň, miweden, gelin.

Atlylaryň biri:

– Munuň tarypyny ýetirdiň welin, birden bedroý
bolaýmasyn – diýýär.

Gelin başyna saran ýaglygyny aýyrýar welin, misli Aý
ýaly gelin ekeni. Şu pursatda gelin ilki salam berýär. Soňra:

– Adamlar, men tanamaz-sylamaz edäýdim öýdýän. Siz
Nepes diýdiňiz welin, «Zöhre-Tahyr» diýen dessany ýazan
Mollanepes bolaýmaň – diýip, hálki ses bermän doňňara daş
bolup duran gelin pagyş-para ereýär.

– Ine, suw, alyň gaplaryňyzy dolduryň, atlaryňyzy hem
ýakyň! Iki sany garry gaýynym bar. Şolara hepdede iki gezek
gelip, guýynyň derman suwundan alyp gidýäriň, çay üçin!
Golaýda obamyz bar. Şahandaz erkek kişilerimiz bar. Myhman
bolup gidiň! – diýip, gelin janyndan syzdyrýar.

– Suw bereniň üçin minnetdar. Myhmançylyga çagyrynyň
üçin taňryýalkasyn! Biziň kerwenimiz gitdi. Mara ýetmänkä,
yzyndan ýetmesek, olar howsala düşerler – diýip, Mollanepes
ýagdaýy düşündirýär. ne, meşhur «Owadan gelniň» şu ýagdaýda
dörändigi barada halk içinde rowaýat edilýär. Bu aýdym meşhur
Nobat bagşy tarapyndan 1936-njy ýylda gramplastinka
ýazdyrylypdyr.

Hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen 2010-njy
ýylda nusgawy şahyrymyz Mollanepesiň doglan gününüň
200 ýyllygy döwlet derejesinde bellenilip, onuň edebi mirasyny
öwrenmäge giň ýol açyldy. Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk
döwründe Mollanepesiň döredijiligi giňişleýin öwrenilmegini
dowam etdirýär.

Goňsokara baýramçylygynda çykyş edilýän pursat. Çepden saga Kakajan Baýramow, Pälwan Halmyradow, Aman Ataýew, Sapa Gurbansähedow, Halykberdi Gurbansähedow. 1993-nji ýyl

Bagşylaryň bahar baýramçylygynda Ýazgeldi Kuwwadow saz çalýar. Tagtabazar, Marçak obasy, 1983-nji ýyl. Çepde Orazgeldi Ýlýasow, sagda Halykberdi Gurbansähedow

**Çepden saga Halykberdi Gurbansähedow, gyjakçy Ata Ablyýew,
sazanda Ýazgeldi Kuwwadow, bagşy Rejepnur Jumamuhammedow.
1955-nji ýylda Türkmen medeniýetiniň Moskwada geçirilen
ongünlüğine gatnaşan wagtlarynda**

**Annageldi Jülgäýew bilen Halykberdi Gurbansähedow.
A. Jülgäýewiň Türkmen döwlet uniwersitetiniň aýdym-saz toparyna
ýolbaşçylyk edýän döwri, 1955-nji ýyl**

Halykberdi Gurbansähedow we Maýa Hallyýewa "Kemine we kazy" operasyndan Daňatar bilen Ogulbeğiň ariýasyny ýerine ýetirýärler. Fortepianoda Durdy Nurlyýew sazandarlyk edýär. Magtymguly adyndaky opera we balet teatry, 1955-nji ýyl

**Türkmen medeniýetiniň ongünlüğine gatnaşan oğlanlar çepden
Kyýas Akmyradow, Annam, Halykberdi Gurbansähedow,
Sähet Şammakow, Gurban Moskwa şäherinde ýaşlaryň arasynda.
1955-nji ýyl, oktýabr**

**Moskwada geçen ýaşlaryň we talyplaryň VI Bütindünýä festiwalyna
gatnaşanlar öňdäki hatarda çepden saga aýdymçy
Halykberdi Gurbansähedow, halyçy Tuwak Orazowa,
Kyýas Akmyradow, daşary ýurtly, Käbe, Oraz Gojaýew,
daşary ýurtly konsert alyp baryjy, Sona Myradowa hem-de
Annamuhammet Saryýew (Pürli Saryýewiň ogy) surata düşüren
Ýagşymyrat Hojagulyýew. 1957 ý., awgust aýy**

Sapa Gurbansähedow

Bagşy, žurnalist, taryhçy Halykberdi Gurbansähedow 80 ýaşady

MAZMUNY

Yhlasy bilen ykrar edilen.....	3
Sungat halkyňky bolmaly	9
Buýsanjym	11
Gözümiň öňünde ösdi, özgerdi.....	12
Milli sungatymyzyň ösüş ýoly	15
Gyjakçy bilen tanyşlyk	15
Filarmoniýa. Internasional ansambl	16
Aman Kekilow hem Nury Saryýew barada	20
Täşli Gurbanow we aýdym-saz sungaty	22
Ýakymly ýatlamalar	34
Nury Halmämmet (Meşhur kompozitoryň, gysga bolsa-da, manyly ömrüniň birje pursaty barada).....	38
Söýliniň halan sazy	40
Aman (saçly) Annaew	43
Goş haltasy arkasynda	45
«Saçly» lakamy	46
Aman saçlynyň iki aýdymy	48
Mikofon onuň gyrjynydy	49
Eñteriber, kowarsyň!	51
Aman saçlynyň şägirdi	52
Baýramaly telewidenesinde	53
Bir gün duza müň gün salam	55
«Köçe bagy»	57
Ketje lakamyny alan durdy myradow	59
Ussa, sazanda, kompozitor	73
Belent hörpli ussady ýatlap	75
«Dilberim» bilen adygan ussat (Türkmenistanyň halk bagşysy Gaýgysyz Çaryýewi ýatlap).....	78

Girman bagşynyň şägirdi	82
«Pürli ýasan»	86
Frontçy bagşy Ata Orazow	88
Generalnyň aýdymy	88
Tokaýda ýaňlanan «torgaý guşlar»	89
Kiçi Garlynyň keç ykbaly	92
Tüýdüge dil bitiren.....	98
Aýdym – sazly ömür (meşhur bagşy Gurt Ýakup hakynda)	
Tanyşlyk	103
Tahyr ussanyň şägirdi	104
Oba bagşy gelende	106
Magtymguly hakda söz açyp... ..	108
Gurt Ýakubyň dessanlary	108
Girman bagşynyň durmuşyndan pursatlar	109
Öçmejek yzlar	109
Bagşy gelipdir	112
Berdi Atajan halypasyny ýatlaýar.....	113
Ýadygärlik galan dört aýdym.....	116
Bagşynyň öwürümleri	117
Girman bagşy bilen Pürli Sary	117
Zehin daragty.....	118
Mollanepes (ýa-da bir goşgynyň taryhy hakda kelam)	120

Halykberdi Gurbansähedow

SUNGAT ÄLEMINDE GAÝNAP JOŞANLAR

Redaktory

N. Annaweliýewa

Teh. redaktor

T. Aslanowa

Kompýuter bezegi

M. Baýramgylyjowa

Çäp etmäge rugsat edildi 27.01.2014.
A-76100. Möçberi 60x84 1/16. Edebi garnitura.
Hasap-neşir listi 4,8. Çap listi 8,5.
Neşir № 6. Sany 500.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň “Ylym” neşirýaty.
744000 Aşgabat, Türkmenbaşy şaýoly, 18.